

De localisatie van de Ieperse 12de-eeuwse vesting.

O. Mus

Wanneer we de traditionele boeken over de ontwikkeling van het territorium van de Vlaamse steden van de Vroege Middeleeuwen tot de Moderne Tijden ter hand nemen en daarbij denken we in de eerste plaats aan de producten van G. Des Marez¹ en van F. Ganshof², dan stellen we vast dat beide auteurs de 12de-eeuwse vesting van Ieper op een min of meer identieke wijze localiseren. Het betreft hier natuurlijk alleen de stad gelegen op de oostelijke oever van de Ieperleet.

De loop van deze vesting kan als volgt beschreven worden: ten noorden de Surmont-en Cartonstraat, ten oosten de lijn van de huidige vesting (Kauwekijn-, Bolling- en Aalmoezenierstraat) gevolgd tot aan de Rijke Klarenstraat; vandaar wordt de Bukkerstraat bereikt tot aan de Patteelstraat; daarna vormen de Patteel- en de Tegelstraat de zuidelijke grens. Hiermede wordt de Ieperleet bereikt, die de westelijke verdediging van de stad uitmaakte. Het resultaat is een halfcirkelvormige nederzetting, waar drie kerken voorhanden zijn nl. de St.-Maartens-, de St.-Jacobs- en de St.-Pieterskerk. Jammer genoeg geeft Des Marez geen opgave van zijn bronnen, zodat niet kan nagegaan worden aan wie of aan wat hij de details voor de samenstelling van zijn plan heeft ontleend. Ganshof daarentegen zal gebruik maken van het ontwerp van Des Marez, zodat beide voorstellingen identiek zijn.

Het is mogelijk dat de plattegronden getekend door J.J.Vereecke, verschenen in 1883 in zijn Atlas de l'histoire Militaire de la ville d'Ypres, als informatiebron voor Des Marez gediend hebben. Immers op plaat VIII van Vereecke's Atlas³ komt een plattegrond van Ieper voor gedateerd 930, die min of meer overeenstemt met Des Marez' ontwerp met uitzondering van de zuidzijde. Zoals

- 1 G. DES MAREZ, *Etude sur la propriété foncière dans les villes du Moyen Age et spécialement en Flandre* (Gand/Paris, 1898. Université de Gand. Recueil de travaux publiés par la faculté de Philosophie et Lettres. Fascicule 20), blz. 203-216 + kaart.
- 2 F.L. GANSHOF, *Over stadsontwikkeling tusschen Loire en Rijn gedurende de Middeleeuwen* (Antwerpen, 1941. Verhandelingen van de Kon.VI. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, jg.III, n0 1), blz. 79, kaart 17.
- 3 J.J.VEREECKE, *Atlas annexé à l'Histoire Militaire de la ville d'Ypres* (Gand, 1858), plaat VIII.

J.J.Vereecke vermeldt, baseerde hij de samenstelling van zijn plan op gegevens verstrekt door verschillende stadskronieken. Daarbij situeert hij in die vesting twee poorten namelijk de Noordpoort (=Torhoutpoort) en de Zuidpoort (=Rijselpoort). Noch Des Marez noch Ganshof nemen dit laatste detail over. Er wordt door hen aanvaard dat Ieper slechts in de loop van de 11de eeuw een voldoende bevolkingsaan groei kende om de stad van een vesting te voorzien. Deze laatste opmerking is inderdaad historisch verantwoord.

In meer recente tijden werden door de historici nieuwe elementen aangevoerd, die de vroegere situering van de 12de-eeuwse vesting een andere locatie gaven. J. Dhondt gebruikt o.m. de etymologie en het verloop van bepaalde straten. Hij kwam tot een nieuw resultaat waarbij de zuidgrens van de vesting gevormd werd door de Volderstraat (nu Lombaardstraat), Wenninck- en Paddepoelstraat; de oost- en noord-grens stemde nog altijd overeen met de voorstellingen van de vorige auteurs⁴.

Dhondt's besluit vertoont echter een onaanvaardbaar gedeelte, namelijk het feit dat zijn ontwerp de St.-Pieterswijk uit de 12de-eeuwse vesting sloot. Toen we zelf een aanvang namen met de opstelling van de geschiedenis van de portus van de St.-Pieterswijk ter gelegenheid van het feest van de St.-Pieterskerk als kerk van de maand in augustus 1991⁵, hadden we het geluk dat Johan Termote in 1989/90 in stadsdienst werd opgenomen als stadsarcheoloog en dat de kliniek van de Zwartzusters aan de nieuwbouw van de westervleugel begonnen was. Het resultaat van het graafwerk leverde de duidelijke sporen van een vroegmiddeleeuwse gracht op, die in de loop van de 13de en 14de eeuw zal gedempt worden⁶. De archeologische vondsten waren van groot belang omdat ze aansloten bij de reeds geciteerde historische elementen, namelijk de etymologie van de Wenninck- en de Paddepoelstraat, die uitdrukkelijk verwijst naar waterlopen, gelegen in de onmiddellijke nabijheid van deze straten⁷ en de vermel-

4 J.DHONDT, *Ieper*, in : Belgische steden in reliëf. (Brussel,1965), blz. 219-220.

5 O.MUS, *Van Sint-Pietersnederzetting tot Sint-Pietersparochie, 9de-10de eeuw-1102*, in : Tien eeuwen St.-Pietersparochie Ieper (Ieper,1991), blz. 11-38.

6 J.TERMOTE, *Het stadsarcheologisch onderzoek te Ieper in 1988-1989*, in : West-Vlaamse Archaeologica, VI (1990), blz. 68-70.

7 De term "necessarie" wordt niet vernoemd in het Middelnederlands Woordenboek. Het woord "necessarie" vermeld in de Ieperse stadsrekening van 1323 wordt daarentegen door Rcine Mantou vertaald als "cabinet d'aissance" (R. MANTOU, *Le vocabulaire des actes originaux rédigés en français dans la partie flamingante du comté de Flandre (1250-1350)*, in : Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, LIII (1979), blz. 150). De uitdrukking heeft overigens een relatieve hoge ouderdom. De plattegrond van de abdij

ding van het "vetus fossatum" of "oude gracht", gelegen ten zuiden van het vroegere St.-Catharinagodshuis⁸. Dit godshuis lag aan de westzijde van de Rijselstraat recht tegenover de hogergenoemde kliniek van de Zwartzusters. Het is duidelijk dat dit "vetus fossatum" een verlengstuk was van de gracht gevonden onder de westervleugel van de kliniek, zodat deze gracht met de Ieperleet verbonden was. Ten andere op 5 april 1487 n.s. werd door Bertram Flaheel een huis gekocht aan Winoc Ruebin en zijn vrouw, gelegen west van de Zuidstraat (nu Rijselstraat) tussen het huis geheten "Vriesland" ten zuiden en het huis van St.-Catharinagodshuis noord⁹. De ligging van het "Vriesland" werd reeds door ons bepaald als zijnde het derde huis noord van de Klaverstraat¹⁰. Het aangekochte gebouw strekte zich achterwaarts uit tot aan een doornhaag, die als grens fungeerde met het St.-Catharinagodshuis. Op het erf van het godshuis bevond zich een "necessarie"¹¹, die door de bewoners van het verkochte huis mocht gebruikt worden, mits betaling van hun aandeel in de onkosten. De aanwezige "necessarie" bewijst de nabijheid van de stadsriool. Daarmede werd een deel van Dhondt's theorie overgenomen, waarbij echter niet de Volderstraat, maar de zuidelijke omgeving van het St.-Catharinagodshuis als onderdeel van de oorspronkelijke vesting werd aangenomen.

Intussen had ook de archeoloog Johnny De Meulemeester in zijn studie over de Karolingische Castra en de stadsontwikkeling zich aan de nieuwe ideeën aangepast¹². Aan de hand van teksten van het beleg van de stad in 1127, was het immers evident dat de portus van de St.-Pieterswijk een afzonderlijke vesting had. De omwalling had de vorm van een kwart cirkel : noord de voornoemde gracht gelegen onder de kliniek langs het St.-Pieterskerkhof, oost min of meer het tracé

Christchurch te Canterbury, opgemaakt tijdens het bestuur van prior Wibert (1151-1167), situeert bv. een "necessarium" naast het "Dormitorium" (K.GREWE, *Der Wasserversorgungsplan des Klosters Christchurch in Canterbury (12 Jahrhundert)*, in : *Die Wasserversorgung im Mittelalter* (Mainz, 1991), blz. 235 + kaart.

8 E.FEYS-A.NELIS, *Les Cartulaires de la Prévôté de Saint-Martin à Ypres précédés d'une esquisse historique de la Prévôté* (Brugge, 1880-1884, 2 dln), II, blz. 79, n° 116, datum juni 1230 : "in tota terra sua que jacet juxta hospitale supra vetus fossatum".

9 Dit gebouw wordt bewoond door de proveniers van het godshuis.

10 O.MUS, *Van Sint-Pietersnederzetting*, blz. 19.

11 Cfr noot 7. (Ieper, Archief OCMW, fonds St.-Catharinagodshuis, oorkonden).

12 J. DE MEULEMEESTER, *Karolingische Castra en stadsontwikkeling : enkele archeo-topografische suggesties*, in : *Ontstaan en vroegste geschiedenis van de Middeleeuwse steden in de Zuidelijke Nederlanden. Een archeologisch en historisch probleem.* (Brussel, 1990. Gemeentekrediet, Historische Uitgaven, reeks in -8°, n° 83), blz. 128-132.

van de middeleeuwse stadsgracht en zuid praktisch tot aan de Rijselpoort¹³.

Meteen wordt het bestaan van een tweede pre-stedelijke kern aangevaard gelegen noord van de voornoemde portus. De grenzen ervan volgen bij J. Termote quasi volledig de lijnen van Des Marez. De Meulemeester daarentegen geeft deze tweede kern eveneens een halve cirkelvorm : de zuidelijke grens ligt in de omgeving van de Lombaard- en de Gouden Poortstraat en volgt daarna een lijn, die het perceelsblok tussen St.-Jacobsnieuwweg en de Paddepoelstraat diagonaal dwarst. De noordelijke grens situeert hij in de omgeving van de Gouden Viool- en de Gevangenisstraat¹⁴. Beide auteurs maken echter geen melding van een eventuele omwalling van dit tweede centrum in de 12de eeuw. Volgens J. Termote zouden de stadsgrachten daar aangelegd zijn tussen 1214 en 1300, waarbij de zuidelijke portus van St.-Pieters in deze nieuwe versterking geïntegreerd werd, terwijl de niet meer functionerende gracht onder de kliniek gedempt werd. Het rapport van deze demping is spijtig genoeg niet zeer gedetailleerd, maar de opmerking dat de vulpakketten ten laatste dateren uit het midden van de 14de eeuw en dat het typisch aardewerk uit de tweede helft van de 14de eeuw ontbreekt, is belangrijk omdat dit aansluit bij de historische evolutie van deze grachten¹⁵.

Over deze evolutie werden tot op heden weinig ideeën verspreid. Men beperkte zich tot de mening dat deze grachten gedempt werden omdat de functie ervan verdwenen was. Men is zich jammer genoeg nooit bewust geweest dat deze opgevulde grachten een nieuwe interessante rol in het stadsleven hebben gespeeld.

Immers de Grauwe Broeders, die sedert 1405 een deel van het klooster van de Begaarden (mannelijke begijnen) gelegen achter de St.-Pieterskerk oost van de Bukkerstraat tussen het Posterne- en het Boenafantenstraatje, hadden bezet en dit klooster in de loop van de volgende decennia voortdurend hebben uitgebreid, legden in 1473 een gracht aan achter hun brouwerij, waarbij een enorme put ontdekt werd¹⁶. Deze put was een "necessarie" (toilet) van het vroegere Begaardenklooster¹⁷. Daarbij hadden de Begaarden het recht om een riool aan te leggen lopend van voornoemde "necessarie" onder het erf van het klooster achter de kapel en noord onder de

13 J. TERMOTE, *Het stadsarcheologisch onderzoek* ..., blz. 69, kaart III.

14 J. DE MEULEMEESTER, *o.c.*, blz. 130-131.

15 J. TERMOTE, *o.c.*, blz. 68-70, blz. 69, kaart II en III.

16 BRUSSEL, Kon. Bibliotheek, hs. II/4881, dl. 5, f° 158v-159r.

17 Cfr noot 7.

Posternestraat (nu Rijke Klarenstraat) naar de stadsriool gelegen in de Bukkerstraat nabij de hoek van de Posternestraat. Deze stadsriool liep langs het St.-Pieterskerkhof naar de Ieperleet. Na een discussie met de Ieperse magistraat en na een onderzoek ter plaatse door de trossiers, kregen de Grauwe Broeders officieel de toelating om deze verbinding met de stadsriool te vernieuwen. En dit is niet de enige verwijzing naar de aldaar gelegen stedelijke afvoerbuis. In 1404 koopt de priester Olivier vander Beike een erfrente van 30 schellingen parisis bezet op een huis gelegen noord van de Posternestraat. Dit huis strekte zich uit achterwaarts - richting Paddepoelstraat - uit tot aan de stadsriool¹⁸. In 1436 worden onder meer herstellingen door de stad uitgevoerd "teenre ryole bij Sijnte Pieters kerchof"¹⁹. De vermeldingen in de Paddepoelstraat nabij de Wenninckstraat zijn talrijk : de naast elkaar gelegen woningen van Jacob Ryckewaert, Guillaume Spanneut en Passchier Desprez strekken zich allen achteraan uit "toter stede ryole". De ligging van het huis van P. Desprez is nader omschreven : het huis heet de "Rebbe up den houck van de nieuwech zo men vande Hondstrate naer de Grauwe Broeders bachten Ste Pieters gaet, staende metten aenzichte ter Hondstrate waert tusschen Andries Paelding oost ende nieuwech west"²⁰. Deze "nieuwech" dateert uit het begin van de 15de eeuw op een ogenblik dat het stadsbestuur als gevolg van een meer intensieve bewoning van het stadscentrum, de passage in de stad zal vergemakkelijken door een nieuwe verbinding tussen bepaalde straten te creëren o.m. tussen de Bukker- en de D'Hondtstraat²¹. In 1414 wordt de nieuw overdekte "greppe" in de D'Hondtstraat opnieuw vernoemd, die geloozd wordt "inde ryole sprochipapen Ste Pieters"²². Er is zelfs een kleine kans om de hoge ouderdom van deze riolering nader te bepa-

18 BRUGGE, Rijksarchief, fonds Oud Kerkarchief, n° 499, f° 66v, oorkonde van 11 juni 1404 : "sur une maison jadis appartenant à feu Lauwers dele Moere et adpresent à Maercx le Hoc, carpentier, estant enle Posterne vers noord entre le maison Arnoud Colves vers west et maison Maercx le Hoc vers hoost, estendant par arriere vers noord jusques ale ryole dele ville...".

19 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, fonds Rekenkamer, n° 38660, f° 41v.

20 Ieper, Archief OCMW, n° 286, f° 6r-v (1558).

21 O.MUS, *Het beleg van Ieper in 1383. De vernietiging van de Buitenwijken en de gevolgen voor de binnenstad en de bewoners ervan* in : Verwoesting en wederopbouw van steden, van de Middeleeuwen tot heden. Handelingen van het 18de Internationaal Colloquium. Spa 10-12 september 1996 (Brussel, 1999, Gemeentekrediet. Historische Uitgaven, in -8°, n°100) blz. 32 en noot 59. O. MUS, *Van Sint-Pietersnederzetting...*, blz. 20 en noot 47.

22 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, fds Rekenkamer, n° 38640, f° 34v; de "greppe" is een private verbinding met de stadsriool. In een proces voor de Raad van Vlaanderen in 1499 wordt de eiser door de Raad veroordeeld in verband met het

len. De Bukkerstraat ligt achter de St.-Pieterskerk en verbindt het "Posternestraatje" met de Grimminckstraat. Welnu beide straten vormden een onderdeel van de 12de-eeuwse vesting rond de portus van St.-Pieters²³, waar later de riool zou geïntegreerd worden. Het toponiem Bukkerstraat werd in onze bijdrage over de St.-Pietersparochie uitgelegd aan de hand van Verfaillie's licentiaatsverhandeling²⁴. Het werkwoord "bukken" zou ontleend zijn aan het bewerken van ruwe grove stof in het klooster van de Begaarden. Intussen hebben we op twee plaatsen te Ieper de huisnaam "Buc" teruggevonden. Bij een nader onderzoek blijkt dat deze naam verband houdt met watergangen nl. "buc" als bedding van een waterloop²⁵. De term "bukker" zou dus eventueel op dezelfde uitleg kunnen steunen, wat gemakkelijk kan aanvaard worden gezien de straat een verbinding is tussen twee grachten en begrensd wordt door twee beddingen. Het belangrijke element is echter de hoge ouderdom van de oudste vermelding van deze straat nl. 1230²⁶. De straatnaam moet dus minstens uit de 12de eeuw dateren op een ogenblik dat de oude stadsgrachten nog voorhanden waren.

Het is zeer evident dat deze voornoemde stadsriool hetzelfde tracé volgde als de hogergenoemde noordelijke vestingsgracht van de portus van St.-Pieters, nl. het deel lopende tussen de Posterne- en de Paddepoelstraat, tussen St.-Pieterskerkhof en de Wenninckstraat om te eindigen in de Ieperleet nabij het Zaalhof. Deze evolutie te Ieper is geen typisch locale eigenaardigheid. In een groot aantal Franse steden zoals Troyes, Sens, Auxerre, Amiens, Beauvais, Provins, Noyon ontmoeten we hetzelfde verloop namelijk de omzetting van de 12de-eeuwse stadsgrachten, die hun verdedigingsfunctie verloren hebben en die omgevormd worden om de menselijke fecaliën en afvalvles af te voeren. De termen "merde, merderon, merdanson" komen zelfs in de Franse toponymie in de omgeving van deze riolen veelvuldig voor²⁷.

Maar de verwijzing naar de Ieperse stadsriool beperkt zich niet alleen tot de hogergenoemde gracht. In 1516 herstellen de stads-werklieden de riool in de Zuidstraat (nu Rijselstraat) gelegen nabij

maken van een nieuwe "greppe" in de Diksmuidestraat (GENT, Rijksarchief, fds Raad van Vlaanderen, n° 7515, f° 84r-85r).

23 J. TERMOTE, *o.c.*, blz. 69 kaart II.

24 O.MUS, *Van Sint-Pietersnederzetting...*, blz. 28.

25 Middelnederlandsch Woordenboek, s.v. buuc.

26 O.MUS, *o.c.*, blz. 28.

27 A.GUILLERME, *Les temps de l'eau. La cité, l'eau et les techniques* (Seysssel, 1983), blz. 114-115.

het huis geheten "Schare"²⁸. Dit huis was gesitueerd west van de Zuidstraat ongeveer rechtover de Grimminckstraat²⁹. Daarbij wijst de naam "Schare" reeds duidelijk op een serieuze wateroverlast ter plaatse³⁰. Meteen krijgt de vroegere 12de-eeuwse gracht van de portus ook een officiële aanwijzing van zijn zuidelijke grens. Deze gracht moet zich gesitueerd hebben in het verlengstuk van de Grimminckstraat om in de Ieperleet te eindigen.

Voorgaande gegevens informeren ons alleen over de omwalling van de portus van de St.-Pieterswijk. We hebben hiermede willen aantonen dat de 12de-eeuwse gracht waarvan het bestaan dank zij de archeologische vondsten duidelijk bewezen is, in de loop van circa een eeuw zal omgevormd worden tot een stadsriool. De aanwezigheid van deze riool was tevens de oorzaak waarom in de nabijheid ervan grote groepen samenwonende mensen zich zullen nederzetten zoals bv. godshuizen, kloosters e.d.m.

En daarbij denken we aan het St.-Catharinagodshuis gesticht in 1225³¹, het Begaardenklooster later vervangen door de Grauwe Broeders en de Rijke Klaren, de Zwarte Begijnen gelegen achter St.-Pieterskerk nabij de Ieperse vesting, het 12de-eeuwse Nazareth in 1337 aangevuld met het godshuis van de Dertien Arme Weduwnaars, de Blauwe Begijnen gelegen nabij het reeds genoemde huis "Schare" en het latere St.-Jansgodshuis³². Aangebracht op het stadsplan, is het duidelijk dat al deze voornoemde instellingen zich localiseren in de onmiddellijke nabijheid van de stadsriool. De aanwezigheid van deze riool was immers een ideale oplossing voor de directe afvoer van allerlei afval, afkomstig van de daar wonende gemeenschap, zodat het voor de hand ligt dat dergelijke instellingen hun woonplaats nabij de riool zullen zoeken. Hieruit kan meteen afgeleid worden dat de aanwezigheid van een dergelijk instituut in een ander stadsdeelte eveneens als bewijs voor het bestaan van een nabije riool kan dienen.

Terwijl de archeologie en een historisch document van 1225 het bestaan van deze 12de-eeuwse vestingsgracht rond de St.-Pieterswijk hebben bewezen, moeten we echter aanvaarden dat we over geen

28 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, fds Rekenkamer, n° 38738, f° 12r : "meesters meters in trepareren vander ryole inde Zuidstrate voor thuis ghenaeemt Schare".

29 IEPER, Archief OCMW, n° 280, f° 16r.

30 M. SCHOENFELD, *Nederlandse waternamen* (Brussel, 1955. Nomina Geographica Flandrica, studiën VI), blz. 237: schaar = diepe geul.

31 E. FEYS-A. NELIS, *Les Cartulaires...*, I, blz. 37-39.

32 O. MUS, *Van Sint-Pietersnederzetting...*, blz. 27-29.

dergelijk bewijsstuk beschikken om de aanwezigheid van een 12de-eeuwse gracht en wal rond de nederzetting nabij de grafelijke motte en de St.-Maartenskerk aan te tonen. Het is nochtans normaal aan te nemen, dat deze noordelijke bevolkingsconcentratie een min of meer identieke verdediging bezat als de zuidelijke portus. Laten we daarom eens onderzoeken of er rond dit noordelijk centrum eveneens een stadsriool bestond in de 14de - 15de eeuw, die evenals in het zuidelijk stadsgedeelte ontwikkeld is uit de 12de-eeuwse grachten.

De vermeldingen van deze stadsriool zijn legio. Laten we beginnen met de noordzijde van de stad. In 1436 wordt de riool in de Minderbroedersstraat (nu Cartonstraat) gereinigd. De loop ervan wordt meteen opgegeven als volgt: "de ryole in de Freremeneurstrate an de zuudzijde streckende ter Zuvelmaerct tot in de Ypre te rume-ne"³³. Deze localisatie stemt inderdaad overeen met de ontwerpen van Vereecke, Des Marez, Ganshof, Dhondt en alle volgende historici. We moeten daarbij in overweging nemen dat de oorspronkelijke benaming van de Minderbroedersstraat en de Zuivel-markt (nu Surmontstraat) "Scievel-, Sceuvel- of Scovelgracht" was, een term die minstens tot in de eerste helft van de 14de eeuw zal gebruikt worden³⁴. De term "gracht" bewijst meteen dat er een waterloop bestond in de Carton- en in de Surmontstraat lopend tot aan de Ieperleet, terwijl "schievel, schuvel, scovel" misschien betekent dat de oevers van deze gracht regelmatig afkalfden³⁵. De latere 14de- en 15de-eeuwse vermeldingen van deze gracht tonen expliciet dat deze gracht omgevormd werd tot stadsriool, hetgeen onmiddellijk aansluit bij de reeds ver-noemde historische evolutie zoals bewezen rond de portus van de St.-Pieters-wijk. Er zijn misschien nog mogelijkheden om de eventuele ouderdom ervan te bepalen.

We vragen ons in eerste instantie af of deze riool wel in een directe lijn naar de Ieperleet liep, zoals de stadsrekening van 1436 min of meer laat uitschijnen.

De hogergenoemde ontwerpen vertonen allemaal een rechtstreekse verbinding vanaf de Lange Torhoutstraat tot aan de Ieperleet in de Boezingestraat. Maar diverse vermeldingen wijzen echter op een ander verloop. We stellen bijvoorbeeld vast dat de riool zich in het

33 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, n° 38660, f° 57v.

34 V. VERFAILLIE, *Schets ener toponymie van Ieper. Historisch bewerkt tot omstreeks 1600* (Leuven, 1948. Verhandeling tot het bekomen van de graad van licentiaat in de Germaanse Philologie), nrs 962, 989.

35 G. DUJARDIN, *Bijdrage tot een hydronymische studie van de arrondissementen Diksmuide en Ieper* (Leuven, 1970. Verhandeling tot het bekomen van de graad van licentiaat in de Germaanse Filologie, 2 dln), I, blz.257.

“Oelaertstraetkin” bevindt³⁶. Dit straatje stemt overeen met de huidige Brakkestraat zijnde een zijstraat gelegen noord van de Surmontstraat³⁷. Daarnaast wordt de riool vernoemd aan de westzijde van de Diksmuidestraat naast het huis van de huidevetter Pieter vander Haghe. De ligging van dit huis kan gesitueerd worden tussen de Surmont- en de Slachthuisstraat³⁸. Daarbij hebben we aan de westzijde van de Diksmuidestraat een verwijzing naar de “Goudine gracht”. Volgens een tekst van 1273 lag deze gracht in de onmiddellijke nabijheid van het klooster van de Minderbroeders: “estant en le rue que on claime Goudine Graght devant les Freres Menors, sour le terre Willaume Balgh”³⁹. Het zou ons niet verwonderen dat deze oudere toponiem in de loop van de 13de eeuw nog gebruikt werd om de door een riool vervangen oorspronkelijke stadsgracht aan te duiden. De mogelijkheid bestaat dus dat deze Goudine gracht overeenstemt met de huidige Recollettenpoort en dat deze originele gracht aansloot op de riool aan de westzijde van de Diksmuidestraat tot in de Brakkestraat om vandaar naar de Zuivelmarkt af te draaien. Dat de huidige Recollettenpoort mogelijks een oude stadsgracht was, wordt nog in min of meerdere mate aangetoond in een acte van 7 maart 1538 ns.: Willem van den Bilcke, poorter van Ieper, koopt van Willem vander Camere en zijn vrouw, ook poorters, een groot huis met erf en een achterhuisje, zijnde een huidevetterij met al het materiaal van dit ambacht, gelegen aan de oostzijde van de Diksmuidestraat tussen het huis van Andries Frutier en het eigendom van het klooster van Merkem noord en het huis genaamd “toudehuis” in het bezit van de verkopers, zuid. Het aangekochte perceel strekte zich oostwaarts uit tot aan de muur van het klooster van de Minderbroeders. Dit verkochte huis had daarbij een “vrijen

36 BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, n° 38661, f° 21v: “ryolle int Oelaertstraetkin”.

37 J.E. CORNILLIE, Ieper door de eeuwen heen (Ieper, 1950), blz. 137: het straatje wordt daar vernoemd als “Hoelaertstraetkin”. In Verfaillie’s Verhandeling wordt het geciteerd als “Toelaerdstraetkin”; deze naam is afgeleid van een persoonsnaam (V.VERFAILLIE, Schets. ..., n° 1130).

38 IEPER, Archief OCMW, n° 284, f° 39r: Jhan Roelin fs Jhans over wijlen Pieter van der Haghe 3 lb. 4 s. up een huus metten cameran ende den hoven houdende an tzelve huus staende ende liggende an de westzijde tusschen eenen cleenen strætkinne an de zuudzijde ende der ryole vander steide ande noordzijde”. In 1425 zal Pieter van der Haghe 8 roeden 4 voeten (ca. 31,65 m.) muur laten metsen op de oevers van de riool achteraan zijn huis en krijgt hiervoor een subsidie van de stad (BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38650, f° 12v).

39 G. DES MAREZ, *La lettre de foire à Ypres au XIIIe siècle. Contribution à l'étude des papiers de crédit* (Bruxelles, 1901. Overdruk uit: Mémoires couronnés et autres Mémoires publiés par l'Académie royale de Belgique, 1901), blz. 141-142, n° 48.

uitganc ende inganc duer een straetkin ende poorte staende neffens den huuse ende erve ghenaeamt ASACK ter voorseider Dixmudstraete uitcommende ende ooc zijnen vrijen waterloop duer ende onder thuus ende erve vande voorseide vercoopers ter voornomde Dixmudstraete uitcommende”⁴⁰.

Om een meer exacte plaatsbepaling van de voornoemde percelen te vinden, hebben we gelukkig nog een document van 28 februari 1566 ns. gevonden, waar het huis “Asack” gelegen was oost van de Diksmuidestraat tussen het erf van Willem vanden Bilcke noord en de poort van het huis Asack zuid. Het huis Asack was eigendom van Hubert van Zwijngelbeke en zijn vrouw Louisa vander Beke⁴¹. Dank zij de lijst van de huizen met namen van eigenaars en huurders, die in 1569 belast werden met de honderdste penning, wordt het huis van Hubert van Zinghelbeke vernoemd als 13de huis vanaf de “Bilcke” (nu H.Geeststraat)⁴². Dat hiermede wel degelijk het huis Asack bedoeld wordt, bewijzen de eigenaars-buurtbewoners nl. de weduwe van Willem vander Bilcke en het klooster van Merkem⁴³. We kunnen dus geredelijk aannemen dat het huis Asack noord van de Recollettenpoort stond en dat een waterloop onder deze huizen richting Diksmuidestraat liep, zodat de oorspronkelijke toestand van de huidige Recollettenpoort als gracht kan aangenomen worden. Ook de rechtstreekse verbinding tussen de Zuivelmarkt en de Ieperleet is dubieus. In een reeks 15de-eeuwse documenten worden een aantal woningen oost van de Boezingestraat (nu Veemarkt) richting Slachthuisstraat vernoemd, waarbij de plaatsomschrijving verwijst naar de stadsriool, die achteraan deze gebouwen liep. Deze huizen kunnen als volgt gesitueerd worden : het complex van de St.-Niklaasgilde gelegen op de hoek van de Veemarkt en de Slachthuisstraat, complex dat in de eerste helft van de 14de eeuw zijn volledige uitbouw zal kennen nl. de oprichting van een kapel en een gasthuis om zieken en reizigers te herbergen⁴⁴. Dit geheel had een serieuze omvang; immers buiten de reeds genoemde gebouwen

40 Ieper, oorspronkelijke oorkonde in privé bezit.

41 Ieper, Archief OCMW, fds Oorkonden zonder verwijzing : “een huerliedier huus ende erfve staende ende liggheende ande oostzijde vande Dixmudstraete ghenaeempt Asack tusschen den huuse ende erfve van Willem vander Bilcke ande noortzijde ende de Asackpoorte ande zuudzijde”.

42 J. CORNILLIE, *Ieper...*, blz. 134 : de auteur spreekt over de “pestebilk” en beweert dat “bilk” een “beluik” is. Dit is onjuist : “bilk” of “beilk” betekent een omsloten weiland en verwijst hiermede tevens naar een periode waarop dit straatje nog tot het landschap behoorde. Deze naam gaat dus zeker terug op de 12de eeuw.

43 BRUSSEL, ARA, fds Papiers d'Etat et d'Audience, n° 28/618, vol. I, f° 19r-v; vol. II, f° 62v-64r.

omvatte het terrein van deze gilde nog een poort in de Boezingestraat, die toegang verleende tot een straatje met een reeks huizen zoals vier huizen rond de poort, elf kamers noord van het straatje en zes kamers aan de zuidzijde⁴⁵. We kunnen aanvaarden dat het straatje met woningen van de gilde overeenstemt met de nog vóór 1914 bestaande Brielenpoort en het daarachter liggende beluik⁴⁶. Zuidwaarts van het eigendom van de St.-Niklaasgilde lag het huis geheten "Paerdekin", dat op 13 juli 1421 door de paters Augustijnen aangekocht werd van Joris van Merkem om in geval van oorlog als toevluchtsoord van de kloostergemeenschap te dienen⁴⁷. Zuid van het "Paerdekin" stond het huis geheten "Wielkin" met daarnaast een straatje getiteld "bachten Wielkinne"⁴⁸. De vermelding van dit straatje laat ons meteen toe vast te stellen dat het erf van het "Paerdekin" zich oostwaarts uitstrekte achter het "Wielkin" en aan het voornoemde straatje grensde. Tevens paalde dit deel van het Augustijnen eigendom aan de stadsriool; dank zij de beschrijving ervan wordt tevens aangetoond dat de riool aldaar een draai maakte om langs het "straetkin bachten Wielkinne" naar de Ieperleet op de Veemarkt te lopen. Zuid van het voornoemde straatje lag het huis geheten "Hoorne", dat in 1418 door Baselis van Hasebrouc en zijn vrouw verkocht wordt aan de Ieperse O.-L.-Vrouwgilde. In de plaatsbeschrijving wordt tevens meegedeeld dat de woning en hof gelegen

44 BRUSSEL, Kon. Bibl., fds Merghelynck, hs. 138ter, f° 45r-49r : "...in eorum capella de novo fundata, constructa et consecrata Ypris in Boesincstrata"; "...poterunt audire confessiones infirmorum jacentium in hospitali dicte confraternitatis contiguo capelle memorate. . .", tekst van 1358.

45 GENT, privé archief, rentenboek van de St.-Niklaasgilde, ca. 1400, f° 14r : "Ten eersten de husen staende inde Boesincstrate ande zide vander ghilde poorte ande zuudzide; f° 14v : "Dit sijn de husen hier na volghende, die staen inde strate bachter ghilde ande noordzide vander strate".

46 J.E.CORNILLIE, *Ieper...*, blz. 157-158.

47 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 8r-v : "Item up eene plaetse lants, daer wijlen cameran up stoeden, die wijlen waren Jan Stiers, baerbier, ende nu toebehoort den Augustijnen. Deise plaetse licht int al hende van der Augustijnen hove van den huus dat nu hemleiden toebehoort dat heet Paerdekin; de cameran stoeden ende camen huute int straetkin dat men bachten Wielkinne up den noordhouc van der riote vander steide. Deise plaetse hout vooren so ic mat ende meine XL voeten (10,9 m.) 2 s.p.". I.L.A. DIEGERJCK, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux Archives de la ville d'Ypres* (Bruges, 1853-1868, 7 dln), III, blz. 103, n° 828 : de koopacte van het "Paerdekin" door de Augustijnen dateert van 13 juli 1421.

48 BRUGGE, Rijksarchief, fonds Oud Kerkarchief, n° 500, f° 36r : "supra quandam domum, fundum, terras et hereditatem....subter ac super omnia et singula dicte domui pertinentia ante et retro, nuncupatam Pardekin, stantem et jacentem in vico Boesingensi ad partem orientalem inter domum kalende seu confraternitatis Sancti Nicolai Yprensensis et domum nuncupatam Wielkin".

achter de "Hoorne" eveneens aan deze gilde toebehoorde⁴⁹. Het geheel werd aan de O.-L.-Vrouwgilde geschonken in 1385 ter gelegenheid van de fundatie van het jaargetijde van meester Jan de Spikere. Dit huis paalde tevens aan de stadsriool: "huus met eenen hove ende de cameran diere toebehorende streckende toter rirole, staende ende liggende in de Boesingstrate an de oostzide bachten den huus gheheeten ten Hoorne, tusschen den stratkine bachten Wickine. ..."50. In 1434 zal Christoffel de Beer, gevolmachtigde van de O.-L.-Vrouwgilde, drie roeden muur doen metsen in de riool, die gelegen was "jeighen de erve vander ghilde in de Boesincstrate"⁵¹. Aan de hand van alle voorgaande gegevens is het duidelijk dat de stadsriool de Zuivelmarkt noordwaarts afdraaide in de omgeving van de Kaaistraat om op afstand van de Slachthuisstraat westwaarts te zwenken om in de Ieperleet te vloeien. In het rentenboek van het godshuis van de H.Geest van 1414 vinden we dit eveneens terug. De opsomming van de renten, gehypothekeerd op huizen gelegen noord van de Zuivelmarkt, begint aan de oostzijde van de Boezingestraat. De vermelding van twee straatjes, waarvan het eerste het "Streckeveidstraetkin" (nu Blauwe Leliestraat) en het tweede het "straetkine vanden Beghinen" (Begijnenstraatje bestaat niet meer; wel is er nog toegang tot achteraan liggende garages), volgt daarop, zodat het duidelijk is dat de twee eerste huizen te situeren zijn west van de huidige Kaaistraat, terwijl deze Kaaistraat in de 15de eeuw nog onbestaande was en door de stadsriool werd ingenomen⁵².

49 IBIDEM, f° 40v-41r: "een huus gheheeten den Hooren.. staende ende liggende inde Boesingstrate ande oostzijde tusschen eenen inghanghe, streckende tusschen den huuse vercocht ende den huus van Clais Holebeix weidewe, streckende de vorseide inghanc vander erve vander vorseide ghilde ter Boesijngstrate waert; de welke ganc es ghemeene den huuse vercocht ende den huuse vander vorseider ghilde toter middewaert vanden vorseiden ganghe ende moetene beede zoo verre gheafedich houden alsoot van ouden tijden ghecostumeirt heift ghezijn tewelijcheiden an deen zijde ende eenen straetkinne streckende bachten Wielkinne, daer in thuus vercocht heift zijn hoziedrop vrij toten resotte an dander zijde, streckende achterwaert derve vanden vorseiden huus vercocht toter erve vande vorseider ghilde daerop de muer tusschen beede staende behoort toe an deene zijde ende an dandere den vorseiden huuse vercocht".

Ieper, Archief OCMW, n° 453, f° llv: "Up thuus staende tusschen den huus ghe-naemt tPardekin noort ende den straetkinne ghenaemt bachten Wielkinne zuud, nu Andries Palaerts 40 s.; Up wijlen 4 cameran nu al plaetsen liggende tusschen den huus Andries Palaerts ande westzijde ende der erve vanden Peerdekinne oost, nu dene helt den Augustinen ende dander helt Jan Fierin 32 s."

50 E.FEYS-A.NELIS, *Les Cartulaires...*, II, blz. 455-456, n0 614.

51 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38658, f0 32r.

De verschillende geciteerde huisnamen tonen overigens dat de bovengenoemde omgeving zeer waterzuchtig was. De naam "Wielkin" wijst mogelijks op het bestaan van een draaikolk met een grondeloze diepte, op een poel of moeras of op een doorbraak van een dijk⁵³, terwijl de "Bleetere" gelegen zuid van de "Hoorne" een concrete aanwijzing kan zijn voor eventuele wateroverlast⁵⁴. De huisnaam "Hoorne" daarentegen heeft de betekenis van "hoek, uiteinde", zodat mag aangenomen worden dat deze ruimte het einde van het stadsgrondgebied uitmaakte en de stedelijke omwalling uit de 12de eeuw zich tot hier uitstreckte⁵⁵. De verschillende hogergenoemde gemeenschappen, die in deze omgeving gehuisvest waren, bewijzen daarbij eveneens het bestaan van de riool. Want zoals we geschreven hebben over de toestand van de portus van de St.-Pieterswijk, vinden we hier op de Veemarkt een identieke situatie nl. het gasthuis van de St.-Niklaasgilde, de refuge van de paters Augustijnen en de vereniging van de O.-L.-Vrouwgilde. Hoewel P. Trio in zijn licenti-aatsverhandeling over dit broederschap geen tehuis ervan vermeldt, geeft de expansie van het onroerend goed in en rond de "Hoorne" de indruk dat zij hier een huis geconstitueerd hebben⁵⁶.

52 Ieper, Archief OCMW, n° 59, f° 16r : "Int huus van ser Florens Melgwaerds weduwe tusschen Lauwers Melcwiets ende Jan Folkier 24 s.; In 2 huusen Jan Folkiere tusschen der voorseide vrouwe Melgwaerds ende de Ryole vander steide 24 s.; Int huus Lamsin Baerds tusschen enen straetkine ende Jacob van Boloengen 3 lb. ; Int huus Jans vander Crone tusschen Jacobs Bouderys weduwe ende enen straetkine vanden beghinen 4 s.; Int huus Victoor Dinijnc tusschen enen straetkine dat toebehoort den Beghinen ende Jacob Bouderys weidewe 25 s.; het straatje vernoemd naast het huus van Lamsin Baerd heette "Streckeveidstraetkin", gezien Jacob van Boloengen de voornoemde woning kochte aan Thomas van Morbeke op 6 januari 1390 (E.FEYS-A.NELIS, *Les Cartulaires...*, II, blz.473, n° 629). Dit straatje zal later "Symynckelstraetkin" noemen, gezien het hoekhuis rond 1400 de naam droeg van "Symynckelkin" (BRUGGE, Rijksarchief, Oud Kerkarchief, n° 498, f° 21r : "Up de Zuvelmaerct an de noordzide up een huus gheheeten Symynckelkin up den houc van enen straetkinne, ghechocht ieighen Jhan Hauwenaye, nu es Symoens Raeds 8 s.). Over de etymologie van de naam "Streckeveid", cfr. W. BEELE, *Streckeveidstraat in : Gidsenkring Westland*, 35 (1997), blz.91-94.

53 G. DUJARDIN, o.c., I, blz. 281; Middelnederlandsch Woordenboek, s.v.

54 De "Bleetere" wordt vermeld in een charter van 7 mei 1439 (BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 500, f° 26v-27r : "een huus gheheeten den Bleetere derve der ondere ende al datter toebehoort erdvast ende naghelvest staende ende ligghende inde Boesingstrate ande oostzijde tusschen den huuse wijlen meester Lauwers Melcwieds up eene gheemeene ghoote an deene zijde ende enen straetkinne gheheeten bachten Hoorne over ander zijde, streckende dherve vanden voorseiden huuse vercocht achterwaert toten ryole van Rollygheem, hebbende ende behoudende tselve huus vercocht zijnen vrijen wech ende huutganc achterwaert huute). Het woord "bleeten" betekent o.m. janken of schreien wat natuurlijk een tranenvloed veronderstelt of een symbolische watermassa (Middelnederlandsch Woordenboek, s.v.).

55 Middelnederl. Woordenboek (voortaan MNWB), s.v. "horn" = hoek waar twee lijnen samenlopen.

Daarnaast geven deze beschrijvingen nog een aantal details met betrekking tot de omgeving. De "Bleetere" had bijvoorbeeld achterwaarts een vrije uitgang: "tselfe huus vercocht zijnen vrijen wech ende huutghanc achterwaert huute alsoot van ouden tijdens ghecostumeird heift ghezijn"⁵⁷. Er is echter geen sprake dat deze uitweg als de Kaaistraat fungeert. Zelfs in een document van 1626 heeft een huis gelegen west van het "Schermynckelstraetkin" (nu Blauwe Leliestraat) een uitgang in het "Papstraetgin", terwijl de Kaaistraat niet vernoemd wordt⁵⁸. In normale omstandigheden zou de bewoner van het vernoemde huis om dat Papstraatje te bereiken de Kaaistraat moeten overgestoken hebben. Vermoedelijk was het Papstraatje het "straetkin bachten Wielkin" of het "straetkin bachten Hoorne", terwijl de latere Kaaistraat als overdekte stadsriool fungeerde, die eerst in 1635 tot aan de Slachthuisstraat doorgetrokken werd⁵⁹. Daarom is de theorie van J. Cornillie, die de zone gelegen tussen de huidige Kaaistraat en de Veemarkt identificeert als de 12de-eeuwse heerlijkheid "van den voocht ofte van den vleeschhuuse", die in 1301 door de Franse koning genoemd wordt "in vico dicto kastrata et in carnificio" onjuist. Noch de "Kastrata" noch het Vleeshuis bevinden zich daar⁶⁰.

Tenslotte wordt in een oorkonde van 1439 waarbij Andries de Brievere en zijn vrouw de "Bleetere" aan de O.-L.-Vrouwgilde verkopen, vermeld dat dit huis zich achteraan uitstreckte "toter ryole van Rollygheem"⁶¹. De stadsriool ontvangt hier de bijnaam van Rollegem, wat erop zou kunnen wijzen dat deze riool de natuurlijke grens vormde met de heerlijkheid van Rollegem. De afwijkingen van de traditioneel rechtlijnig ontworpen noordelijke stadsgracht bewijzen meteen waarom de twee heerlijkheden van Rollegem in het noordelijk deel van de stad op een dergelijk eigenaardige wijze begrensd

56 P. TRIO, *De O.-L.-V.-Broederschap van de Scholieren van Parijs te Ieper gedurende de late Middeleeuwen (ca. 1330-1600)* (Leuven, 1981, 2 dln. Verhandeling tot het bekomen van de graad van licentiaat in de moderne geschiedenis), I, blz.290.

57 Cfr. noot 54.

58 Ieper, privé archief, oorkonde van 12 mei 1626: "een huus ende erfve staende ende liggheende ande noortzijde vande groote zuvelmarct ghenaeemt de Blauwe Lelie met het hof liggheende achter voornomde huus int Schemynckelstraetgin metghaders een huuseken daerneffens an aboutterende van noorden jeghen een ghemeen privaet ende van zuuden dher Jan Meze hebbende eenen uutganck int Papstraetgen met condicie van op het voornomde hof ende beede de cleene huusekens te bezetten".

59 J. CORNILLIE, *o.c.*, blz. 139.

60 IBIDEM, blz. 139.

61 Cfr. noot 54.

waren. We hoeven slechts het heruitgegeven stadsplan van Thevelin en Destrée van 1562, bijgewerkt door H. Hosdey in de verzameling van Ch. Ruelens, na te slaan om vast te stellen dat de heerlijkheid van "Princen Rolleghem", gelegen noord van de huidige Cartonstraat zich westwaarts uitstreckte tot aan de huidige Recollettenpoort (vroegere Goudine Gracht) om vandaar noordwaarts de "Beilc" (nu H.Geeststraat) te bereiken⁶². Volgens de kaart van Des Marez reikte de zuidgrens van "Stede Rolleghem" niet tot aan de Surmontstraat⁶³, zodat we kunnen aannemen dat ook hier de riool de natuurlijke grens van dit leengoed vormde namelijk de doorstroming van de voornoemde "Goudine gracht" (Recollettenpoort) naar de westzijde van de Diksmuidestraat om vandaar de Brakkestraat te bereiken, af te draaien naar de Surmontstraat tot aan de Kaaistraat, die de westgrens van "Stede Rolleghem" zal uitmaken. Dit laatste is een compleet nieuwe voorstelling van dit Rollegemse leengoed.

Deze conclusie is belangrijk, omdat op deze manier de ouderdom van de oorspronkelijke stadsgracht min of meer berekend wordt. Wanneer we immers de theorie van V. Pil aanvaarden over het ontstaan van de heerlijkheden Rollegem binnen en buiten de stadsmuren door toedoen van Theobald III (1116-1123), burggraaf van Ieper⁶⁴, dan is meteen bewezen dat deze 14de-15de-eeuwse riool gelegen noord van de stad, teruggaat op een vroeg 12de-eeuwse stadsgracht, die als natuurlijke grens van de voornoemde heerlijkheid zal fungeren. Dat ook de huizen gelegen west van de Lange Torhoutstraat - zoals te zien op de kaart van H. Hosdey⁶⁵ - niet behoorden tot "Princen Rolleghem", heeft een min of meer identieke oorzaak namelijk de aanwezigheid van het "Groen Gewad". Deze doorwaadbare waterplas strekte zich uit tussen de Kauwekijn- en de helft van de Lange Torhoutstraat, waarvan ook een oostelijk stuk van de Korte Torhout-, de Oude Houtmarkt- en de Cartonstraat deel uitmaakte. Vandaar dat de oostgrens van "Princen Rolleghem" niet tot aan de huidige Lange Torhoutstraat reikte.

De juiste begrenzing van het "Groen Gewad" is echter onbekend. Het wordt zelfs niet vernoemd in Verfaillie's thesis over de Ieperse toponymie. Het woord "gewad" is nochtans een algemeen gebruikte

62 H. HOSDEY, *Ypres*, in : Atlas des villes de la Belgique au XVIe siècle. Plans du géographe Jacques de Deventer, édité par Ch. Ruelens, E. Ouverleaux, J. van den Gheyn (Bruxelles, 1884-1924), fasc. VI.

63 G. DES MAREZ, *Etude sur la propriété foncière...*, blz. 216-217, kaart.

64 V. PIL, *Zonnebeke. Heerlijk verleden en zonnig heden* (Langemark, 1962), blz. 206.

65 H. HOSDEY, *o.c.*, n0 XXXV.

term om een waadbare plaats aan te duiden⁶⁶. Het adjectief "groen" wijst erop dat deze waterplas begroeid was met eendenkroos of algen⁶⁷. Het is nochtans niet te vergelijken met de vier middeleeuwse "waddingen", die prof. Gyseling in zijn "Toponymie van Oudenburg" vermeldt en beschrijft. Deze "waddingen" waren gelegen aan de uitgangen van de stad. Het waren door de stad gebouwde en onderhouden badgelegenheden voor paarden met een stenen vloer en muren⁶⁸. Wel waren er in de 14de-15de eeuw ook dergelijke badplaatsen te Ieper aan de verschillende stadspoorten: "ten ghewade buuter Thoroutporte; buter Boesinporte ten ghewade; ten ghewade bij sBleckers-brigghe"⁶⁹. Het is quasi zeker dat het "Groen Gewad" geen dergelijke functie had. Het geeft meer de indruk van een strook grond, die door zijn laag niveau in min of meerdere mate overspoeld werd door regenwater, dat van de hoogte op de huidige Bascule naar de stad vloeide om in de Ieperleet te verdwijnen⁷⁰. Het is duidelijk dat de overvloedige watermassa zich onderweg in depressieve landerijen zal verspreiden. De middeleeuwse "Crombeke", die o.m. water afvoerde van de verheven regio rond de huidige Bascule naar het centrum van de stad bewijst deze gebrekkige toestand. Het middeleeuwse woord "crom" heeft de betekenis van "gebrekkig"⁷¹. Waarschijnlijk heeft men deze waadbare plaats in de loop van de 12de-13de eeuw opgevuld, zodat in de volgende eeuwen de juiste omvang van het oorspronkelijk "gewad" niet meer nauwkeurig bekend was. In het rentenboek van het godshuis der Hoge Zieken van 1410 worden een aantal huizen vernoemd, die gelegen zijn noord van de Korte Torhoutstraat zijnde "binden Groene Ywade". Deze woningen bevinden zich vanaf de hoek van de Korte Torhout en de St-Maartens Neerstraat (nu Oude Houtmarktstraat) tot aan het huis geheten "Hant"⁷². Dit laatste gebouw was het tweede oost van de "Inghel", dat het laatste huis was aan de noordkant van de Markt⁷³.

66 M. SCHOENFELD, *o.c.*, blz. 234.

67 IBIDEM, blz. 279.

68 M. GYSSELING, *Toponymie van Oudenburg* (Tongeren, 1950. Werken uitgegeven door de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie), blz. 183-184.

69 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38659, f° 18v, 21v, 24r.

70 Het huidige niveauverschil bedraagt circa 6 m.

71 J. CORNILLIE, *o.c.*, blz. 224; G. DES MAREZ-E. DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres* (Bruxelles, 1909-1913, 2 dln), I, blz. 157; MNWB: "krom" = gebrekkig. J. Cornillie verwijst daarbij naar de Bellewaerdebeek, wat natuurlijk onjuist is.

72 Ieper, Archief OCMW, n° 661, f° 1v: "zuudzide vander Thoroutstrate binden Groenen Ywade"; "noordzide Thoroutstrate binden Groenen Ywade...Andries van Dixmude in de Hant".

73 P. VANDENBUSSCHE, *De huizen van de Ieperse Grote Markt in de 15e eeuw. Een topografische studie*, in: *De Ieperse Markt. Een historisch fenomeen* (Ieper, 1985), blz. 37.

Ook een deel van de zuidzijde van de Korte Torhoutstraat lag binnen het domein van het "Groen Gewad". Een drietal huizen, gesitueerd op de hoek van de Korte Torhout- en de Kauwekijnstraat dragen een naam nl. "Calf" op de hoek⁷⁴, "Hodevaere"⁷⁵ en "Drie Coninghen" ernaast. Wat opvalt bij deze huisnamen is het feit dat minstens twee ervan wijzen op de aanwezigheid van water nl. "Calf", naam waarbij verwezen wordt naar het werkwoord "afkalven van de oevers"⁷⁶; "Hodevaere" = ooievaar een trekvogel met hoge waadpoten. Eigenaardig genoeg is de rest van de zuidzijde van de straat anoniem. Alleen bij de scheidingslijn met het O.-L.-Vrouwgasthuis wordt opnieuw een naam gevonden nl. "Scoehuus"⁷⁷. Bestond de mogelijkheid dat het "Groen Gewad" een deel van de zone tussen de Korte Torhout- en de Hangwaertstraat (nu Menenstraat) in beslag nam? Dit zou meteen de archeologische vondsten in de Kauwekijnstraat in 1996 een bewijs van authenticiteit bezorgen. Achter een huizenblok nabij de Menenpoort werd een stuk van een gracht aangetroffen. De volledige doorsnede ervan kon niet berekend worden, gezien de bouwput te klein was. Maar het schervenmateriaal wijst erop dat de aanleg ervan minstens tot de 12de eeuw teruggaat terwijl de opvulling ervan dateert uit de tweede helft van de 13de eeuw. Indien deze zogenaamde gracht overeenstemt met de zuidelijke arm van het "Groen Gewad" zou dit een natuurlijke creatie moeten zijn. Het is evident dat een verder archeologisch onderzoek noodzakelijk is⁷⁸. Aansluitend daarbij stellen we vast dat de spreiding van de huisna-

74 BRUSSEL, KON. BIBL., fds Merghelyncq, hs. 138ter, f° 6v: einde 13de eeuw; Ieper, Archief OCMW, n° 59, f° 18r: "Jnt huus datmen heet Calf tusschen den huus Michiel Doosterlijnc ende der Cauwetijnstrate".

75 Ieper, Archief OCMW, n° 62, f° 35v: "Olivier de Witte over Jhan de Witte up den Hodevare" (1414); IBIDEM, n° 280, f° 10r: "Item up thuus der weidewe Jan Panneel, gaerdemakere, staende an de zuudzijde van der strate tusschen eenen cleenen straetkinne, dat heet bachten Hodevare, an de westzijde an deen zijde ende den huus up den houc vander Cauwetijnstrate, dat nu es Jan Pieters an de oostzijde" (1430); IBIDEM, n° 284, f° 40r: "De wedewe Melcior Coppins over Jhan Panneel up een huus staende an de westzijde tusschen eenen straetkinne an deene zijde ende de Drie Conijnghe an dander zijde" (1452); in het rentenboek van de Hoge Zieken 1464 is de plaatsbeschrijving nauwkeuriger: de "Drie Koningen" lag oost van de "Hodevare" (IBIDEM, n° 665, f° 2r).

76 G. DUJARDIN, *Bijdrage tot een hydronymische studie*. . . I, blz. 211.

77 O. MUS, *Het Cartularium van het O.-L.-Vrouw Gasthuis te Ieper* (Ieper, 1965-1969, 5 dln), V, blz. 58; J. DE SMET, *Les heures inédites du plus ancien livre de heures d'Ypres*, in: Bulletin de la Commission Royale d'Histoire, XCIV (1930), blz. 433; de schoenmakers huren dit "Scoehuus".

78 M. DEWILDE-O.MUS, *Archeologische vondsten in de Kauwekijnstraat te Ieper (W.-VL). Aanknopingspunten voor de vroegste geschiedenis van de stad.* (Document verspreid ter gelegenheid van een persconferentie).

men noord van de Hangwaertstraat identiek is aan de reeds vermelde toestand van de zuidzijde van de Korte Torhoutstraat. De hoek van de Kauwekijn- en de Hangwaertstraat noemt de "Tente" en het huis ernaast "De Derde Scelle"⁷⁹ terwijl de twee volgende huisnamen gelegen zijn bij de scheidingslijn van het domein van het O.-L.-Vrouwgasthuis nl. de "Buc" naast de poort van het gasthuis⁸⁰ en ernaast de "Ram"⁸¹. En ook hier speelt het water een belangrijke rol bij de geciteerde namen zoals "Buc" = bedding van een waterloop; "Ram" = een afsluitboom; de "Derde Scelle" levert het bewijs van de afschilfering van de oever, waarbij we zien dat de zuidhoek van de Kauwekijnstraat dezelfde afbraak ondergaat als de noordhoek, maar met een andere bewoording; de "Tente" veronderstelt de lokale aanwezigheid van "boerenwormkruid"⁸².

De uiterste noordelijke grens van het "Groen Gewad" werd vermoedelijk gevormd door een straatje genaamd "Groene Ywadekin" gelegen oost van de Lange Torhoutstraat, ongeveer halweg de straat praktisch rechtover het St.-Christoffelstraatje⁸³. Ook deze laatste naam wijst op een eventuele aanwezigheid van water, gezien St.-Christoffel meestal voorgesteld wordt als de man die door een rivier waadde met het kind Jezus op zijn schouders. Verder strekte het "Groen Gewad" zich uit tot aan het klooster van de Minderbroeders in de huidige Cartonstraat "ryole vanden Groenen Ghewad toten Fremeneuren"⁸⁴.

79 BRUGGE, RIJKSARCHIEF, fds Oud Kerkarchief, n° 502, niet gefolieerd onder de rubriek "Auwerstrate": "Up een huus ghe-naemt Tente staende tusschen den huuse ende erve van Jan de Maugre ande westzijde ende de Cauwentijnstrate oost" (koopacte van 5 oktober 1376); "Item up een huus ghe-naemt Derde Scelle staende tusschen huuse ende erve vanden huuse ghe-naemt Tente ande oostzijde ende den huuse ende erve van Jan Mottoen west, nu Jan de Maugre" (koopacte van 20 januari 1313 ns.).

80 Ieper, Archief OCMW, n° 286, f° 5r: "tGasthuus upde Maerct tYpre up een huus noord vander Angerstrate tusschen den huuse ghe-naemt Bucxkin, selve huus ghe-naemt Bucxkin voortijden een huus ende nu twee huusen neffens der Poorte vanden voors. gasthuuse ooc den gasthuuse toe-behoorende ande westzijde ende den huuse ende erve vanden zelve-n gasthuuse voortijden toe-behoorende Andries Paelding ande oostzijde, streckende achterwaert toten voornomden gasthuuse".

81 Oudste vermelding 1340 (Ieper, Archief OCMW, n° 660, f° 13r); "Victoor de Wale up een huus ghe-naemt tRamkin staende tusschen den huse van Lamsin Hillebrant ande oostzijde ende den huus Andries Paeldinx ande westzide" (IBI-DEM, n° 665, f° 4v).

82 MNWB, s.v.

83 K. DUFLOU, *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen* (Gent, 1914-1938, 18 din), IV, kol. 1009: "In de Thoroudstrate an doostzide bezuden ant Groene Ywadekin"; BRUGGE, Archief Bisdom, n° Y 134, f° 4r: "In de Thoroudstrate up thuus Boudens van Waelscapele naest den Groenen Ywadekine zuid" (1402).

84 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38658, f° 19r.

Dat er oorspronkelijk een niveauverschil was met de omgeving komt te voorschijn in een tweetal documenten. In een oorkonde van februari 1310 ns. verkoopt de St.-Maartenskerk aan meester Abraham Brun een erfrente van 2 schellingen te innen op een huis gelegen noord van de Korte Torhoutstraat "encontre le degreit del hospital"⁸⁵. Tegenover dit huis lag dus een trap, die toegang gaf tot het O.-L.-Vrouwgasthuis. En in een charter van 13 juli 1393, waar de aankoop van een stenen woning gelegen noord van de Korte Torhoutstraat en verder noordwaarts reikend tot de St.-Maartens Neerstraat (nu Oude Houtmarktstraat) door ridder Olivier van Lo van zijn ouders gerelateerd wordt, wordt de koper letterlijk het verbod opgelegd de grond van het open terrein west van zijn huis niet hoger op te vullen dan het straatniveau⁸⁶. Het is dus wel duidelijk dat het terrein van het "Groen Gewad" een lager peil had dan zijn omgeving, maar dat het in de 12de-13de eeuw opgevuld en verhoogd werd. Het zou interessant zijn moest het IAP de gelegenheid krijgen om in de voornoemde omgeving een put van 4 à 5 m te maken ten einde te kunnen nagaan of onze hypothese een grond van waarheid bevat. Deze uitweiding in verband met de oppervlakte van het "Groen Gewad" was noodzakelijk om de 12de-eeuwse walgracht aan de oostkant van de stad te situeren. Het ligt immers voor de hand dat de overheid de westelijke rand van dit gewad in de toenmalige versterking geïntegreerd heeft.

En als we nu opnieuw de stadsriool als evolutief resultaat van de oorspronkelijke stadsgracht - zoals we in het begin van onze bijdrage bewezen hebben - gebruiken, dan worden we geconfronteerd met deze riool, die de Minderbroederstraat (nu Cartonstraat) niet over haar ganse lengte bedient, maar minstens halfweg zuidwaarts afdraait naar de St.-Maartens Neerstraat. Een aantal teksten bewijzen dit. In de stadsrekening van 1435 wordt deze riool, gelegen noord van de St.-Maartens Neerstraat naast de woning van Frans Paelding, hersteld⁸⁷. De situering ervan kan approximatief vastgesteld worden. In 1410 in het rentenboek van het godshuis der Hoge Zieken wordt een erfrente van 4 schellingen 6 deniers genoteerd. Deze rente was

85 BRUSSEL, KON. BIBL., fds Merghelynck, hs. 138ter, f° 27v.

86 BRUGGE, Rijksarchief, fds Oud Kerkarchief, n° 498, l° 31r : "Item est assavoir que le petite plache de terre ne puet jamais estre plus hauchié de terre que le cauchie est ore devant en le rue de Thoroud bien fuist que le dict plache fuist maisonnée..".

87 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38659, f° 24r : "ter Ryole inde Nederstrate bij France Paeldijns".

gehypothekeerd op een huis gelegen noord van de St.-Maartens Neerstraat en was eigendom van Loy Paelding, nadien van Frans Paelding⁸⁸. Deze opvolging lag voor de hand, gezien Frans de zoon van Loy Paelding en Maria de Vos was⁸⁹. In 1568/69 waren de eigenaars toen de erfgenamen van Jan Cabilliau⁹⁰. Toevallig vonden we in hetzelfde jaar die voornoemde erfgenamen terug met een erfrente van 5 schellingen 6 deniers belast op een soort loodsen noord van de St.-Maartens Neerstraat, maar ditmaal ten voordele van het St.-Catharinagodshuis. De beschrijving van deze locatie was een verrassing: "5 s. 6 d. uutten stallinghen van huerlieder huus staende jeghens over den inganc vanden Fremineuren, staende de stallinghen in de Neerstrate Ste Maertens". Deze zgn. "stallinghen" waren in 1435 nochtans een huis volledig omringd door "éenkamer woningen": "Inde Nederstrate tSinte Maertins up thuus staende tusschen den cameran Jans vander Veste ende der weeze Lodewijc Belle an allen zijden, nu Janne ende weeze vors. V s. VI d.p."⁹¹. We hoeven ons echter niet te verwonderen over de aanpassing van dit huis, want zowel Jan Cabilliau, vader en zoon⁹², waren beenhouwers en woonden naast elkaar in 1522 in de Minderbroederstraat⁹³. We kunnen dus gemakkelijk aannemen dat zij de achtergebouwen van hun woningen als stapelplaatsen zullen gebruikt hebben. De plaatsbeschrijving van het gebouw is echter zeer concreet nl. rechtover de de poort van het klooster van de Minderbroeders. Welnu deze poort lag noord van de Minderbroederstraat, richting oost op korte afstand van de huidige Re-collettenpoort. Deze straatnaam bewijst dit reeds, terwijl het hui-zenblok omgeven door de huidige Recollettenpoort in 1414 als "ternijnc" (teerling) wordt aangeduid. Dit blok startte aan de kloosterpoort van de Minderbroeders: "Item up menichten van pertcelen van husen ghenaeamt den ternijnc liggheende ande noortzijde vander Freremineurstrate, streckende vander porte vanden Freremineurs tote poorte ende huus van wijlen dher Willem de Clerc, presbytre, in de Dixmudstrate"⁹⁴.

Als we nu - aan de hand van de vermelding in de stadsrekening van

88 Ieper, Archief OCMW, n° 661, f° 2r.

89 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38646, f° 61r : rekening 1421.

90 Ieper, Archief OCMW, n° 672, blz. 22.

91 IBIDEM, n° 435.

92 IBIDEM, n° 453, f° 12r.

93 Beide personen worden niet vernoemd in de genealogie van de familie Cabilliau (F.J.CABLIAU, *Genealogie van de familie Cabeliau*, 1965).

94 BRUSSEL, KON. BIBL., fds Merghelynck, hs. 131bis, f° 22.

95 Ieper, Archief OCMW, n° 59, f° 17r.

1435 - de riool localiseren naast het huis van Loy Paelding, dat in de 16de eeuw eigendom was van Jan Cabilliau, dan moet de gracht gelegen hebben oost van de percelen met de nummers 122 en 163 in de sectie G. Daarmede mondt de riool in de St.-Maartens Neerstraat. De riool zal echter niet haar loop nemen doorheen deze straat. Dit wordt ten andere reeds in 1313 bewezen. In dat jaar wordt het afvoerkanaal hersteld. De kosten komen ten laste van de omwonenden met uitzondering van een bedrag van 6 pond 16 deniers, dat door de stad moet vergoed worden⁹⁶. We kunnen daaruit afleiden dat de riool daar over privé eigendom liep en slechts gedeeltelijk over stadsgrond, waarmede natuurlijk de overloop van de St.-Maartens Neerstraat zal bedoeld worden. In deze tekst van 1313 wordt de riool niet vernoemd als "rigole" maar als "russot". Zoals we later zullen uitleggen, was de term "russot" de 13de-14de-eeuwse benaming van de riool, omdat ze nog niet ondergronds was.

De eerste aanwijzing van deze riool aan de zuidzijde van de St.-Maartens Neerstraat is een tekst van 1414 met volgende omschrijving: "Int huus ser Jhan Danins tusschen den voor. Jan Danins huus ende de ryole vander steide 12 s."⁹⁷. De juiste plaats van deze woning is betrekkelijk gemakkelijk terug te vinden, dank zij een meer concrete descriptie ervan rond 1490 in een ander rentenboek van het godshuis van de H.Geest: "Item up thuus wijlen Willem Lamsaem naest der ryole bachter Balanse, nu Frans van Houdysele, nu Boudin de Cupere 12 s."⁹⁸. Het huis, waarvan hier sprake is, lag dus zuid van de St.-Maartens Neerstraat, oost van de stadsriool en achteraan het gebouw met de naam "Balanse". Deze "Balanse" was gelegen noord van de Korte Torhoutstraat, oost van het huis "Hant", eigendom van Andries van Dixmude, en west van de woning van Jan Moesin genaamd "Caproen"⁹⁹. De "Hant" was gesitueerd oost van de "Wildeman" zijnde het eerste huis van de Korte Torhoutstraat. De noordzijde van de Markt begon met het huis ernaast genaamd "Inghele"¹⁰⁰. Wat opvalt bij de huizen noord van Markt, is het feit dat zij zich uitstrekken tot in de St.-Maartens Neerstraat.

Dit kunnen we bv. vaststellen bij de volgende grote bouwcomplexen: de "Wulf", de "Munte" en de "Inghele"¹⁰¹. De huisnaam "Inghele" heeft de betekenis van "hoek" en kan erop wijzen dat de bouwactivi-

96 G. DES MAREZ-E.DE SAGHER, *Comptes...*,II, blz. 422.

97 IEPER, Archief OCMW, n° 59, f° 17v.

98 IBIDEM, n° 65, f° 17r.

99 IBIDEM, n° 59, f° 17v-18r; IBIDEM, n° 661, f° lv-2r.

100 P.VANDENBUSSCHE, *o.c.*, blz. 37.

teit op een bepaald moment daar stopgezet werd omwille van de beperking van het terrein¹⁰². De daaropvolgende huizen oostwaarts verliezen hun rechtlijnige band met de eigendommen in de St.-Maartens Neerstraat. We hoeven slechts het kadastraal plan van het huizenblok tussen de Korte-Torhout- en de St.-Maartens Neerstraat na te gaan om de scheidingslijn tussen de noord- en zuidpercelen te constateren. Deze scheiding liep ongeveer in het midden van het blok.

Aan de hand van voorgaande gegevens kunnen we aannemen dat de hogergenoemde scheidingslijn haar ontstaan te danken had aan de aanwezigheid van de riool. Zoals we hoger aanhaalden, zou dit afvoerkanaal zich localiseren oost van de percelen 122 en 163 in sectie G; na het oversteken van de St.-Maartens Neerstraat zou perceel 88 bereikt worden. Indien deze veronderstelling juist is, zou perceel 88 moeten behoren tot het achterhuis van de "Balance" in de Korte Torhoutstraat. De vermelding in de stadsrekening van 1409 van de riool gelegen achter het huis van Jan Danin¹⁰³, die ons reeds bekend is als eigenaar van de "Balance" en van het achterhuis, waarvan we rond 1490 een nauwgezetter plaatsbeschrijving kregen, bewijst dat de riool loopt langs de westzijde van het achterhuis van de "Balance" om achter de "Balance" in oostelijke richting te draaien en zo verder te vloeien¹⁰⁴. De naam van het huis ernaast nl. "Caproen" bewijst de nabijheid van het afvoerkanaal, gezien het woord "Caproen" betekent "kap van het onderstuk van een afvoerkanaal"¹⁰⁵. Deze doorstroming zal waarschijnlijk plaatsgrijpen tot in de omgeving van de percelen 77-78-79. Dit huis moet een groot gebouw geweest zijn, want in het cartularium van de O.-L.-Vrouwgilde staat een 16de-eeuwse notitie, waarin meegedeeld wordt dat dit steen vervangen werd door drie huizen, met als nadere plaatsbepaling de vijfde, zesde en zevende woning vanaf de "Balance"¹⁰⁶. De daaropvolgende percelen strekken zich opnieuw op een rechtlijnige manier tussen de twee

101 Ieper, Archief OCMW, n° 665, f° 3v-4r : Joos van der Poorte (de Wulf); Pieter Lansaem (de Munte); huis van het godshuis van de H.Geest naast den "Inghele" en Joos Bryde (IBIDEM, n° 65, ongefolieerd, cfr. rubriek "Pacht").

102 V.VERFAILLIE, *o.c.*, n° 1411.

103 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38638, f° 23r : "ande rirole licghende bachten Jan Danins".

104 Ieper, Archief OCMW, n° 65, f° 17r : "Item up thuus wijien Willem Lamsaem naest der ryole bachter Balanse, nu Franse van Houdysele, nu Boudin de Cupere 12 s."

105 G. DUJARDIN, *o.c.*, I, blz. 204.

106 BRUGGE, Rijksarchief, fds Oud Kerkarchief, n° 500, f° 31r-v, acte van 13 juli 1393: marginale nota uit de 16de eeuw : "Inde Corte Thoroudstrate up twijfste, tzeeste ende tzevenste huusen commende vander Balanche ter porte waert".

straten. De riool zal zich hier zuidwaarts gekeerd hebben. Perceel 79 en een deel van perceel 78 zijn waarschijnlijk te identificeren met den "grooten rooden Steene". Het O.-L.-Vrouwgasthuis kocht op 10 april 1439 van Joos Bryde, zoon van Jacob en zijn vrouw een erfrente van 6 schellingen 8 deniers obool parisis op het huis van Wouter Croeselin gelegen noord van de Korte Torhoutstraat, west van de "grooten rooden Steene", eigendom van mevrouw van Staden¹⁰⁷. Dit Steen stemt overeen met het "maison de pierre" dat ridder Olivier van Lo kocht van zijn ouders op 13 juli 1393 en dat hij belastte met een rente van 48 schellingen ten voordele van de O.-L.-Vrouwgilde om het jaargetijde van zijn vader te bekostigen¹⁰⁸. In 1410 was de eigenaar ervan Victor de Witte en het huis aan de westzijde was eigendom van Pauwels Baers¹⁰⁹. De reeds genoemde Wouter Croeselin was de volgende eigenaar van het huis van Pauwels Baers, zodat het duidelijk is dat de "grooten Rooden Steene" van 1439 identiek is aan het "maison de pierre" van 1393. In het rentenboek van de O.-L.-Vrouwgilde krijgt deze steen nog een nauwkeuriger plaatsbepaling: "In de Toroudstrate an den noordzide up den steen staende ieghen de poorte van de messinne van den ghashuse..."¹¹⁰. Als we de plattegrond van het O.-L.-Vrouwgasthuis overlopen, daterende einde 18de eeuw, waarvan een exemplaar berust op het Alg. Rijksarchief¹¹¹, dan stellen we vast dat er een poort is langs de Torhoutstraat, die ongeveer rechtover de kadastrale percelen 77/78 ligt. We krijgen meteen de zekerheid dat de voorgaande algemene situering quasi juist is. De aanwezigheid van een "necessarie" (toilet)¹¹² wijst o.m. op de nabijheid van de riool. Het is een klassiek verschijnsel dat toiletten buiten in de tuin werden neergezet met een directe ondergrondse verbinding naar het afvoerkanaal¹¹³. Het "necessarium" had een hoge ouderdom. Hiervoor hoeft men enkel de plattegrond van de abdij Christchurch te Canterbury, vervaardigd tijdens het bestuur van prior Wibert (1151-1167) te bekijken¹¹⁴. Het was overigens een algemeen verschijnsel dat belangrijke lieden zich een onderkomen aan-

107 Ieper, Archief OCMW, oorkonde O.-L.-Vrouwgasthuis.

108 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 500, f° 31r.

109 IBIDEM, f° 31v - 32r.

110 IBIDEM, n° 498, f° 16r.

111 BRUSSEL, ARA, fds Kaarten nr. 663.

112 R. MANTOU, *Le vocabulaire...* in: HKCTD, LIII (1979), blz. 150.

113 P.GARRIGOU GRANDCHAMP, *Demeures médiévales. Coeur de la cité* (Paris, 1992), blz. 90-91.

114 KL.GREWE, *Der Wasserversorgungsplan des Kloster Christchurch in Canterbury* in: *Die Wasserversorgung im Mittelalter*, blz. 235.

schaften nabij waterlopen, die als riool en waterbron konden functioneren. En deze voorname lieden huisden meestal in een dure stenen woning in tegenstelling tot de gewone burger, die alleen een houten huis kon bekostigen. Men begrijpt dan ook waarom de "grooten Rooden Steen" in de Korte Torhoutstraat nabij de riool lag¹¹⁵. We stellen zelfs vast dat er aan de noordzijde van de St.-Maartens Neerstraat eveneens een "Rood Steen" stond op korte afstand van de hoger genoemde riool¹¹⁶. We kunnen aldus aannemen dat de riool de "grooten Rooden Steen" aan de noord- en oostzijde omspoelde om vandaar zuidwaarts te lopen. Hierbij werd de Korte Torhoutstraat overgestoken en moet de riool oost van het O.-L.-Vrouwgasthuis de Hangwaertstraat (nu Menenstraat) bereikt hebben.

Reeds in 1328 is er sprake van deze riool naast het Gasthuis en in de Hangwaertstraat¹¹⁷. Maar in een oorkonde van 14 augustus 1571 hebben we een nadere precisering. Het O.-L.-Vrouwgasthuis koopt van Frans de Quicke de oude en zijn vrouw een strook grond van 55,5 voeten (15,15 m.) lengte en 24,5 voeter (6,68 m.) breedte met volgende omschrijving: "ligghende achter het Schoonhuus streckende zuudt ende noort, metten zuudende jeghens de stede ryole ende tnoordende jeghens het slackhuus vande vercopers, de westzijde an t gasthuus lant ende de oostzijde jeghens derfve vande vercopers. Ende es te wetene dat dese copers zullen moeten doen maeken thuerlieden costen zonder den cost vande vercopers een steenen muer onderhalf steen dick up derfve vande vercopers buuten der vercochter erfve up doostzijde streckende met een haemken (=omheind stuk land)¹¹⁸ noortwaert totten ghevele van het slackhuus vande vercoopers, maekende aldaer oock thuerlieder costen eenen steenen muer onderhalf steen dicke in het afstopsel van tvoorseide slackhuus boven drie canten uutcommende"¹¹⁹. Naast de term "ryole", die grenst aan de zuidzijde van de verkochte grond, wijst het woord "slackhuus" eveneens naar een overdekte waterloop: "slack" bete-

115 A.GUILLERME, *Les temps de l'eau...*, blz. 121.

116 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 26v: "Neiderstrate S.Maertins. Item up thuus van Jan Paeldijnx ende nu es Pieters Smal, staende ande noordzijde vander strate ende nu es een rood steen tusschen den huus nu es Cornelis van Belle an de oostzijde ende den huus der kijnderen ser Loys Paeldijnx an de westzijde".

117 G. DES MAREZ-E. DE SAGHER, *Comptes...*, II, blz. 824: "van 58 varden metten grote kerdewaghene voerende stenen ende planken ten russoten ter Hangwarstrate ende ten gasthuse". "Russote = ruisseau = rigole", cfr. R.MANTOU, *Le vocabulaire...*, in: HRCITD, L (1976), blz. 154.

118 MNWB, s.v.

119 Ieper, Archief OCMW, oorkonde fds O.-L.-Vrouwgasthuis.

kent in het middelnederlands "gewelf"¹²⁰, zodat we de topografische situatie van het afvoerkanaal aan de oostzijde van het Gasthuis als volgt kunnen vastleggen : de riool bereikt de zuidzijde van de Korte Torhoutstraat oost van het "Schoonhuus" om langs dit gebouw verder zuidwaarts te vloeien en onder het huis met name "Buc", zoals vroeger reeds uitgelegd werd, de Hangwaertstraat te bereiken.

Dit resultaat is uitermate belangrijk omwille van de diverse historische aspecten, die aan deze topografie verbonden zijn.

Het oorspronkelijk oppervlak van het Gasthuis beperkte zich waarschijnlijk tot de volgende nummers op de kadastrale kaart : sectie C nrs 1 t/m 4. De gebouwen en gronden daarbuiten werden in de loop van de eeuwen aan het Gasthuis verkocht of geschonken. Bv. het huis "Buc", dat de kadastrale nummers 6 en 7 omvat, bestond uit een bakkerij en brouwerij met alle ambachtelijke toestellen, werd op 3 augustus 1346 aan het Gasthuis verkocht door Michiel van de Walle en Diederik Pieterszone¹²¹. Clara de weduwe van Pieter de Landsheere schenkt aan het Gasthuis op 19 maart 1519 ns. de helft van drie huizen noord van de Hangwaertstraat¹²², terwijl Denis van Spaengen nog een andere woning verkoopt op 5 mei 1415 eveneens noord van dezelfde straat¹²³. Het terrein dat op de 18de-eeuwse kaart van het Gasthuis vermeld staat als "Bleekhof" moet ook in loop der tijden verworven zijn. De strook grond vernoemd in de hoger geciteerde oorkonde van 14 augustus 1571 is er immers een deel van.

Hoe was de verhouding daarentegen met het "Schoonhuus" gelegen zuid van de Korte Torhoutstraat, oost van de poort van het Gasthuis¹²⁴. De authentieke naam van dit gebouw was het "Schoehuus", zoals genoteerd staat op de rug van de oorkonde van 1571 in een 16de-eeuws schrift : "hofmuer van Schoehuus". En "Schoehuus" betekent Schoenhalle. In het rentenboek van het Gasthuis gedateerd 1393-1401 wordt de schoenmakersgilde vernoemd als huurder van dit "Schoehuse"¹²⁵, terwijl de stad Ieper een deel ervan pacht om haar graanvoorraad op te stapelen¹²⁶. Het eigenaardige van deze omstandigheid is het feit dat de 13de-eeuwse Schoenhalle stond aan de west-

120 MNWB, s.v.

121 BRUSSEL, KON. BIBL., fds Merghelynck, hs. 93, blz. 535.

122 IBIDEM, blz. 292.

123 IBIDEM, blz. 473.

124 BRUSSEL, ARA, fds Kaarten n° 663.

125 O.MUS, *Cartularium...*, V, blz. 58.

126 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38647, f° 51v : "Lodewijc de Vos,ontfanghere van Onser Vrouwen gasthuuse up de Maerct, vander huere van desen jare vanden graenders, die de stede jaerlijcx in pachte houd up tSchoehuus".

zijde van de Zuidstraat (nu Rijselstraat) tussen de Markt en de Casselstraat (nu Burchtstraat)¹²⁷. Maar reeds rond 1300 wordt dit "Scoehuus" in de Zuidstraat vernoemd als het "oude Scoehuus"¹²⁸, zodat we mogen aannemen dat reeds rond 1300 de Ieperse schoenmakersgilde een nieuwe halle gevonden had in een afhankelijkheid van het Gasthuis. We mogen dus geloven dat het Gasthuis daar een ruim gebouw bezat, dat waarschijnlijk niet door hen gebruikt werd, maar wel hun eigendom was. Als we daarbij bedenken dat de oostgrens van het territorium van het Gasthuis gevormd werd door de stadsriool - zoals hoger aangetoond - en dat deze riool tenslotte een accommodatie was van een 12de-eeuwse stadsgracht, dan menen wij te mogen aanvaarden dat dit "Scoehuus" een oorspronkelijke constructie was gelegen langs de stadsgracht en daterend vóór de fondatie van dit Gasthuis rond 1186¹²⁹. Het feit dat dit gebouw gesitueerd was langs het water doet ons veronderstellen dat het door een vroeg-middeleeuws ambacht gebruikt werd dat water dringend nodig had zoals bv. huidevetters, perkamentmakers e.a.¹³⁰. We mogen niet vergeten dat de St.-Maartensproosdij een scriptorium bezat, dat perkament in betrekkelijk grote hoeveelheden nodig had¹³¹. Daarbij weten we dat in de onmiddellijke nabijheid van dit "Scoehuus" zich twee gebouwen bevonden, die beide de naam "Zwerdekin" droegen; het eerste lag noord van de Markt tussen de huizen "St.-Joos" en "Liebaert" ; "St.-Joos" wordt vernoemd "bij de Gasthuuse"¹³²; het tweede stond zuid van de Hangwaertstraat nl. het tweede huis west van de huidige Harpestraat¹³³. Nu bestaat de mogelijkheid dat de

127 G. DES MAREZ, *La lettre de foire à Ypres au XIIIe siècle. Contribution à l'étude des papiers de crédit*, Bruxelles 1901. Extrait des Mémoires couronnés et autres Mémoires publiés par l'Académie Royale de Belgique, LX, 1901), blz. 213 : "el Scoehuus (1286) = maison des cauchiers (G. DES MAREZ, *Le droit privé à Ypres au XIIIe siècle*, Braine-L'Alleud, 1927. Extrait du Bulletin de la Commission Royale des Anciennes Lois et Ordonnances de la Belgique, XII, 1927), blz. 133.

128 E.FEYS - A.NELIS, *Cartulaires...*, II, blz. 264, n° 365 : "en le viesse maison des Soleis.." (1304); G. DES MAREZ - E.DE SACHER, *Comptes...*, I, blz. 238 : "pour refaire le medevat qui fu brisie quant ii maisons dou vies Scoehuus chei " (1306/7).

129 O.MUS, *Cartularium...*, I, blz. 42.

130 A. GUILLERME, *Les temps de l'eau...*, blz. 106-108.

131 W. PREVENIER, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206)*, (Brussel, 1966-1971, 3 dln. Verzameling van de akten der Belgische Vorsten, 5), I, blz. 218-220

132 P. VANDENBUSSCHE, *o.c.*, blz. 36.

133 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 10v : "Item de weidewe Jan Gousin ten Zwerdekinne betaeld uute haren huus alle jare te bamesse 4 lb. 4 s.p. Dit huus staet tusschen der herve Jacobs van Vlaendere aen de westzijde an deene zijde ende den huus gheheeten Colve an de oostzijde an dandere zijde. Dit huus staet

naam "Zwerdekin" verwijst naar een ambacht, dat zich bezighoudt met huidbewerking; het middeleeuwse woord "swaert, sweert, swert" betekent dierenhuid¹³⁴. Eventueel kan er ook sprake zijn van een slachthuis. Het "Zwerdekin" in de Hangwaertstraat was het 16de-eeuwse oostvleeshuis te Ieper¹³⁵. Het gebouw had zijn vroegmiddeleeuwse benaming geconserveerd. Dit alles leidt ons ertoe te geloven dat gezien de nabijheid van een ruime watermassa oost van de stad, de ambachten met veel afval zich daar gevestigd hebben. Gezien in beide gevallen de arbeid bestond in het bewerken en produceren van huiden, is het niet te verwonderen dat de Gilde van de Schoenmakers, die hoofdzakelijk leder verwerkten, dit gebouw van nabij kenden en het als Schoenhalle in huur namen.

De hypothetische aanwezigheid van dit ambacht en bouwwerk vóór 1186 toont duidelijk dat de stadsontwikkeling een ruime omvang heeft genomen. De grafelijke instellingen, die oorspronkelijk op het Neerhof en de Motte waren ondergebracht zoals de "Munte", de "Spijker" en de "Wulf" (bestuurlijk centrum) worden in het begin van de 12de eeuw als gevolg van de aanleg van de nieuwe arm van de Ieperleet tussen de Elverdingestraat en het Zaalhof, naar de noordzijde van de Markt verhuisd¹³⁶. Er is zelfs nog meer. Wanneer we hoger de huisnamen van de Korte Torhoutstraat behandelden, was er sprake van het huis "Balance", waar de riool achteraan liep. Welnu de oudere benaming van dit huis was "Roozinhoet"¹³⁷. Deze typische christelijke naam moet een specifieke betekenis hebben gehad. De rozenkrans was een authentiek attribuut van de pelgrim¹³⁸. En gezien de propaganda van paus Calixtus II (1119-1124) ten voordele van St.-Jacobus de Meerdere in Santiago de Compostela worden de Vlaamse bedevaarders naar Spanje in het begin van de 12de eeuw talrijk¹³⁹. De

jeighen tgasthuus up de Maerct"; de "Colve" lag op de westhoek van de huidige Harpestraat (IBIDEM, f° 11r).

134 MNWB, s.v.

135 GENT, RIJKSARCHIEF, fds Raad van Vlaanderen, n° 8789 : " Item ende vander zijde vande verweerders es duechdelic ghebieken dat binnen zekeren jaeren haerwaerts up de Maerct van Ypre voor Onser Vrouwen gasthuus ghestaen heift een vleeschuus dat men hyet tOest Vleeschuus".

136 O. MUS, *De geboorte van een Marktplein*, in : De Ieperse Markt. Een historisch fenomeen (Ieper, 1985), blz. 20.

137 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 498, f° 14r-v : oorkonde van 7 oktober 1397, eigendom van Jan Baerd naast het huis van Jan Danin.

138 P.A. SIGAL, *Pelgrim als bijzondere groep in de samenleving*, in : Pelgrims door de eeuwen heen. Santiago de Compostela (Turnhout, 1985), blz. 150.

139 J. VAN HERWAARDEN, *De vereering van Santiago in de Nederlanden*, in : Pelgrims door de eeuwen heen, blz. 223.

Noord-Vlaamse pelgrims o.m. uit Brugge en omstreken moeten de tocht naar Spanje langs Torhout, Ieper, Rijsel, Arras, Parijs hebben gemaakt. Torhout-Ieper lag voor de hand, gezien beide steden een bekende jaarmarkt hadden, die door hun bewoners bezocht werden, zodat het logisch is dat de huidige Brugseweg in de middeleeuwen de Torhoutstraat heette¹⁴⁰. Er lag overigens een baan op de Ieperse Markt, circa 7 m. breed, daterende uit de eerste helft van de 11de eeuw en lopende van de huidige Neermarkt naar de Kauwekijnstraat om vandaar de Lange Torhoutstraat te bereiken¹⁴¹. De zorg voor de pelgrims kende een internationale allure, zodat we mogen aannemen dat de graaf als gevolg van de sterke toename van het aantal bedevaarders naar Santiago langs deze baan een nieuw gastverblijf zal oprichten in de eerste helft van de 12de eeuw¹⁴², zodat de naam "Roozinhoe" begrijpelijk was voor de pelgrims. De aanwezigheid van de stadswal achteraan het gebouw waardoor de afval van de talrijke bezoekers gemakkelijk kon verwijderd worden, bewijst ten andere dat deze fundatie beredeneerd was.

En de stichting van het O.-L.-Vrouwgasthuis rond de jaren 1186 langs de oostelijke stadsgracht in de onmiddellijke omgeving van het vernoemde "Roozinhoe", sluit tevens daarbij aan. De gracht leverde water en een partiële afsplitsing ervan fungeerde als afvoerkanaal, terwijl de uiterste oostgrens van de stad door de stichters gekozen werd om de stank, die in het Gasthuis ontstond door de behandeling van allerlei ziekten en het voortdurend verblijf van een ganse reeks reizigers, armen en pelgrims, niet over de stad te verspreiden, waar dat deze slechte geuren, dank zij de courante zuidwestenwind in deze regio, buiten het stedelijk centrum verstrooid werden. De keuze van de plaats waar het Gasthuis opgericht werd, had dus wel een hygiënische achtergrond¹⁴³. Deze nieuwe stichting bewijst opnieuw dat de stad Ieper een serieuze groei onderging in de loop van de 12de eeuw. We kunnen immers niet aanvaarden dat Ieper geen godshuis bezat vóór de fundatie van dit nieuwe Gasthuis in 1186. De synode van Aken (816) had aan de kloostergemeenschappen de verplichting opgelegd om zieken, armen en pelgrims de nodige hulp te

140 D.NICHOLAS, *Medieval Flanders* (London/New York, 1996), blz. 60.

141 M. DEWILDE, *Van Akker tot Grote Markt. Ieper (W.-Vl.)*. Persbericht 20.12.1994 door het IAP.

142 J.VAN HERWAARDEN, *o.c.*, blz. 227-228.

143 A.GUILLERME, *Les temps de l'eau*, blz. 110. Cfr ook de steden Brugge, Gent en Mechelen; H. SCHERPNER, *Studien zur Geschichte der Fürsorge* (Frankfurt, 1984), blz. 24-25.

verlenen¹⁴⁴. In de St.-Maartenskerk had zich reeds in het midden van de 11de eeuw een kapittel van seculiere kanunniken gevestigd, die in de aanvang van de 12de eeuw tot regulieren zullen omgevormd worden¹⁴⁵. Daarom kunnen we niet geloven dat er in de omgeving van de St.-Maartenskerk, die als kerk van de grafelijke motte en van het "Castrum Ipreense" fungeerde, geen godshuis voorhanden was. Wel heeft men zich nimmer afgevraagd waarom het H.-Geestgodshuis op het St.-Maartenskerkhof in de nabijheid van de huidige Donkerpoort stond. Maar met de wetenschap dat de oprichting van een dergelijk instituut nabij de hoofdkerk een normaal Europees verschijnsel was¹⁴⁶, aanvaardden we dat het H.-Geestgodshuis de oudste caritatieve instelling was te Ieper, opgericht op het Neerhof nabij de hoofdkerk en praktisch naast de poort, die toegang tot het Neerhof verleende, zodat de gebruikers ervan onmiddellijk ter plaatse waren. Natuurlijk hebben we geen documenten, die de exacte ouderdom ervan bepalen, maar de oudste vermelding dateert uit 1208 met opgave van twee "procuratores = gevolmachtigden" (Dodelotus en Gerardus, procuratores elemosine Sancti Spiritus)¹⁴⁷. Deze instelling werd dus door leken bestuurd en geeft daarbij de indruk reeds een heel verleden achter de rug te hebben. De patroonheilige bewijst het bovendien. De Heilige Geesthuizen zijn in groten getale verspreid over gans West-Europa. Het waren armen-kantoren van waaruit giften gedistribueerd werden en ze boden onderdak aan de armen ter plaatse. Ze waren tevens de centra van waaruit de werken van barmhartigheid in de gemeenschap werden georganiseerd. De Heilige Geest als patroon was de meest voorkomende naam waaronder de middeleeuwse liefdadigheid zich manifesteerde¹⁴⁸. Er wordt zelfs beweerd dat er een geestelijke congregatie bestond, die de gods- en gasthuizen oprichtte¹⁴⁹. Dit is te Ieper allesbehalve zeker, gezien de twee gevolmachtigden in 1208 reeds leken zijn. En de stichting van het O.-L.-Vrouw-gasthuis aan de oostzijde van de Markt, geschiedt

144 W.WITTEERS, *Pauvres et pauvreté dans les coutumiers monastiques du Moyen Age*, in : *Etudes sur l'histoire de la pauvreté (Moyen Age - XVIe siècle)*, sous la direction de M. Mollat (Paris, 1974, 2 dln), I, blz. 189-194.

145 A.VERHULST, *De vroegste geschiedenis van het Sint-Maartenskapittel en het ontstaan van de stad Ieper*, in : *Prisma van de Geschiedenis van Ieper* (Ieper, 1974), blz. 489.

146 H.SCHERPNER, *o.c.*, blz. 24-25.

147 Ieper, Archief OCMW, oorkonden godshuis H.Geest.

148 A.QUERIDO, *Godshuizen en gasthuizen. Een geschiedenis van de ziekenverpleging in West-Europa*. (A'dam, 1967), blz. 8-9.

149 A. MENS, *Oorsprong en betekenis van de Nederlandse begijnen en begardenbeweging* (Antwerpen, 1947. Verhandelingen van de Kon.Vl.Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, jg. IX, no 7), blz.60-61.

door de graaf en door de poorters. Het gasthuis is een "locus publicus" dat alleen door toevoeging van een kapel en een bedienaar een "semi-locus religiosus" zal worden¹⁵⁰. De nieuwe stichting is het logisch gevolg van het feit dat het H.-Geestgodshuis op het Neerhof niet omvangrijk genoeg meer was gezien de stijging van de Ieperse bevolking in de loop van de 12de eeuw. Aan de hand van voorgaande gegevens zou het inderdaad interessant zijn, moest er een archeologisch onderzoek plaatsgrijpen op de standplaats van het oorspronkelijk H.-Geestgodshuis, zodat misschien kan vastgesteld worden hoe oud en hoe groot de originele constructie was. We vermoeden dat dit oude bouwwerk dateert uit de tweede helft van de 11de eeuw en waarschijnlijk ruimer was dan het gothische gebouw dat in een 14de-eeuwse tekening voorgesteld wordt. Men moet er rekening mee houden dat het O.-L.-Vrouwgasthuis een belangrijk deel van de functie van het H.-Geestgodshuis overnam, zodat het mogelijk is dat de gothische nieuwbouw aan de meer beperkte dienst aangepast werd. Bovengenoemde details bewijzen duidelijk het historisch belang van deze topografische studie. De stichting en de begrenzing van het O.-L.-Vrouwgasthuis aan de oostzijde van de Markt demonstreren meteen het bestaan van de 12de-eeuwse stadsgracht halfweg het huizenblok gelegen tussen de Markt en de Kauwekijnstraat. De oprichting van de "Roozinhoe" laat intussen vermoeden dat het godshuis op het Neerhof niet alleen te klein was, maar dat de ligging ervan niet meer aangepast was aan de evolutie van het grondgebied van de stad. Natuurlijk zal de taak van de "Roozinhoe" door het O.-L.-Vrouwgasthuis overgenomen worden¹⁵¹, zodat het normaal is dat de huisnaam "Roozinhoe" door een andere zal vervangen worden. De "Balance" wordt het gebouw met de openbare weegschaal, dat zal gebruikt worden totdat het zal vervangen worden door de Lakenhalle.

Na deze uitgebreide uitweiding, die terzelfdertijd een gedeeltelijk bewijs van de juistheid van onze hypothese is, keren we nu terug naar het elementair bewijsstuk van onze theorie nl. de riool.

De riool loopt verder in zuidelijke richting en zal natuurlijk de Hangwaertstraat (nu Menenstraat) kruisen. Het aantal vermeldingen, waarbij de riool daar gereinigd en hersteld wordt, is legio zowel in de 14de als 15de eeuw. Zonder twijfel was het O.-L.-Vrouwgasthuis verantwoordelijk voor een enorme stapel vuilnis. In 1431 wordt aan de weduwe van Lamsin Buedin een subsidie verleend wegens het

150 O. MUS, *Cartularium...*, I, blz. 42-43.

151 IBIDEM, I, blz. 69.

laten metsen van een muur van 19 voeten (5,2 m.) in de riool gelegen naast haar huis in de Hangwaertstraat¹⁵². Een verder onderzoek van het archief toont aan waar dit huis van de weduwe gelegen was. Op 20 juni 1417 koopt de drapier Jan Ghosin een aantal renten aan Bernard van Lo en zijn vrouw, die hij op 8 mei 1418 schenkt aan de Dis van de St.-Jacobsparochie¹⁵³. Een rente van 5 schellingen 8 deniers is gehypothekeerd op huis en erf gelegen zuid van de Hangwaertstraat. Het huis draagt de naam "tNunnekin", was eigendom van Lauwers Berclau en stond tussen het huis van Lamsin Buedin en een ander huis dat eveneens in het bezit van L. Berclau was. Daarmede is ons echter niet bekend of de woning van Lamsin Buedin oost of west van "tNunnekin" lag. Wat wel opvalt is dat twee huizen naast elkaar dezelfde eigenaar hebben. En dit vinden we bv. terug in 1430, waar Jan de Memere bezitter is van "tNunnekin" en het huis west ervan¹⁵⁴. Rond 1464/1480 is de familie Van Dixmude eigenaar van beide huizen en naar het einde van de 15de eeuw zijn beide gebouwen in het bezit van Roeland Kelliau, drapier¹⁵⁵. Hieruit menen we te mogen afleiden dat het huis van de weduwe van Lamsin Buedin oost van "tNunnekin" stond en aldus de naam "Hemelrike" droeg. Aan de hand van de bevolkingslijst van 18 mei 1431 kunnen we vaststellen dat het "Hemelrike" de zesde woning was vanaf het "straetkin bachter Colve" (nu Harpestraat)¹⁵⁶. De riool is gelegen tussen "Hemelrike" en "tNunnekin". Zoals we hoger reeds mededeelden was einde 15de eeuw "tNunnekin" eigendom van Roeland Kelliau en in een oorkonde van 11 april 1507 wordt deze riool daar nader omschreven : "eene plecke van erven ende emmer de vier houcken ende de middewaert liggheende oostwaert van een straetkin bachten Roosterkin (nu Harpestraat) tusschen eene ryole lopende thenden ende neffens der erve van Roeland Kelliau noord, der erve van Jan van Lichtervelde zuid ende der erve vande vors. copere west. Ende es te wetene dat thuus ende erve vanden vors. Roeland Kelliau es sculdich thebbene ende behoudene zinen vrijen gang deur de

152 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer n° 38655, f° 44v : "weduwe Lamsin Buedin van zoe heift ghedaen metsen jeighen hare erven inde Ancwaerstrate up de ryole vander steide 19 voeten".

153 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 498, f° 20v-22r; 22r - 23r.

154 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 11r-v.

155 IBIDEM, n° 65, f° 19v ; IBIDEM, n° 284, f° 8v; BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief n° 02, ongefolieerd, : huis naast 't Nunnekin was eigendom van Andries van Dixmude, terwijl rond 1480 wijlen Joos van Dixmude bezitter was van tNunnekin; (IEPER, Archief OCMW, n° 665, f° 4r; IBIDEM, n° 65, f° 19v).

156 BRUSSEL, KON. BIBL., fds Merghelynck, hs. 107, V, blz. 205.

vors. erve vercocht ten vors. straetkin uitcommende" ¹⁵⁷. We zouden de riool ongeveer kunnen localiseren in de sectie H nabij n0 447. Wat echter uiterst eigenaardig is zijn de verschillende huisnamen in dit gedeelte van de Hangwaertstraat nl. tussen de Harpe- en de Bollingstraat. Het hoekhuis van de Harpestraat was in de aanvang van de 15de eeuw eigendom van Victor van den Ackere, leider van de opstand te Ieper in 1428, die in 1429 voor 50 jaar uit Vlaanderen verbannen werd ¹⁵⁸. Dit gebouw zal op het einde van de 15de eeuw de naam "Aerpe" krijgen ¹⁵⁹. Vanaf het tweede huis echter heeft een reeks woningen een benaming, waarvan de oudste vermelding soms dateert uit de 13de, doch meestal uit de 15de eeuw. De reeks kent volgende opvolging : "HOORNE, NUNNEKIN, HEMELRIKE, KLEINE BOOM, GROOTE BOOM, PAELE. Dit laatste gebouw zou men splitsen in twee woningen ¹⁶⁰. De betekenis van deze huisnamen is echter zeer belangrijk. Ze hebben allen betrekking op een nabijgelegen waterplas. Voor wat betreft "Hoorne" verwijzen we naar onze studie van de Boezingestraat, waar reeds een dergelijk naam voorkomt met de betekenis "hoek, uiteinde" ¹⁶¹. We menen dat de "Hoorne" in de Hangwaertstraat de rand van het nog nader te beschrijven waterbekken vormde. De volgende vijf namen zijn echter duidelijke bewijzen dat de oorspronkelijke geografische situatie door water gedomineerd werd. Natuurlijk is er nog een probleem nl. "tNunnekin" ¹⁶². Het ligt voor de hand dat een dergelijke naam geen band met water heeft. De oorkonde van 7 juni 1360 geeft echter de oplossing ¹⁶³. De uitgave van voornoemde tekst in het Cartularium van de St.-Maartensproosdij vernoemt het huis "Minnekin" gelegen zuid van de Hangwaertstraat tussen "Hemelrike" en het huis van Alene, weduwe van Loy Broederlam. Als we die oude handschriften nakijken, valt het inderdaad op dat het in praktisch alle gevallen onduidelijk is of het huis noemt "Nunnekin" of "Minnekin". En dit leesprobleem bestond waarschijnlijk reeds in de 13de - 14de eeuw. In 1340 zal de ontvanger van het godshuis der Hoge Zieken een meer betekenisvolle naam proberen te geven nl. : "In der Nonnenbuschs III 5. VII

157 Ieper, oorkonde privé archief.

158 I.L.A.DIEGERICK, *Les drapiers Yprois et la conspiration manquée*, in : *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 2e reeks, X (1855-1856), blz. 285-310.

159 Ieper, Archief OCMW, n° 65, f° 20r : "Item up thuus ghenaeemt Aerpe upden oosthouc vanden straetkine".

160 IBIDEM, n° 665, f° 4r.

161 Cfr noot 55.

162 V.VERFAILLIE, o.c., n° 742 (1364).

163 E.FEYS - A.NELIS, *Les Cartulaires...*, II, blz. 404, n° 547.

d. I poit.”¹⁶⁴, terwijl het in het rentenboek van 1410 weer tot “Nunnekin” herleid wordt¹⁶⁵. De abdij Nonnenbossche had voor zover bekend geen enkel contact met dit huis, zodat de veronderstelling van de ontvanger van 1340 niet weer geaccepteerd wordt. Daarbij moeten we erkennen dat de overschakeling van “Minnekin” naar “Nunnekin” geen alleenstaand verschijnsel was. We hebben enkele tijd geleden een bijdrage gemaakt over de “Yperley of Roode Steen”, waar we twee huizen met de naam “Colve” hebben geciteerd¹⁶⁶. Als verklaring voor deze term gaven we het “afkalven van de oevers”¹⁶⁷. Maar reeds in het begin van de 14de eeuw was men zich niet meer bewust van de betekenis van het woord “Colve”, maar had men het veranderd in “Colne”. Dit wordt natuurlijk niet bewezen door de uitgave van de stadsrekening gezien de uitgevers zich eventueel zouden kunnen hebben vergist bij de transcriptie. Maar in een tweetal franse teksten uit 1314 en 1324 wordt de “Colve” als “Colloigne” opgegeven t.t.z. de franse vertaling van de stad “Keulen”¹⁶⁸. De middeleeuwse auteurs hadden dus heel eenvoudig een woord gezocht waarvan de schrijfwijze min of meer identiek was, maar voor hen een meer begrijpelijke betekenis had. We kunnen de overgang van “Minnekin” naar “Nunnekin” op dezelfde manier verklaren.

Dat het woord “Minne” een waternaam is, kunnen we naslaan in het werk van M. Schönfeld. Het staat vast dat in het westgermaans een woord “minne, menne” bestaan heeft dat vooral in West-Duitsland en in de Nederlanden als waternaam gebruikt werd. Denk maar aan het Brugse Minnewater¹⁶⁹.

“Hemelrike” (oudste vermelding 1360) is een stuk grond gelegen in de kromming van een beek¹⁷⁰. De namen “Cleene Boom” en “Groote Boom”, aldus vernoemd in 1430¹⁷¹, zijn vermoedelijk een splitsing

164 Ieper, Archief OCMW, n° 660, f° 13r.

165 IBIDEM, n° 661, f° 2v.

166 O. MUS, *Van “Roode Steen” tot Yperley*, in : Gidsenkroniek Westland, jg. 36 (1998), blz. 12-18.

167 G.DUJARDIN, *o.c.*, II, blz. 211-212.

168 G.DES MAREZ - E. DE SAGHER, *Comptes.*, I, blz. 488; II, blz. 410.

169 M.SCHOENFELD, *o.c.*, blz. 86.

170 D. DENYS, *Toponymie van Roeselare* (Roeselare, 1952), blz. 139, n° 1268: “hemel” betekent ook overwelling.

171 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 11r: “Item up thus was Daneel van Heeken, scoemakere, ende nu Pieter Smal,zelversmit, staende aen de zuudzijde vander strate, dit huus heet tEllemkin of de Cleene Boom staende tusschen den huus voorseits Pieters ende heet de Groote Boom an de oost zijde an deene zijde ende der herve der weidewe van der Helst an de westzijde an dandere zijde”.

van het originele gebouw genaamd "Boom" en vermeld in een oorkonde van 1336¹⁷². Deze opdeling van gebouwen is een frequent gebeuren, waarbij we verwijzen naar de volgende woningen : "Buc" en "Pael". De naam "Boom" is identiek aan "bodem" en betekent de bedding of het ondervlak waarop het water rust¹⁷³. De "Cleene Boom" had daarnaast nog een andere titel nl. "tEllemkin"¹⁷⁴. En zelfs deze tweede complementaire benaming wijst eveneens naar water nl. "helm = riet"¹⁷⁵. Tenslotte wordt de waterplas door het volgende huis met name "Pale" (oudste vermelding 1340)¹⁷⁶ letterlijk vernoemd nl. "pael" heeft de betekenis van "poel, plas", gezien het woord afgeleid is van het latijn : "palus = moeras"¹⁷⁷. Daarbij hebben we nog het huis "Schare" aanliggende aan de "Boom" en eveneens vernoemd in de oorkonde van 1336. Misschien is het een andere benaming voor de "Pale", maar het wijst eveneens op de belangrijke aanwezigheid van water : "schaar = hoge steile rivieroever of moerassig land"¹⁷⁸. Alles samengenomen toont de voornoemde huizenrij vanaf de Harpestraat tot ongeveer de helft van de huidige Menenstraat dat er aanvankelijk een ruim waterbekken voorhanden was. Dit sluit aan bij het "Groen Gewad" gelegen tussen de Kauwekijnstraat en de oostgrens van het O.-L.-Vrouwgasthuis. Dus die zogenaamde waadbare plaats zou zich nog verder uitgestrekt hebben over het blok gelegen tussen de Bolling- en de St.-Jacobstraat. In onze bijdrage "Yperley of Roode Steen"¹⁷⁹ hebben we het terrein tussen de Harpe en de Gevangenisstraat aanzien als omgeven door een brede beek met als gevolg dat we overtuigd waren dat deze omcirkelde bodem een motte was. Maar aan de hand van de voorgaande gegevens zou daarentegen blijken dat een uitgestrekte waterplas het domein van de "Roode Steen" omgaf en dat de plas zal reiken minstens tot aan de D'Hondtstraat en tot aan de zuidzijde van de Markt.

Hiervoor hoeven we slechts de huisnamen na te gaan gelegen aan de oostzijde van de D'Hondtstraat. Het hoekhuis Markt-D'Hondtstraat bv. noemde de "Helle"¹⁸⁰. Op korte afstand ervan lagen waarschijnlijk

172 O. MUS, *De Leprozerij genaamd het Godshuis der Hoge Zieken te Ieper* (Ieper, 1950-1953, 4 dln), II, blz. 53, f° 140

173 MNWB, s.v.

174 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 11r (1430).

175 D.DENYS, *o.c.*, blz. 139.

176 Ieper, Archief OCMW, n° 660, f° 13r.

177 G. DUJARDIN, *o.c.*, I, blz. 233.

178 M. SCHOENFELD, *o.c.*, blz. 217.

179 Cfr noot 166.

180 BRUSSEL, Kon. Bibl., FM, hs. 93, blz. 275, (juli 1308)

de "Cleene Helle"¹⁸¹ en het "Pollepelkin"¹⁸². Daarop volgde een ganze rij woningen getiteld als volgt "Scuere - Zwane - Abberguel - Ram - Gouden Cop"¹⁸³. De juiste ligging van deze huizenrij is van belang. Aan de hand van de eigenaars van de twee laatste nl. "Ram" en "Gouden Cop" in 1432 kunnen we deze twee huizen situeren. Jan de Raed en Michiel van der Heule, beide hoteliers en bezitters van de twee vernoemde woningen¹⁸⁴ worden aangehaald in de lijst van de bewoners van de D'Hondtstraat opgemaakt in mei 1431¹⁸⁵. Michiel van der Heule woonde op minimum twee à drie huizen van de "Onservrouwenbroederpoorte". Dit complex behoorde aan de Geschoeide Carmelieten, die van de proosdij geen toelating kregen om daar een nieuw klooster op te richten op het einde van de 14de eeuw na het beleg van 1383¹⁸⁶. Dit zou eerst in de 17de-eeuw plaats grijpen¹⁸⁷. En aan de hand van de toenmalige stadskarten is het duidelijk dat "Onservrouwenbroederpoorte" gelegen was zuid van het St.-Jacobstraatje, dat de verbinding realiseerde tussen de D'Hondt- en de St.-Jacobstraat. Dit straatje lag praktisch rechtover het Maanstraatje. Hierdoor kunnen we onze hoger genoemde huizenrij localiseren in de omgeving van het bekende oude "Genthuis"¹⁸⁸. Als we deze reeks woningen proberen aan te duiden op de kadastrale kaart van Ieper, sectie H, dan zijn het de perceelnummers 393 t/m 398, die min of meer overeenstemmen met onze voornoemde locaties. Het valt onmiddellijk op dat de achterkant van deze rij reikt tot aan de St.-Jacobstraat rechtover het "Kersevatstraetkin". En het "Roode Zee straetkin" vernoemd in een staat van goed uit 1471 en gelegen west van de Clierstraat en zuid van het huis R.Colaert (nu Germinal), wordt in deze zone geïntegreerd en krijgt op deze wijze een logische betekenis¹⁸⁹. Daarom is deze serie huisnamen in de D'Hondtstraat van belang, gezien ze wijzen op een aanwezige water-voorraad zoals de "Helle"=kuil, diepte, hellend neerlopend stuk¹⁹⁰; "Pollepel" = inzinking bodem¹⁹¹; "Scuere" = gat, geul¹⁹²; "Zwane" =

181 Ieper, Archief OCMW, n° 480 ,f° 4-5 (mei 1340). Dit cartularium werd enkele jaren geleden gestolen en is dus verdwenen.

182 BRUSSEL, Kon. Bibl., FM, hs. 93, blz. 375 (februari 1327 ns.)

183 Ieper, Archief OCMW, n° 59, f° 22r.

184 IBIDEM, n° 62, f° 45r; IBIDEM, n° 453, f° 17r.

185 BRUSSEL, Kon. Bibl., FM, hs. 107, V, blz. 214.

186 E.FEYS - A.NELIS, *Les Cartulaires...*, I, blz. 128-129.

187 J.CORNILLIE, *o.c.*, blz. 97.

188 IBIDEM, blz. 98.

189 J.CORDONNIER, *Chronique d'Ypres*, I, blz. 327.

190 G.DUJARDIN, *o.c.*, I, blz. 193.

191 P.KEMPENEERS, *Kentische plaatsnamen*, in : Naamkunde, 25 (1993), blz.146.

zwin, geul¹⁹³; “Abberguel” = geul = smal, meestal diep water¹⁹⁴; “Cop” daarentegen betekent het einde van het wateroppervlak, gezien deze naam beduidt “een met dicht gewas begroeide hoogte”¹⁹⁵; de “Ram” is de afsluitboom, waarvan we reeds in de Hangwaertstraat een voorbeeld gevonden hebben¹⁹⁶. Onze hypothese over de uitbreiding van het waterbekken minstens tot aan de D’Hondtstraat blijkt dus met de huisnamen overeen te stemmen. En wat nog opvalt is de eigenaardige grenslijn van de St.-Jacobsparochie, die loopt van de hoek van het Gevangenisstraatje westwaarts naar de woning met het perceelsnummer 395 (sectie H) om daar de D’Hondtstraat over te steken tot op twee huizen noord van het Maanstraatje¹⁹⁷. Men krijgt aldus de indruk dat de St.-Maartensproosdij van de gelegenheid heeft gebruik gemaakt om op het moment van de afbakening van de St.-Jacobsparochie in de aanvang van de 12de eeuw, de min of meer onbewoonbare zones in de omgeving van de St.-Jacob- en de D’Hondtstraat bij deze nieuwe parochie te voegen.

Onze verklaring van het toponiem “Karsevatstraetkin”, dat misschien de zuidgrens van deze waterplas uitmaakte, moet in dezelfde zin opgevat worden¹⁹⁸. De opvulling van de voornoemde plas kan aanleiding gegeven hebben om de oevers van de overblijvende beek te versterken met vlechtwerk, terwijl er nog een drinkput voor het grazende vee bij de hand was. Er is overigens nog een aanwijzing van deze opgepulde plas nl. het territorium van de refuge van de abdij van Mesen gelegen zuid van de Hangwaertstraat en in de 19de-eeuw gefusioneerd met het St.-Vincentiuscollege, strekte zich zuidwaarts uit om op het einde ervan in oostelijke richting de Bollingstraat te bereiken¹⁹⁹. Dit laatste stuk grond, gevormd door elf kleine huisjes in de Portugalstraat, werd aan de abdij van Mesen geschonken in 1572 door Pieter d’Erle, hoofdman van de Ieperse Besant²⁰⁰. Deze straatnaam “Portegaele” gelegen in het verlengstuk van het “Vrau Marie

192 M. SCHOENFELD, *o.c.*, blz. 223, noot 417.

193 IBIDEM, blz. 215.

194 IBIDEM, blz. 212.

195 IBIDEM, blz. 240, noot 521.

196 Cfr noot 81.

197 Kaart getiteld : “Plan de la ville d’Ypres, indiquant les rues et tous les édifices publics, les conduits d’eau, les divisions paroissiales et électorales” Deze kaart werd ontworpen door De Bruck in 1847.

198 Cfr noot 166.

199 N. BARBRY, *Anderhalve eeuw Sint-Vincentiuscollege Ieper* (Ieper, 1984), blz. 127.

200 I.L.A.DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de l’ancienne abbaye de Messines* (Brugge 1876), blz. 190-191, n° 378.

straetkin" betekent een moerassige bodem²⁰¹. Kadastraal moet dat "Portegaelstraetkin" te situeren zijn in min of meerdere mate als oostelijk verlengstuk van het "Kaersevatstraetkin"²⁰², zodat deze drie toponiemen nl. "Portegaele-Kaersevat - Roode Zee" praktisch een rechte lijn vormden vanaf de Bolling- tot aan de D'Hondtstraat. Dat het "Vrau Marie straetkin", dat de verbinding uitmaakte tussen de Bollingstraat en de "Portegaele", geen aquatische significatie heeft, zou misschien aanleiding kunnen geven om te geloven dat de nabijliggende Bollingstraat op het droge lag samen met de Kauwekijnstraat. In dit geval zou een nieuwe toponymische studie van beide straatnamen een belangrijke historische aanvulling kunnen zijn. We aanvaardden bv. niet dat de Kauwekijnstraat afgeleid is van "cauwersyn" of woekeraar. We zouden liever geloven met de Kuipersstraat te doen te hebben, gezien de oorspronkelijk schrijfwijze was "Cauwentijnstraat", waarbij "cauwe" betekent kuip of vat en "tine" eveneens kuip of tobbe; daarnaast is er nog het middelnederlands woord "tim, tijd", dat misschien zou kunnen wijzen op de kwaliteit van het hout dat bij het vervaardigen van de tonnen gebruikt werd, nl hard cederhout²⁰³. Bij de Bollingstraat zijn het misschien de knotwilgen of boomstronken, die de vorming van deze straatnaam gerealiseerd hebben. Meestal gebruikt men de term "bolwerk" om de Bollingstraat te verklaren. Dit ligt voor de hand gezien de vestingswerken zich in de onmiddellijke nabijheid bevinden²⁰⁴. We moeten echter opmerken dat er nog een "Bollincstraetkin" te Ieper was gelegen buiten de Elverdingepoort²⁰⁵, dus te midden van het landschap, zodat er daar geen directe aanwezigheid van een vesting was en de uitdrukking "bolwerk" geen aanleiding kon zijn tot het uitvinden van de naam "Bollincstraetkin", daarentegen wel de boomstronken uit de rurale regio.

Het wordt meteen duidelijk dat de opvulling van deze oostelijke Ieperse watermassa betrekkelijk vroeg moet gebeurd zijn, waarschijnlijk gedeeltelijk in de tweede helft van de 11de eeuw en dit vooral op het terrein gelegen tussen de Bolling-, Hangwaert- en

201 P.VANDENBROECK, *Jheronimus Bosch. Tussen volksleven en stadscultuur* (Berchem, 1987) blz. 331.

202 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 500, f° 70r-v, oorkonde van 12 oktober 1391 "quatre cambres gisans en le Bollincstrate au les vers west en une petit ruelle appelle Vermarienstraetkin"; in de marge, volgende nota in 16de-eeuws schrift: "Anno XVc LXXVI mer vrouwe van Meesene, portegaele".

203 MNWB, s.v.

204 V. VERFAILLIE, *o.c.*, n° 1393.

205 E.FEYS - A.NELIS, *Les Cartulaires...*, II, blz.281, n° 389 : datum 1318.

D'Hondtstraat. Ook hier dringen we aan bij het IAP om de juistheid van deze veronderstelling te onderzoeken.

De stadsriool, die we intussen gelocaliseerd hebben na de kruising van de Hangwaertstraat tussen de huizen "Nunnekin" en "Hemelrike" om verder zuidwaarts te vloeien o.a. naast het erf van Roeland Kelliau, gelegen noord van het stuk grond dat Robert de Bil in 1507 kocht aan Pieter Maertin en zijn vrouw en oost van het voornoemde verkochte erf dat lag oost van het "straetkin bachten Roosterkin" (nu Harpestraat)²⁰⁶. Daarmee bereiken we het "Kaersevatstraetkin", waar we rond 1490 volgende beschrijving vinden : "Int Kersevatstraetkin ande noortzijde ende ande oostzijde. Item een groot huus metgaders een grote platse van erven staende ende ligghende tusschen de erve van Karels vanden Huele ande zuutzijde ande noortzijde der weesen Christoeffels de Bil, vooght Hendrijc Pennijnc, ende ande westzijde den huuse ender erve Kaerels vanden Huele streckende achterwaerts oost toter ryole vander stede van Ypre"²⁰⁷. Het is zeer duidelijk dat de riool gelegen was aan het einde van het "Kersevatstraetkin". Men begrijpt ook dat de vernoemde wezen van Christoffel de Bil verwant zullen zijn met Robert de Bil, die in de geciteerde oorkonde van 1507 als eigenaar en koper van stukken grond gelegen oost van de Harpestraat en dus noord van het Kersevatstraetkin optreedt. Daarmede is de samenhang van de riool vanaf de Hangwaertstraat tot aan het Kersevatstraetkin bepaald.

De riool zet zich voort in de richting van St.-Jacobskerkhof, waar zij opgegeven wordt in 1558 liggend achteraan het huis van Frans Kengnaert²⁰⁸. In 1452 was dit gebouw eigendom van Willem Diederijc en later van Jan van Provijn²⁰⁹. Op het einde van de 15de eeuw was Jan van Provijn proprietoris van drie huizen gelegen aan de noordwesthoek van St.-Jacobskerkhof en de Bollingstraat²¹⁰. Zoals blijkt uit de topografische nota van 1558 lag dit huis niet op de hoek, zodat men mag aannemen dat bedoeld wordt het derde huis in de Bollingstraat

206 Ieper, prive archief, oorkonde van 11 april 1507.

207 Ieper, Archief OCMW, n° 65, niet gefolieerd.

208 IBIDEM, n° 286, f° 5r : "Meester Fransoys Kengnaert up zijn huus ende erve daerinne hij woont ande westzijde van de Bollingstrate,wijlen toebehorende Jaques Visaige tusschen den huuse ende erfve vander wedewe vanden voorseiden Jaques zuud ende den huuse ende erve van Michiel vanden Berghe noord, streckende achterwaert westwaert toter stede Ryole". De aanwinst van deze rente dateert van 1385.

209 IBIDEM, n° 284, f° 9v.

210 IBIDEM, n° 64, f° 27v.

vanaf de hoek van St.-Jacobskerkhof. In 1430 wordt het gesitueerd "bi den kerchove" en omschreven als "een groot huus", zodat we kunnen aanvaarden dat dit eigendom zich ver westwaarts zal uitstrekken²¹¹.

Verder stellen we vast dat de riool zich zuidwestwaarts naar St.-Jacobskerkhof zal richten. De frequente vermeldingen van de reiniging en herstelling van de riool op St.-Jacobskerkhof tonen duidelijk aan dat de riool niet onder de parochiekerk liep maar over het terrein tussen de kerk en de St.-Jacobstraat. Dit is waarschijnlijk ook de reden waarom de kerk op een redelijke afstand van de straat lag. De St.-Jacobskerk had natuurlijk nog niet dezelfde oppervlakte als heden ten dage. De huidige westtoeren dateert uit 1634 en verving de romaanse toren, identiek aan deze van de St.-Pieterskerk, maar minstens een tiental meter meer oostwaarts gelegen²¹². In een oorkonde van 10 augustus 1429 wordt deze riool aan de noordzijde van St.-Jacobskerkhof als volgt genoteerd: "14 schellingen parisis up drie cameren toebehorende Sanders vanden Pitte up therve der ondre ende up al datter toebehoort staende ende liggheende up Sijnte Jacobs kerchof ande noordzijde over de ryole tusschen den huus ende erve Pieter Gheraerds an doostzijde ende den huus ende erve van Jacob van Muelnebeke an de westzijde"²¹³. In de bevolkingslijst van de wijk der Gemene Neringen, daterend uit 1431, wordt de drapier Pieter Gheraert vernoemd samen met zijn moeder als vijfde bewoner van de noordzijde van St.-Jacobskerkhof, terwijl de bewoners van beide volgende huizen de drapier Thomas de Riedere en daarna de pastoor van St.-Jacobskerk²¹⁴ zijn. Het belang van deze vermelde personen is te wijten aan het feit dat Thomas de Riedere in 1432 een muur van 3 roeden en 2 voeten lang (3 m.) laat metsen in de riool naast zijn huis²¹⁵. Hoewel er geen adres opgegeven wordt van deze woning, mogen we toch aannemen dat het de riool betreft gelegen langs zijn huis noord van St.-Jacobskerkhof naast de pastorie²¹⁶, zodat we kunnen accepteren dat de riool het kerkhofplein bereikte

211 IBIDEM, n° 280, f° 12r.

212 H.CONSTANDT, *Sint-Jacobskerk Ieper*. Een voorlopige studie-brochure uitgegeven in 1997 ter gelegenheid van de feestviering St.-Jacobskerk als kerk van de maand. In 1972 werden door L. Devlieghe archeologische opgravingen gedaan in de kerk en werd o.m. het romaanse westportaal teruggevonden.

213 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 500, f° 49v-50r.

214 BRUSSEL, K.B., FM, hs. 107, V blz. 213.

215 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38656, f° 21r.

216 E.FEYS - A.NELIS, *Les Cartulaires*. . . , II, blz. 881, n° 802 : oorkonde van december 1458.

naast de pastorie. Zoals hoger reeds genoteerd laten de talrijke vermeldingen in de stadsrekeningen over herstel en reiniging van de riool aldaar duidelijk blijken dat zij de zuidzijde van het kerkhof zal bereiken zonder onder de kerk te vloeien. En in 1427 laat Thomas de Riedere een muur van een halve roede lang (0,4 m.) metsen in de riool²¹⁷. Nu constateren wij dat hij nog een "dwerslove" (= afdak) bezat zuid van St.-Jacobskerkhof op korte afstand van de Clierstraat. De riool zal achter deze "dwerslove" westwaarts afdraaien om op een afstand van circa een tweehuizenblok de Clierstraat te bereiken²¹⁸.

De aanwezigheid van de riool op St.-Jacobskerkhof, dus tussen de kerk en de straat, legt meteen de nadruk op een aantal historische details. Zoals hoger bewezen is deze riool de uiteindelijke evolutie van de vroeg 12de-eeuwse stadsgracht. Als we de ligging ervan, verklaard in deze bijdrage, aanvaarden, moeten we aannemen dat de St.-Jacobskerk als een appendix van de St.-Pieterskerk opgericht werd in de tweede helft van de 11de-eeuw buiten de omwalling om de landbouwers in de oostelijke omgeving van het "castrum Ipreuse" te bedienen. Dat deze omgeving een belangrijke hoeveelheid boerenbedrijven bevatte, kan vastgesteld worden aan de lokale toponiem "Ackerlant" gelegen buiten de Hangwaertpoort²¹⁹. Immers het woord "Accra - Akker" was de term die in het vroeg middeleeuws Vlaanderen gebruikt werd om het typische landbouwgebied te bepalen²²⁰. Dat deze kerk reeds in 1138 als parochiekerk functioneert, bewijst het belang ervan, waarbij we niet mogen vergeten dat de pelgrimsactiviteit naar St.-Jacob van Compostela een enorme uitbreiding nam in de eerste helft van de 12de-eeuw, zodat deze gebeurtenis eveneens zal bijgedragen hebben tot de graduële verhoging van de St.-Jacobskerk van kapel tot parochiekerk. Ook de Bollingstraat krijgt een reden van bestaan als baan gelegen buiten de stadsgracht, maar die toegang tot de kerk verschaft. Ook de verschillende refuges of toevluchtsoorden, die zich in deze omgeving bevinden, krijgen een bestaansreden, omdat de nabije riool zorgde voor de snelle afvoer

217 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38652, f° 37v.

218 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 12r; IBIDEM, n° 284, f° 9v: "Up Zinte Jacobs kerkhof de wedewe Thomaes sRieders up eene dwerslove staende an de zuudzijde van Zijnte Jacobs kerchove tusschen den huuse Cornelis van der Pissote an de oostzijde ende den huuse Jacob Nuesegheer an de westzijde". Het huis van Jacob Nuesegheer was o.m. de tweede woning in de Clierstraat oost nabij de zuidwesthoek van St.-Jacobskerkhof (E.FEYS - A.NELIS, *Les Cartulaires...*, II, blz. 831, n° 897).

219 V.VERFAILLIE, *o.c.*, n° 12, 13.

220 D. NICHOLAS, *Medieval Flanders*, blz. 26-27; A. VERHULST, *Précis de l'histoire rurale de la Belgique*, (Brussel, 1990), blz. 24-27.

van de vuilnis. De abdij van Mesen had oorspronkelijk een kleine refuge op het einde van de Hangwaertstraat, die dank zij de schenking van Pieter d'Ercle in 1572 omgevormd werd tot een grote refuge. Het toevluchtsoord van de abdij van Zonnebeke lag eveneens in de Bollingstraat, maar dichterbij St.-Jacobskerkhof²²¹. En nu verstaan we ook waarom de abdij van Waasten haar refuge heeft georganiseerd op de zuidwesthoek van St.-Jacobskerkhof en de St.-Jacobstraat vóór 1566²²².

De plaats van de stedelijke riool aan de oostzijde van de Clierstraat (nu St.-Jacobstraat) werd bepaald als zijnde gelegen op een tweetal huizenblokken van St.-Jacobskerkhof. De localisatie van deze riool aan de westzijde van de Clierstraat bewijst de juistheid van onze voorstelling. De riool was immers gesitueerd zuid van het huis gelegen op de zuidhoek van St.-Jacobs Nieuwweg²²³. De plaatsopgave brengt onmiddellijk een onderdeel van de theorie van J. De Meulemeester over het tracé van de Ieperse pre-stedelijke kern in herinnering. Volgens zijn mening werd dit tracé daar gevormd door een lijn, die het perceelsblok gevat tussen St.-Jacobs Nieuwweg en de Paddepoelstraat diagonaal dwarst, dit in tegenstelling met de evenwijdige en haakse oriëntatie van de andere percelen. Het gaat hier om de enige dergelijke anomalie in het percelingspatroon van het stadsdeel tussen de Leet en de St.-Jacobstraat²²⁴. De voorstelling van deze opmerking kan zelfs nu nog opgemerkt worden op de kadastrale kaart van Ieper sectie H, nrs 539 en 570. De historische documentatie geeft echter een ander beeld van de toestand daar. Normaal zou men immers verwachten dat de stadsriool die zoals hoger vermeld zijn aanloop neemt naast het eerste huis zuid van de St.-Jacobs Nieuwweg, de abnormale lijn van het hoger geciteerde perceelsblok zou volgen. Dit is echter niet het geval. Het bewijs hiervan vinden we op verscheidene plaatsen terug. Op 23 mei 1456 koopt Joris Daenszone aan Pieter Petreel (=Bittereel) een huis met twee kamers achteraan gelegen west van de Clierstraat tussen Rogier Bollaert zuid en wijlen Roeland Baert noord. Het aangekochte huis raakt achteraan het erf van Pieter van der Caerde en heeft achteraan nog een uitgang langs een poort in een straatje geheten Roozendale,

221 J. CORNILLIE, *o.c.*, blz. 118.

222 IBIDEM, blz. 100.

223 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 13r : "Item up thus der weidewe Stalin Lant an de westzijde van der strate staende tusschen der riolen vander steide an de zuudzijde an de deene zijde ende den zuudhouke van den Niewen Weige an de ander zijde".

224 J. DE MEULEMEESTER, *Karolingische castra...*, blz. 130-131.

dat naar de Clierstraat loopt. De twee gekochte kamers, die bij het huis horen, liggen noord van het voornoemde "Roosendalestraetkin" tussen het huis van wijlen Roeland Baert oost en de "ryole vander zelve stede west". West van de twee kamers staat zelfs een "necessarie up de ryole". We hebben het bestaan en de ligging van een "necessarie" reeds uitgelegd²²⁵. Er wordt in het charter ook opgegeven dat het verkochte huis en de twee kamers reeds belast waren met volgende erfrenten : 6 pond parisis aan de Dis van St.-Jacobsparochie, 16 schellingen aan de St.-Niklaasgilde en 17 schellingen aan het godshuis der Hoge Zieken²²⁶. Het rentenboek van de Hoge Zieken van 1410 vermeldt de 17 schellingen west van de Clierstraat, die betaald wordt door Lodin de Juede, Claeis de Bloc, drapier²²⁷, terwijl het rentenboek van 1464 noteert dat de Dis van St.-Jacob eigenaar geworden is van dit huis gelegen tussen een ander huis van dezelfde Dis zuid en een "zacstraetkin" noord²²⁸. Het verwerven van dit huis en het aanliggende huis door de Dis geschiedt door middel van een procedure vermoedelijk als gevolg van een wanbetaling van de rente. Het eerste "gebod" wordt gedaan door de Dis op 5 juni 1461. De twee huizen worden in de tekst gesitueerd west van de Clierstraat tussen het erf van Roegier Bollaert zuid en het Roosendaelstraetkin noord. Eigenaar van de twee huizen was wijlen Claeis de Bloc²²⁹, die we reeds vermeld vinden in het rentenboek van de Hoge Zieken van 1410. De officiële afwinning gebeurt door een uitspraak van het schepencollege op 23 augustus 1462²³⁰. Dezelfde procedure wordt toegepast om de vier kamers gelegen noord van het Roosendaelstraetkin tussen de stadsriool west en Jacob Baert oost in te palmen. Ook deze kamers waren eigendom van wijlen drapier Claeis de Bloc. De procedure wordt eveneens afgesloten op 23 augustus 1462²³¹.

Nu komt het erop aan de ligging van de voornoemde huizen nader te bepalen om de riool te kunnen localiseren, gezien de riool achteraan deze huizen lag. In de oorkonden van de afwinning in 1461-1462 worden de vier kamers gelegen noord van het

225 Cfr noot 7.

226 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 498, f° 28v-29v.

227 Ieper, Archief OCMW, n° 661, f° 4r.

228 IBIDEM, n° 665, f° 7r : "Den Dysch van Ste Jacobs up een huus staende tusschen den huuse van den zelve disse ande zuudzijde ende een zacstraetkin ande noordzijde 17 s."

229 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 498, f° 31v.

230 IBIDEM, f° 31r-v.

231 IBIDEM, f° 29v - 30r.

Roozendaelstraetkin gesitueerd achteraan het huis van Jacob Baert. Hij wordt reeds vernoemd in de hoger geciteerde verkoopacte van 23 mei 1456²³², waarbij meegedeeld wordt dat de "necessarie staende up de ryole es gheemeene de zelve twee camerens ende den huuse van Jacob Baerde". De genoemde twee kamers lagen noord van het Roozendaelstraetkin zodat het duidelijk is dat het huis van Jacob Baert eveneens noord van hetzelfde straatje lag. Het huis ernaast was ook zijn eigendom²³³. In 1410 was de eigenaar daarentegen Wouter van Belle, en zijn voorganger Jan van der Crone, huidevetter²³⁴. Dat Jan van der Crone er rond 1400 woonde is belangrijk, gezien de plaats van dit huis nader omschreven wordt. Dit wordt overigens door andere documenten bewezen. Op 21 mei 1368 verkoopt Jan de Clerc aan de kapelaan Jan Reinare een rente van 1/4 van een kwart pond peper²³⁵ bezet op een huis gelegen west van de Clierstraat, waarvan de vroegere eigenaar Jan Stoutegherne was²³⁶. In het rentenboek van de Hoge Zieken van 1340 vinden we west van de Clierstraat een Jan Stoutegherne terug, waarvan de woning belast is met 6 schellingen²³⁷. Rond 1400 was - zoals reeds vermeld - dit huis belast met 6 schellingen eigendom van Jan van der Crone, in 1410 van Wouter van Belle²³⁸. We kunnen dus aanvaarden dat de woning van Jan van der Crone belast ten voordele van de Hoge Zieken en van de O.-L.-Vrouwgilde identiek is. De plaatsbeschrijving in het rentenboek van deze gilde rond 1400 is daarom belangrijk: "In de Clierstrate ande westzide up 1 huus staende ieghen den houc vanden Alemoesine strate in twelke woende der Mathy Copin, nu toebehorende Jhanne van der Crone, hudevettere, 1/4 peipers"²³⁹. Het huis van Jan van der Crone ligt dus ongeveer rechtover de Aalmoezenierstraat, die we heden ten dage moeten identificeren als de Moscoustraat, dus op een vijf à zestal gebouwen noord van de Paddepoelstraat. Een reeds vernoemd detail toont daarbij de juistheid van deze ligging aan. In de koopacte van 1456 wordt het huis van Joris Daenszone naast Jacob Baert vermeld als grenzende achterwaarts aan het erf van Pieter van

232 IBIDEM, f° 28v - 29v.

233 Ieper, Archief OCMW, n° 665, f° 7r (1464): "Jacob Baert up een huus staende tusschen den huuse der wedewe Willems van Zandvoorde ande noordzide ende den huus vanden zelve Jacob aen de zuudzide".

234 IBIDEM, n° 661, f° 4r.

235 R.MANTOU, *Le vocabulaire...* in: HKCTD, LVI (1982), blz. 154: quartron = kwart pond.

236 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 500, f° 69r-v.

237 Ieper, Archief OCMW, n° 660, f° 14v.

238 IBIDEM, n° 661, f° 4r.

239 BRUGGE, RA, Oud Kerkarchief, n° 498, f° 16v.

der Caerde. Welnu deze laatste woonde in 1431 halfweg de noordkant van de Paddepoelstraat²⁴⁰, zodat het evident is dat het voornoemde complex op een redelijk korte afstand van de Paddepoelstraat lag. In het rentenboek van het godshuis van de Heilige Geest van 1432 worden de opvolgers van Jan van der Crone als volgt opgesomd : France Mabezuene en later Jacob Baert²⁴¹. En Frans Mabezuene zal in 1425 de oever van de stadsriool op zijn domein versterken door het laten metsen van 26 voeten muur (circa 7 m).²⁴² In 1433 wordt daarbij nog vermeld dat Frans Mabezuene in de Clierstraat woont²⁴³. Het is duidelijk dat het in de verschillende geciteerde gevallen steeds over hetzelfde gebouwencomplex gaat. Hiermede wordt bewezen dat de riool gelegen naast het huis op de hoek van de Clierstraat en St.-Jacobs Nieuwweg niet langs de door De Meulemeester vernoemde perceelslijn liep, maar achter de huizen gelegen west van de Clierstraat en zuidwaarts naar de Paddepoelstraat om achter de bouwwerken aldaar westwaarts naar de D'Hondtstraat te keren. Er is overigens nog een element dat de juistheid van deze hypothese bevestigt. In onze vroegere bijdrage wordt bv. aangehaald dat de abdij van Waasten haar refuge had georganiseerd op de zuidwesthoek van St.-Jacobskerkhof vóór 1566. In dit laatste jaar wordt het oorspronkelijk toevluchtsoord vervangen door een woning gekocht van Jehan Gerardy, kanunnik van de St.-Maartensproosdij. Deze nieuwe refuge was gelegen in de D'Hondtstraat, waar zich nu de restanten van de St.-Aloysiuschool bevinden²⁴⁴. De woning lag binnen het domein op circa 20 m. van de straat, waar in de 19de eeuw de directie van de school zou gehuisvest worden. De voorgevel van deze refuge werd in 1763 herbouwd, wat aangeduid werd door een jaartal in de vorm van ankers. Na W.O.I was dit een van de weinige gebouwen in de stad, die gedeeltelijk van vernietiging gespaard was gebleven²⁴⁵. Jammer genoeg heeft na de stichting van een brand op de zolder, het stadsbestuur dat weinig

240 BRUSSEL, K.B., FM, hs. 107, V, blz. 211; in het rentenboek van het St.-Catharinagodshuis van 1435 worden de huizen van Roegier Bollaert en Pieter van der Caerde vernoemd : "Inden Paddepoel ande noortzijde. Up thuus ende VII cameran staende al teen an tandere tusschen den huus Roegeer Bollaerts noort ende den huus Pieters vander Caerde west; nu Onser Vrouwen broeders ende der wedewe Michiels van Sconevelt" (Ieper, Archief OCMW, n° 453, f° 14r).

241 Ieper, Archief OCMW, n° 62, f° 42r.

242 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38650, f° 15r.

243 IBIDEM, n° 38657, f° 23r.

244 FVAN DE PUTTE-C.CARTON, *Chronicon abbatiae Warnestoniensis* (Brugge, 1852), blz. 16.

245 J.CORNILLIE, o.c., blz. 100.

kennis of belangstelling heeft voor de geschiedenis van zijn stad, het gebouw laten afbreken. De stad Ieper heeft dus een authentiek historisch bouwwerk vernietigd. Dat het toevluchtsoord op 20 m. van de straat lag, is een logisch gevolg van onze opgave dat de riool er oostwaarts langs liep. Achter het erf van Pieter van der Caerde (noord Paddepoelstraat) moet het afvoerkanaal westwaarts afgedraaid hebben om de D'Hondtstraat te bereiken ongeveer naast het zesde huis noord van de Paddepoelstraat²⁴⁶. En opnieuw is er iets dat aansluit bij de voorhanden zijnde riool nl. de nabijheid van een badstoof. Deze badinstallatie, die in de loop van de Middeleeuwen nogal dikwijls tot een bordeel zal evolueren, had de aanwezigheid van een riool broodnodig. Vandaar dat de badstoven praktisch altijd in de nabijheid van een dergelijk afvoerkanaal lagen²⁴⁷. Dit gebouw moet zich waarschijnlijk oostwaarts uitgestrekt hebben tot halfweg het blok nl. tot aan de riool. Immers in 1435 wordt het reeds geciteerde Roozendaelstraetkin toevallig genoemd "Stovestraetkin"²⁴⁸. Het is duidelijk dat Cornelis van Belle, ontvanger van het St.-Catharinagodshuis in 1435, deze omgeving goed moet gekend hebben en geweten hebben dat men de badstoof langs dit kleine straatje achteraan kon bereiken.

Deze nieuw bewezen positie van de riool, die zoals we in de aanvang van onze bijdrage bewezen hebben, direct aansluit bij de oude stadsgracht, geeft de indruk dat de theorie van De Meulemeester foutief is. Dit is nochtans niet het geval. In eerste instantie verstrekt de uitleg van de naam van het vernoemde Roozendaelstraetkin ons inlichtingen over de toestand van het bodemoppervlak van het woonblok tussen St-Jacobs Nieuwweg en de Paddepoelstraat. De naam verwijst naar een laagliggend rietland, waarvan men mag aannemen dat het oorspronkelijk met water bedekt was²⁴⁹. Vandaar ook de eigenaardige lijn van de reeds genoemde percelen; de overheid had immers de

246 In 1414 wordt volgende plaatsbeschrijving gegeven: "Int huus Lamsin de Visch in ene poorte tusschen de ryole vander steide ende der stove toebehorende Luux Dinjnc" (IEPER, Archief OCMW, n° 62, f° 45r); de volgorde van de bewoners in de D'Hondtstraat vanaf de noordzijde van de Paddepoelstraat is terug te vinden te BRUSSEL, K.B., FM, hs. 107, V, blz. 215-216, waar de badstoof als vierde huis genoteerd staat; Luc Dininc zal een muur van 9 roeden (ca 34,5 m.) laten metsen op de riool gelegen naast zijn erf (BRUSSEL ARA, Rekenkamer, n° 38655, f° 45r).

247 A. GUILLERME, *Les temps de l'eau...*, blz. 115-120.

248 Ieper, Archief OCMW, n° 453, f° 16v: "Up thuus staende up den noorthouc vanden Stovestraetkinne tusschen den vorseiden straete zuud ende den huus France Mabezuens noort".

249 V. VERFAILLIE, o.c., n° 1463; D. DENYS, *Toponymie van Roeselare...*, blz. 297, n° 3340.

bochtige oevers van het water als grens van diverse percelen moeten nemen, zodat er aan de waterkant geen rechte lijnen waren. Er is nog een tweede veronderstelling, die de aanwezigheid van een waterbeken bewijst. Op een afstand van circa twee huizen oost D'Hondtstraat en zuid van St.-Jacobs Nieuwweg, was er een straatje dat heette "Meulenstraetkin"²⁵⁰. De oudste vermelding ervan dateert uit april 1295²⁵¹. Op de stadskaart van Thevelin en Destree van 1562 eindigt dit zakstraatje juist aan de bochtige perceelslijnen, zodat het straatje oorspronkelijk de D'Hondt-straat met de stadsgracht verbond. De naam van het straatje wijst op de aanwezigheid van een molen. Het is onwaarschijnlijk dat het een windmolen is geweest gezien het terrein laag was. Dank zij de nabijheid van water kan het een watermolen geweest zijn, die zijn energie aan het stromende water ontleende. De onmiddellijke nabijheid van het huis "Artoys" gelegen op de zuidhoek van St.-Jacobs Nieuwweg en op een woning afstand van het Molenstraatje²⁵² geeft deze molen een specifieke bestaansreden. De naam "Artoys" verwijst naar Artesië, waar de verkoop van ruw ijzer en ijzeren producten een frequent verschijnsel was reeds in de 11de eeuw²⁵³. Hydraulische energie werd reeds in de vroege middeleeuwen gebruikt om het ruwe ijzer te verbrijzelen²⁵⁴. Daarbij moet men bedenken dat de landbouwers een uitgebreide voorraad metalen materiaal nodig hadden om hun taak op een normale manier te kunnen uitvoeren. De samenhang van beide gegevens (molen en Artois) toont duidelijk dat er reeds in de 12de eeuw in de D'Hondtstraat nabij de St.-Jacobs Nieuwweg en het molenstraatje een uitgebreide smidse bestond. Is het toeval dat Jan van der Moere, messenmaker, zijn atelier had in het Molenstraatje op het einde van de 13de eeuw?²⁵⁵ Daarnaast mag men niet vergeten dat er oost van de Zuidstraat (nu Rijselstraat) op twee huizen afstand van de zuidhoek van de Oude Kledermarkt een gebouw stond dat de naam "Carrette"

250 Ieper, Archief OCMW, n° 65, ongefotieerd : "Item up thuus wijlen Jacop Auwetijd, nu Joos Willems, upden houc vander Muelenstraetkin naest den huisse van Artoys". Het huis "Artois" lag op de zuidhoek van St.-Jacobs Nieuwweg.

251 BRUSSEL, K.B., FM, hs. 5, blz. 270; hs. 93, blz. 145, 354.

252 Cfr noot 250. Dit rentenboek van het godshuis van de H.Geest dateert uit het einde van de 15de eeuw, maar in de marge wordt verwezen naar de oorspronkelijke oorkonde van deze erfrente gedateerd 1227. We mogen dus aannemen dat deze huisnaam reeds uit het begin van de 13de eeuw dateert en waarschijnlijk op een nog oudere datum teruggaat.

253 J. DHONDT, *Le haut Moyen Age (Ville - XIe siècles)*. Edition française revue et mise à jour par M.Rouche (Paris, 1976), blz. 116-117.

254 A.DERVILLE, *L'Economie française au Moyen Age* (Paris, 1995), blz. 137.

255 BRUSSEL, KB, FM, hs. 138ter; f° 15r : oorkonde van juni 1308.

droeg²⁵⁶. Welnu "Carrette" betekent "wagen", maar kan ook afgeleid zijn van het latijn "carruca", dat ploeg betekent²⁵⁷. Het is dus evident dat in de 12de eeuw verschillende werkhuizen van landbouwmateriaal in deze omgeving bestonden. Dit is echter geen verrassende vondst. Immers het huis "Goudenhoofd", gelegen nabij de hoek van de Zuid- en de Zeikelbeicstraat (nu St.-Elisabethstraat) moet de belangrijkste hofstede van de "villa Iprensis" geweest zijn. De naam "Goudenhoofd" in het latijn "Caput Aureum" bewijst dit nadrukkelijk²⁵⁸. Er zijn overigens nog plaatsen waar dergelijke ateliers voorkomen. Nemen we bv. de Diksmuidestraat; west van deze straat nabij de Markt stond een huis geheten "St.-Elooi"²⁵⁹, terwijl een aantal woningen verder het "Houfyserkin"²⁶⁰ aanwezig was. Deze naam zal vermoedelijk dateren uit de 12de-eeuw op een moment dat de landbouwers de ossen als trekdieren van hun ploegen meestal vervingen door paarden, waardoor het hoefijzergebruik enorm zal stijgen²⁶¹. St.-Elooi als patroonheilige van de smeden wijst op het bestaan van een smidse, terwijl aan de noordzijde van de Markt nabij de Diksmuidestraat een gebouw geheten "Muelnekin" voorhanden was²⁶². We hebben aldaar dus een situatie, die min of meer overeenstemt met hetgeen opgesomd werd in de d'Hondt- en de Zuidstraat. Dat de Diksmuidestraat ook in de omgeving van een landbouwareaal lag, wordt bewezen door een aantal huisnamen gelegen achter het koor van de St.-Maartenskerk nl. de "Koecamere, Scaepsscot, Macke, Melccamere"²⁶³. De smeden, die de landbouwers nodig hadden voor de productie en het herstel van hun materiaal, waren in de Ieperse pre-stedelijke kern op minstens twee plaatsen aanwezig.

256 Ieper, Archief OCMW, n° 280, f° 18r : "Item de weesen Dynys Vondelyncx staende an de oostzijde vander strate tusschen eenen rooden steen, die nu es ser Jans van der Poorte an de zuudzijde an deene zijde ende den huus ser Niclais Beeren an de noordzijde". Dit huis heet "Carrette".

257 E. CARPENTIER-M.L.E MENE, *La France du XIe au XVe siècle. Population, Société, Economie* (Paris, 1996), blz. 145.

258 LEXICON latininitatis medii aevi (Turnhout, 1975. Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis), s.v. caput, aureus.

259 Ieper, Archief OCMW, n° 665, f° 20v. Dat het dicht bij de Markt lag, is af te leiden uit de vermelding van de achterpoort van het huis gelegen achter het koor van de St.-Maartenskerk "Item up thus ghe-naemt de Koecamere tusschen den huuse ghe-naemt Scapcot zuut ende den uitganghe vn Sinte Loys porte noort" (IBI-DEM, n° 59, f° 26v).

260 V.VERFAILLIE, *o.c.*, n° 391 (1340).

261 PH.CONTAMINE, M.BOMPAIRE, S.LEBECQ, J.L.SARRAZIN, *L'Economie médiévale* (Paris, 1993), blz. 147-149; J. DHONDT, *Le Haut Moyen Age*, blz. 261-262.

262 P.VANDENBUSSCHE, *o.c.*, blz. 34.

263 V.VERFAILLIE, *o.c.*, nrs 522, 641, 949.

Het hoger genoemd waterbekken krijgt een verder verloop in het huizenblok gelegen tussen de Gouden Poort- en de Wenninckstraat. De Meulemeester aanvaardt de Gouden Poortstraat als een verlengstuk van de reeds geciteerde abnormale perceelslijn²⁶⁴. De stadsriool liep evenwel niet in deze straat, maar wel ongeveer in het midden van het blok en parallel met de Gouden Poortstraat als continuatie van het hoger genoemd eindpunt oost van de D'Hondtstraat nabij de badstoof. En toch is de theorie van De Meulemeester aanvaardbaar. De "Cramijnstrate" en het "Cattestraetkin" bewijzen dit volledig. De "Cramijnstrate" is de huidige Gouden Poortstraat. De verklaring van deze straatnaam wijst inderdaad op de aanwezigheid van een watervoorraad en een versterking nl. "cramminge" is de versterking van een dijk met krammasten of ook de op deze wijze aangebrachte fortificatie²⁶⁵. Het "Cattestraetkin" was een doodlopend straatje op een viertal huizen afstand van de Wenninckstraat en parallel met deze laatste. De term "cat" doelt op een dijk, vesting, dam langs de wal van de stad of zoals Carnoy schrijft : "il y avoit un Kattenstraat le long des remparts de la plupart de nos villes"²⁶⁶. Men kan dus gemakkelijk aannemen dat het waterbekken van het huizenblok tussen St.-Jacobs Nieuwweg en de Paddepoelstraat zijn loop als een smallere walgracht heeft voortgezet dwars door het blok tussen de Gouden Poortstraat en het "Cattestraetkin". De stadsriool werd in het midden van deze gracht aangelegd nl. op vier huizen afstand noord van het "Cattestraetkin" en twee huizen zuid van het "Loy Houvenaghelstraetkin". Dit laatste straatje lag rechtover de Volderstraat (nu Lombaardstraat) en op circa drie huizen van de Gouden Poortstraat²⁶⁷. Drie huisnamen bevestigen voornoemde theorie : het huis "Catte" gelegen op de noordhoek van het "Cattestraetkin" verwijst naar een dam of kunstmatig opgeworpen grondrug²⁶⁸; de "Roode Mauwe" gelegen zuid van de riool verklaart dat de ondergrond bestond uit rode losse aarde of stuifzand²⁶⁹; het "Spreeukin" op de zuidhoek van de riool²⁷⁰ bewijst dat de oever

264 Cfr noot 224.

265 V.VERFAILLIE, o.c., n° 1427.

266 D.DENYS, *Toponymie van Roeselare*, blz. 166, n° 1620.

267 Ieper, Archief OCMW, n° 672, f° 2v, de oorspronkelijke oorkonde dateert van juni 1323.

268 V.VERFAILLIE, o.c., n° 456.

269 BRUSSEL, K.B., FM, hs. 93, blz. 271 : oorkonde van 3 juli 1357.

270 IBIDEM, blz. 177 : oorkonde van 10 januari 1440 ns.; de huisnaam "Spreeuwe" of "Spreeukin" komt in de Zuidstraat reeds te voorschijn in 1273, maar was gelegen dichtbij de Markt (G. DES MAREZ, *Le droit privé...*, blz. 109). Dit betekent evenwel

afschilferde, immers "Spreeukin = palea = schilfer"²⁷¹. Het vermelde "Houvenaghelstraetkin" leidde o.m. naar een gebouw met name "Moorhoven". Deze naam verwijst uitdrukkelijk naar de moerassige bodem (moor = moer = moeras)²⁷², dit in tegenstelling tot de veronderstelling van J.Cornillie, die overtuigd was dat dit huis de zetel was van de rederijderskamer De Moeren²⁷³. Meteen wordt ook begrijpelijk waarom de School van de Dertien Arme Kinderen, gesticht in 1490 door Johanna van der Moere, weduwe van ridder Joos van de Woestijne, geïnstalleerd werd aan de zuidzijde van de Cramincstraat. Het ligt voor de hand dat de achterzijde van dit gebouw de riool zal bereiken, zodat de School alle afval kon liquideren²⁷⁴.

De riool zal de Zuidstraat kruisen in de richting van de Volderstraat (nu Lombaardstraat). Er is geen verwijzing naar een afvoerkanaal dat tussen de huizen west van de Zuidstraat richting Volderstraat liep. Integendeel in 1409 geeft de stad de reiniging van de riool in de Zuidstraat vóór het huis van de weduwe van ser Pieter de Vroede in aanbesteding, waarmede bewezen wordt dat de riool zich bevindt op openbaar terrein nl. Zuidstraat²⁷⁵. Het huis van Pieter de Vroede lag west van de Zuidstraat op korte afstand van de Volderstraat²⁷⁶. Wanneer Jan Cousyn, brouwer, zuid van zijn huis geheten de "Cauwe", staande op de noordhoek van het mer Cornelis van den Eechoutte straetkin en gelegen op een viertal huizen van het nu nog aanwezige St.-Catharinastraatje, een nieuwe "greppe" aanlegt om al het water uit zijn kelder te laten wegvloeien over het terrein van het St.-Catharinagodshuis, wordt in 1528 een overeenkomst gesloten tussen de weduwe van Jan Cousyn (Margareta Heckebaert) en de voogden van het godshuis, waarbij de weduwe belooft de "greppe" te verleggen, zodat het afvalwater zal geloosd worden in de richting van de Volderstraat "alzo dit van ouden tijden ghelegghen ende ghesuweirt

dat deze naam reeds een hoge ouderdom had en op andere plaatsen eveneens de nabijheid van water aanmerkt.

271 C.KILIAN, *Etymologicum Teutonicae Linguae* (Utrecht, 1777, 2 din), II, s.v.

272 MNWB, s.v.

273 J.CORNILLIE, *o.c.*, blz. 95.

274 Ieper, Archief OCMW, n° 924: "Alvooren hebben de vorseide kinderen een huus ende erve staende ende liggheende ande zuudzijde vander Cramijnstrate wijlen ghecocht bij mer vrouwe Jane vander Moere, wedewe van mer Joos vande Woestine, ruddere, ten prouffyte vande vorseide kinderen, belast met dertich scellinghen par. ervelicke rente siaers Sinter Nyclaeux gasthuus ende achte scellinghen par. siaers den Templiers. ...".

275 BRUSSEL, ARA, Rekenkamer, n° 38638, f° 25v: "van der ryole van der stede in de Zuudstrate voor thuis van mer jonfrauwe der wedewe sher Pieters sVroeden te zuveren ende scone te makene..".

276 Ieper, Archief OCMW, n° 59, f° 5v.

heeft²⁷⁷. De hoeveelheid materiaal, die de stad Ieper in 1323 aankoopt om de wanden van de riool in de Volderstraat vast te metsen en daarna te overdekken, bewijst dat dit afvoerkanaal zich praktisch uitstrekke over de ganse straat (\pm 117 m.) tot in de nabijheid van de Ieperleet. In 1324 worden er bv. 78 "quariaus degrés afforchies tailliés"²⁷⁸, kostprijs 20 schellingen, gebruikt om de riool in de Hangwaertstraat (\pm 9 m.) vast te metsen, terwijl er in de Volderstraat allerlei "quariaus de grés" verwerkt werden voor een prijs, die minstens 13 maal hoger ligt²⁷⁹. Deze riool loopt eigenaardig genoeg niet in de Ieperleet onder de Volderbrug, die de beide Volderstraten oost en west van de rivier verbindt. Bij de nieuwbouw van deze brug in 1315/1316 wordt deze riool niet vermeld²⁸⁰, wat bv. wel het geval is bij de Boterbrug²⁸¹. De riool vinden we wel terug achter de twee huizen gelegen noord van de Volderstraat aan de oostzijde van de Ieperleet. Op 25 mei 1531 sluiten de Ieperse huis "bereckers" een overeenkomst tussen Jan Hillebrant en de dismeesters van de St.-Niklaasparochie. Deze dis bezat immers een viertal huizen noord van de Volderstraat met een "aysement" (toilet) achteraan, waarvan de vuilnis geloosd werd in de stadsriool gelegen achteraan de huizen van Jan Hillebrant en Jan Huughe, zodat het onder het erf van Jan Hillebrant vloiede "twelcke een groote corruptie ende stanc es". En op 30 december 1558 verkoopt Clais Hillebrant, de vermoedelijke erfgenaam van Jan Hillebrant, een erfrente op zijn huis gelegen noord van de Volderstraat en aan de oostzijde van de Ieperleet²⁸². En minstens een drietal huizen zuid van de Zeikelbeicstraat (nu St.-Elisabethstraat) en oost van de Ieperleet grenzen achteraan aan de riool van de stad²⁸³. Daarmede wordt duidelijk dat deze riool afkomstig uit de Volderstraat op een kleine 20 m. van de Voldersbrug noordwaarts afdraait om langs een tweetal huizen noord van de

277 IBIDEM, oorkonde fds St.-Catharinagodshuis.

278 R.MANTOU, *Le vocabulaire...*, in : HKCTD, LIV (1980), blz. 212.

279 G.DES MAREZ - E.DE SAGHER, *Comptes...*, II, blz. 313, 407; de prijzen hebben betrekking op de aankoop van "quariaus degrés afforchies"; de afmetingen van deze natuurstenen moeten zeer verschillend zijn, want in de aankoop van dit materiaal voor de Volderstraat, is er sprake van 1 quariau afforchié à 2 1/2 deniers, terwijl er tevens een levering voorkomt van 5.000 quariaus afforchies maar dan aan de prijs van 1/4 denier het stuk of circa 1/10 van de eerste prijs. Deze 5.000 stukken stemmen qua prijs overeen met een levering van + 500 quariaus à 2 1/2 deniers.

280 IBIDEM, II, blz. 595 - 599.

281 IBIDEM, I, blz. 546 : "pour nijer le conduit qui gist serant le pont en le rue dou Bure".

282 Ieper, Archief OCMW, oorkonde fds Arme Knechtenschool.

283 IBIDEM.

Volderstraat verder te vloeien om ± halfweg het blok tussen de Volder- en de Zeikelbeicstraat westwaarts te keren om de Ieperleet te bereiken in de omgeving van de plaats, waar de nieuwe arm van de Ieperleet samenvloeit met de oude. Dat het huis van Jan Hillebrant naast de riool lag, vindt nog een stevig bewijs in het feit dat deze woning in 1587 door de zusters van het klooster van O.-L.-Vrouw ten Bunderen uit Moorslede bezet werd²⁸⁴, terwijl hetzelfde gebouw in 1611 omgevormd werd tot de Arme Knechtschool²⁸⁵. Momenteel draagt dit complex de naam van "Hof ter Donck". Zoals we reeds vroeger aangetoond hebben, bewijst de huisvesting van omvangrijke gemeenschappen de aanwezigheid van de riool.

Het toponiem Volderstraat is een van de weinige Ieperse straten, die verwijzen naar de aanwezigheid van een bepaald ambacht. Gezien een belangrijk deel van de Ieperse textielarbeiders in het begin van de 13de eeuw in de voorgeborchten van de stad (o.m. de Verdrongen Weiden) werden ondergebracht²⁸⁶, zijn we van oordeel dat deze straatnaam moet ontstaan zijn minstens in de aanvang van de 12de eeuw op een ogenblik dat de Ieperse textielproducten een internationale bekendheid hadden verworven (cfr. de vermelding van Ieperse lakens te Novgorod in 1130). De volders vormden een voor naam onderdeel in het productieproces. Hun aanwezigheid in de Volderstraat was logisch, gezien zij veel water nodig hadden om de weefsels te reinigen en een afvoer om het vervuilde water te lozen²⁸⁷. De ruime aanwezigheid van deze ambachtsslieden zal de graaf en de burggraaf aangemoedigd hebben om daar in de loop van de 12de eeuw een voldersmolen met hydraulische energie op te richten²⁸⁸. We vinden deze molen terug in de onmiddellijke nabijheid van het samenvloeiingspunt van de nieuwe en oude arm van de Ieperleet, dus - zoals we hoger vastgesteld hebben - nabij de plaats waar de riool in de Ieperleet vloeit. Omwille van deze vernoemde omstan-

284 Op de rug van de reeds vernoemde oorkonde van 25 mei 1531 staat volgende tekst: "Bewijsen rakende thuus inde Vullerstrate tYpre, daer de Zusterkens vanden Bundere inne woonden". Over dit klooster cfr A. BARBAIX, *Zeven eeuwen Ten Bunderen* (Moorslede, 1972), blz. 80-81, 95.

285 J. CORNILLIE, o.c., blz. 78.

286 S.VAN BELLINGEN, M. DEWILDE, O.MUS, *De verdwenen Sint-Michielswijk te Ieper (prov. West-Vlaanderen)*, in: *Archeologie in Vlaanderen*, III (1993), blz. 260-261.

287 G. DE POERCK, *La draperie médiévale en Flandre et en Artois. Technique et Terminologie* (Brugge, 1951, 3 dln. Rijksuniversiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren, afl.110-112), I, blz. 100-108.

288 Rond 1180 bezat Ieper meerdere watermolens, die eigendom waren van de graaf en die door de burggraaf in leen gehouden werden (O.MUS, *De Leprozerij genaamd het Godshuis der Hoge Zieken te Ieper* (Ieper, 1950-1953, 4 dln.), I, blz. 58.

digheden kan men gemakkelijk aanvaarden dat deze watermolen eigenlijk een voldersmolen was. De overdracht van alle rechten op deze molen door de burggraaf aan Walter de Medem in 1219 sluit tevens aan bij onze veronderstelling²⁸⁹. Als gevolg van de nieuwe localisatie van deze textielarbeiders in de 13de eeuw, zal de opbrengst van deze molen sterk verminderd zijn, zodat de burggraaf deze eigendom aan het rijke Ieperse patriciaat zal afstaan. Maar er waren in deze omgeving nog andere ambachten zoals bv. een houtbewerking-satelier. Het gebouw met name "Patinekin" was gelegen zuid van het straatje naast het vroegere Postgebouw²⁹⁰. In dit werkhuis werden o.m. holblokken geproduceerd. Het vroegere Postgebouw wordt door de meeste Ieperse historici beschouwd als een appendix van de Lakenhalle²⁹¹, zodat we mogen aannemen dat dit gebouw eventueel een industriële functie bezat zoals bv. het verven van lakens en dat het misschien de naam van "medevat" of "wedevat"²⁹², beide natuurlijke kleurstoffen, droeg. Jammer genoeg is hiervan geen enkel schriftelijk bewijs voorhanden.

Daarmede is de lijn van de oude walgracht vervolledigd en afgesloten. De tweede halve-kring-versterking is vastgelegd. Hoewel geen enkel 12de-eeuws document naar deze versterking verwijst, hebben we aan de hand van een aantal historische feiten zoals de instelling van de heerlijkheid van Rollegem, de bouw van het O.-L.-Vrouwgasthuis, de oprichting van St.-Jacobsparochie, de aanwezigheid van het "Cattestraetkin" en de "Cramincstraat", het 12de-eeuws bestaan van dit grachtensysteem bewezen. Ook de oorspronkelijke algemene benaming van deze riolering levert het bewijs dat de creatie ervan plaatsvond ongeveer in de tweede helft van de 12de eeuw. Hoewel praktisch alle teksten in verband met vernoemde en gelocaliseerde afvoerkanaal dateren uit de 15de eeuw, is er toch een gering aantal verwijzingen uit de 13de - 14de eeuw, die het bestaan ervan

289 I.L.A.DIEGERICK, *Inventaire...*, I, blz. 25-26, n° XXVI.

290 Ieper, Archief OCMW, fonds Nazareth, oorkonde van 22 juni 1404: "sur une maison appellée Patinekin, estant et gisant en le Zuidstrate vers west entre le maison Willame de Berkin, cuvelier, et une petite ruwelette d'aultre part". In een charter van 1426 wordt het kleine straatje genoemd "mer Lauwereins Belles straetkin noord" (IBIDEM, n° 480, f° 27v).

291 Men denkt aan "Vlashedalle" en "Lijnwaadhalle" (J.CORNILLIE, *o.c.*, blz. 76 met verwijzing naar de verschillende kronieken en A.Merghelynck).

292 Het "wedevat" en "medevat" worden vermeld bij de assisen in 1304 alsook de "halle la on vent le waranche" (G. DES MAREZ - E. DE SAGHER, *Comptes...*, I, blz. 149). De medehalle stond in ieder geval in de Zuidstraat maar vermoedelijk in de nabijheid van het godshuis Belle (G. ESPINAS - H. PIRENNE, *Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'Industrie drapière en Flandre* (Brussel, 1906-1924, 4 dln), III, blz. 610).

op de reeds geciteerde plaatsen bevestigen nl. Zuivelmarkt-1320²⁹³, St.-Maartens Neerstraat-1313²⁹⁴, O.L.Vrouwgasthuis en Hangwaertstraat-1323/1328²⁹⁵, Kaersevatstraetkin-1360²⁹⁶, Clierstraat-1292²⁹⁷, Volderstraat-1322²⁹⁸. Wel wordt er een ander woord gebruikt om deze riool aan te duiden. De meest gebezigde term is een middeleeuws frans woord geschreven op verscheidene manieren als : « roissot, ruissoy, rossoet, ruissot, russoit »²⁹⁹, terwijl slechts in een gering aantal gevallen in de 14de eeuw deze franse term in het middelnederlands wordt omgezet als « ressoot, russote, ressoete »³⁰⁰. Het valt op dat het woord « ryole » niet gebruikt wordt om dit afvoerkanal aan te duiden. Deze benaming was nochtans te Ieper bekend, want reeds in 1318 laat het Ieperse stadsbestuur een riool bouwen rond de motte van de kastelein gelegen buiten de Elverdingepoort³⁰¹. Volgens mevr. Mantou was het woord « rirole » in het vroegmiddeleeuwse frans niet gekend³⁰², terwijl daarentegen de uitdrukking « ruisseal, ruissel » als verkleinwoord van het latijn « rivus » wel in gebruik was. Deze « ruisseal, ruissel » zal in de loop van de 12de eeuw evolueren tot « ruisseau » en deze « ruisseau » had de betekenis van « kleine waterloop met ondiepe bedding en gering debiet, riool en afvoerkanal »³⁰³. Het is duidelijk dat deze franse term « ruisseau » de oorspronkelijke benaming was van de in de tweede helft van de 12de eeuw resterende waterlopen na de opvulling van de ongebruikte stadsgrachten³⁰⁴. Dat deze « ruisseau » oorspronkelijk ook de stadsgrens uitmaakte, komt te voorschijn in enkele stadskeuren. Het was bv. verboden aan wijn-, mede-, en biertavernen gelegen « dedens les 4 ruissos de le vile » om brood te verkopen buiten het « broothuus »³⁰⁵. Dat de keure vier « ruissos » vermeldt, hoeft geen verwon-

293 G. DES MAREZ – E. DE SAGHER, *Comptes...*, II, blz. 137 : « russoit ».

294 IBIDEM, II, blz. 422 : « ruissoit ».

295 IBIDEM, II, blz. 408, 824 : « ruissoy – russoten ».

296 E. FEYS – A. NELIS, *Les Cartulaires...*, II, blz. 404, n° 547 : « rirole ».

297 BRUSSEL, K.B., FM, hs. 138ter, f° 14r : « ressoit ».

298 G. DES MAREZ – E. DE SAGHER, o.c., II, blz. 313 : « russot ».

299 R. MANTOU, *Le vocabulaire...*, in KCTD, L (1976), blz. 154.

300 G. DES MAREZ – E. DE SAGHER, o.c., II, blz. 752, 824, 932.

301 IBIDEM, II, blz. 72 : « pour faire le rirole entour te mote le castelein et celuy empilir qui ala devant entre les maisons et le Leempit ».

302 R. MANTOU, o.c., blz. 158 ; noch Godefroy, noch F.E.W. vermelden het woord « rirole ».

303 *Dictionnaire historique de la langue française* sous la direction de Alain Rey (Paris, 1993, 2 dln), II, blz. 1849 ; GODEFROY, s.v.

304 Cfr de situatie in de franse steden Provins en Troyes (A. GUILLERME, *Les temps de l' eau*, blz. 74-80)

305 J. DE SMET, *Les keures inédites...*, in BCRH, XCIV (1930), blz. 432, 427. Dit arti-

dering te wekken. Hoewel we er slechts twee hebben uitgetekend gelegen oost van de Ieperleet, zijn we echter overtuigd dat er eveneens twee waren aan de westzijde. Maar de uitdrukking « dedens les 4 ruissos de la vile » toont duidelijk aan dat deze 4 « ruissos » op het einde van de 12de eeuw de stadsgrens uitmaakten. Aldus bewijst deze oudere benaming van de riool de hoge ouderdom van deze afvoerkanaalen. Dat te Ieper de originele « ruisseau » in de tweede helft van de 14de eeuw veranderd wordt in « ryole », wat bv. duidelijk het geval was op de Zuivelmarkt (1320 = ruissot ; 1377 = ryole)³⁰⁶, heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de oorspronkelijke « ruisseau » een niet overdekte waterloop was. Later zullen deze riolen gedekt worden met platte stenen om de stank en de transportbelemmeringen tegen te gaan³⁰⁷.

Het accepteren van een aantal aspecten vernoemd in deze bijdrage, brengt echter een nieuw probleem op de voorgrond. Zoals we hoger zagen werden in de loop van de 12de-eeuw op een ogenblik dat de stad Ieper een ernstige uitbreiding kende, een aantal instellingen en ambachten gelocaliseerd op een plaats waar zij de locale bevolking geen schade zouden berokkenen door vuilnis, stank of besmetting. Om dat te ontwijken creëert de plaatselijke overheid afvoerkanaalen en worden de ambachten naar de stadsrand overgebracht. Het is aan de hand van voornoemde feiten duidelijk dat de grafelijke overheid zich bewust was dat de zuiverheid van het drinkwater moest behouden blijven, de lichamelijke hygiëne verzorgd en dat epidemieën moesten voorkomen worden. Om deze redenen wordt de localisatie van diverse werk- en gasthuizen door het stadsbestuur vooraf vastgelegd. We beschikken natuurlijk over geen enkele officiële tekst, die

kel is gedateerd 1312, maar het is een nieuwe uitgave van een veel vroegere keure, wat tot uiting komt in de aanvang van het artikel : « keure est faite de nouvel par le seignour et eschevins ». De vermelding van « seignour » bewijst de hoge ouderdom van het oorspronkelijk artikel over de verkoop van brood. We verwijzen hierbij naar de Grote Keure van de stad Ieper ontworpen door graaf Filips van den Elzas in de periode 1165-1177, artikel 22. (R.C. VAN CAENEGEM – L. MILIS, *Edition critique des versions françaises de la « Grande Keure » de Philippe d'Alsace, comte de Flandre, pour la ville d'Ypres*, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CXLVII (1981), blz. 34) ?

306 G. DES MAREZ – E. DE SAGER, *Comptes...*, II, blz. 137 ; E. FEYS – A. NELIS, *Les Cartulaires...*, II, blz. 446, n° 598.

307 Cfr. de werken uitgevoerd in 1322 in de Volderstraat (G. DES MAREZ – E. DE SAGER, o.c., II ; blz. 313) ; de bedekking in een private woning : « Item van enen ressote te deckene » (IBIDEM, II, blz. 932) ; bedekking van de openbare weg zoals in 1318 (IBIDEM, II, blz. 104) en in 1346 : « Pour 14 voederen par aval le ville quant on mis les plankes deseure les ruissots, la le Sacrement passa » (BRUSSEL, K.B., FM, hs. 32, blz. 217).

dit beleid analyseert en vastlegt, zodat we niet kunnen bewijzen dat het lokale bestuur over de nodige wetenschappelijke kennis daartoe beschikte. Dat zij toch die maatregelen toepassen is waarschijnlijk het gevolg van de bij de adel aanwezige adviseurs met wetenschappelijke opleiding. Deze laatste zijn meestal medici van Joodse afkomst. Het Oude Testament en de Talmud bv. bevatten talrijke voorschriften in verband met het bewaren van de zuiverheid van het drinkwater³⁰⁸. Ten andere, de Joden in Frankrijk krijgen, dank zij hun landgenoten in Spanje, die in de loop van de 12de eeuw de daar voorhanden zijnde Arabische teksten vertaald en overgemaakt hebben, een nog veel intensievere wetenschappelijke kennis³⁰⁹. Als gevolg van het verjagen van de Joden door de Franse koning Philippe Auguste in 1182 uit het koninklijk domein, bestaat er een serieuze kans dat een beperkt aantal Joden naar het graafschap Vlaanderen emigreerden³¹⁰. Er is echter geen enkel document over de aanwezigheid van de Joden in de Westhoek voorhanden. Nochtans als we nagaan op welk terrein de Joden in Europa actief waren in de 11de-12de eeuw nl. de internationale handel, de geldhandel, de ambachten en de intellectuele opleiding o.m. geneeskunde³¹¹, dan stellen we vast dat de mogelijkheid bestaat dat de stad Ieper een zeker contact met het Jodendom had. We hoeven slechts de aanvang van de Boterstraat te onderzoeken. Aan de noordzijde ervan vanaf de Leet richting Ieperleet, hebben we een viertal huisnamen, die met de internationale handel verband houden. Het betreft de naast elkaar liggende huizen van oost naar west : "Verze"³¹², "Caerde"³¹³, "Parijs" en "St-Denijs"³¹⁴. De beide laatste namen vormen geen probleem. Parijs had

308 A.GUILLERME, *Les temps de l'eau...*, blz. 109-110.

309 K.R.STOW, *Jews in Europe after 900*, in : *Dictionary of the Middle Ages* (New York, 1982-1989, 11 dln), V, blz. 91; J.FAVIER, *Dictionnaire de la France médiévale* (Paris, 1993), blz. 540; R.FOSSIER, *Enfance de l'Europe. Aspects économiques et sociaux* (Paris, 1982, 2 dln), I, blz. 589-595; T.F.GLICK, *Irrigation and Hydraulic Technology in Islamic Spain. Methodological considerations*, in : *Irrigation and Hydraulic Technology* (Aldershot, 1996), blz. 1-20.

310 A.GUILLERME, *o.c.*, blz. 54-57; J.FAVIER, *o.c.*, blz. 540.

311 K.R.STOW, *o.c.*, V, blz. 89-90; 92-93; R.FOSSIER, *o.c.*, I, blz. 589-595.

312 Oorkonde van april 1314 : het huis "Caerde" noord van de Boterstraat tussen de "Verze" en "Parijs" (BRUSSEL, K.B., FM, hs. 93, blz. 351).

313 In een oorkonde van maart 1281 wordt de "Caerde" reeds "Viescaerde" genoemd (IBIDEM, blz. 512). Deze "Oude Caerde" zal vervangen worden door de naam "Tassche", wat normaal was gezien het kaarden een wolbewerking was, die met veel achterdocht gecontroleerd werd en in de 13de eeuw alleen nog mocht gebruikt worden bij wol van lage kwaliteit (G. DE POERCK, *La draperie médiévale...*, I, blz. 55-57).

314 Oudste vermelding van "Parijs" en "St-Denijs" in 1294 (E.FEYS-A.NELIS, *Les Cartulaires...*, II, blz. 254, n° 347).

reeds in de 10de-eeuw een belangrijke jaarmarkt³¹⁵ terwijl de markt van St.-Denis reeds bekend was in de Merovingische tijd en rond 1120 met een tweede jaarmarkt zal aangevuld worden³¹⁶. De "Verze" daarentegen levert op het eerste zicht geen aanduiding met betrekking tot de handel. Wanneer we echter ontdekken dat het woord "Verze" overeenstemt met de naam van de rivier te Noyon nl. "Verse"³¹⁷ en dat Noyon reeds in de 10de eeuw over een jaarmarkt beschikt, dan is er geen probleem om deze drie huisnamen te identificeren met Franse commerciële steden, terwijl het vierde huis "Caerde" = materiaal om wol te kammen" bewijst welke handel daar gedreven werd nl. wol- en lakenhandel. Bij een verder onderzoek stellen we tevens vast dat de drie voornoemde steden Joodse wijken bezaten³¹⁸, waarvan bekend is dat de bewoners zich met de internationale handel o.m. Rusland ophielden³¹⁹. Is het mogelijk dat een aantal Joden een getto te Ieper hebben gesticht? Er is natuurlijk geen enkel bewijs hiervan, maar het feit dat reeds rond 1130 Iepers laken te Novgorod verscheen³²⁰ en dat we zo juist aangetoond hebben dat de Franse Joden o.m. handel met Rusland dreven, kan aanleiding geven om te geloven dat er in het begin van de 12de-eeuw een Joods getto bestond. En het huis oost van de "Verze", dus praktisch nabij de Leet, droeg de naam "Nieuwerkerke"³²¹. Kan deze naam zijn oorsprong ontleend hebben aan het feit dat dit huis gelegen in de Joodse wijk, functioneerde als synagoog, dus als Joodse kerk? Deze eventuele Joodse nederzetting was overigens klassiek van ligging: de Joden waren gewoonlijk gehuisvest in de omgeving van het "Castrum" en langs de openbare weg³²². Beide elementen zijn bij de voornoemde huizen aanwezig. Het is zelfs mogelijk dat deze wijk nog groter was, want de plaats waar de huidige Lakenhalle staat, werd in de 12de-eeuw eveneens door private personen bewoond, die in de loop van de 13de eeuw zullen onteigend worden³²³. Het is dus moge-

315 O.VERLINDEN, *Markets and Fairs*, in: The Cambridge Economic History of Europe. III. Economic organization and policies in the Middle Ages (Cambridge, 1968), blz. 123.

316 O.VERLINDEN, *o.c.*, blz. 121, 125; L. LEVILLAIN, *Etudes sur l'abbaye de Saint-Denis à l'époque mérovingienne*, in: Bibliothèque de l'École des Chartes, XCI (1930), blz. 5-65.

317 A. GUILLERME, *o.c.*, blz. 43.

318 IBIDEM, blz. 54-57.

319 N.J.G. POUNDS, *An economic History of medieval Europe* (London, 1974), blz. 346-347; K.R. STOW, *o.c.*, V, blz. 90; R. FOSSIER, *o.c.*, II, blz. 742.

320 J. DHONDT, *Le haut Moyen Age...*, blz. 274.

321 Oudste vermelding in 1318 (G. DES MAREZ-E. DE SAGHER, *Comptes...*, II, blz. 60)

322 A. GUILLERME, *o.c.*, blz. 54-55.

323 O. MUS, *De geboorte van een marktplein...*, blz. 16.

lijk dat daar toponiemen waren, die aansluiten bij hetgeen hoger geschreven. Ook in de geldhandel moeten er Joden te Ieper actief zijn geweest. Lenen tegen een hoge intrest was een daad, die de paus aan zijn gelovigen verbood en de graven eveneens. Alleen buitenstaanders konden deze rol vervullen. Op 30 januari 1230 geeft paus Gregorius IX opdracht aan de bisschop van Doornik om de straf voorzien in het concilie van Lateranen, op te leggen aan de Ieperse woekeraars nl. lieden van Cahors en "alii alienigenae villam Ipresem habitantes"³²⁴. Ieper was op dat ogenblik een stad met een sterk expanderende economie, zodat de inwoners enorm veel geld nodig hadden. Gezien het belangrijk aandeel van de Joden in de geldhandel, kunnen we aanvaarden dat de "alii alienigenae" vernoemd in de pauselijke brief misschien Joden waren³²⁵. Of er op het gebied van de medische wetenschap te Ieper ook Joodse immigranten waren in de 12de-13de eeuw, is nergens bekend. Wat ons daarentegen steeds heeft verwonderd is de naam van de bekende Ieperse chirurgijn nl. Jan Yperman. Deze persoonsnaam geeft de indruk dat deze familie niet van Ieperse origine was, maar zich te Ieper heeft gevestigd op een niet nader te bepalen tijdstip. Bij het verwerven van het poorterschap werd waarschijnlijk de oorspronkelijke vreemde naam veranderd in een naam met een typisch Ieperse vorm bv. Yperman. Zoals hoger reeds meegedeeld waren de medici in Frankrijk voor een groot deel van Joodse afkomst³²⁶, zodat een eventuele emigratie van enkele Joodse artsen rond 1182 naar de stad Ieper, die een internationale bekendheid verworven had en waar reeds een Joods getto bestond, min of meer te aanvaarden is. Daarbij moet men rekening houden met het feit dat de locale jury de immigrerende arts kwalitatief onderzoekt en hem waarschijnlijk verplicht het christelijk geloof te aanvaarden. Vandaar nogmaals een kans, dat de oorspronkelijke persoonsnaam veranderd wordt³²⁷. Het is duidelijk

324 A.SCHAUBE, *Handelsgeschichte der Romanischen Völker des Mittelmeergebiets bis zum Ende der Kreuzzüge* (Berlin, 1906), blz. 420-421.

325 E.B. FRYDE-M.M. FRYDE, *Public credit with special reference to North-Western Europe*, in : *The Cambridge Economic History of Europe*, III, blz. 441, 444, 445, 452; E.CARPENTIER - M. LE MENE, *La France du XIe au XVe siècle. Population, Société, Economie* (Paris, 1996), blz. 268-269; E.MILLER-J.HATCHER, *Medieval England: Towns, Commerce and Crafts 1086-1348* (London, 1995), blz. 381-389.

326 D. JACQUART, *Le milieu médical en France du XIIe au XVe siècle* (Genève, 1981), blz. 84; P.GIRARD, *Les médecins juifs de Paris au Moyen Age*, in : *Sciences historiques*, XXXIX (1960), blz. 9-13.

327 D. JACQUART, *o.c.*, blz. 84; J. DE SMET, *Les keures inédites du plus ancien livre de keures d'Ypres*, in : *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, XCIV (1930), blz. 459-460.

dat deze Joodse arts door de plaatselijke adel geaccepteerd wordt, zodat zijn wetenschappelijke kennis op het gebied van de gezondheidsleer, van de inrichtingen waar zieken onderzocht en behandeld worden, van de voorzieningen in verband met de luchtvervuiling en zindelijkheid, aan de overheid geadviseerd worden en door het stadsbestuur zullen uitgevoerd worden. De oprichting van leprozerijen en gasthuizen, de creatie van afvoerkanalen om de aanvoer van drinkwater zuiver te houden, de localisatie van bepaalde ambachten langs deze riolen is een evident bewijs dat dergelijke raadgevers reeds in de 12de eeuw ter plaatse waren en door de overheid erkend. Indien onze veronderstelling over de Joodse origine van Jan Yperman (ca 1260 – ca 1335) juist is, dan mogen we vermoedelijk aannemen dat hij behoort tot de derde generatie. Zijn vader was eveneens chirurgijn en Jan Yperman had zijn studies in het begin van de 14de eeuw aan de Parijse Universiteit voltooid, wat gezien zijn eventuele Joodse afkomst een heel normaal verschijnsel was³²⁸. Het feit dat in zijn "Cyrurgie" veel gegevens herinneren aan de Griekse en Arabische wetenschappen, pleit opnieuw voor zijn Joodse herkomst³²⁹. De benoeming van Jan Yperman als chirurgijn in het Belle godshuis rond 1304³³⁰ kan het gevolg zijn van deze omstandigheden. Immers de burggrafelijke motte was gelegen extra muros op een korte afstand van de Elverdingepoort en west van de Elverdingse Weg³³¹. Indien onze hypothese over de aanwezigheid te Ieper van vreemde chirurgijnen, optredende als medici en wetenschappelijke raadgevers van de locale adel o.m. de burggraaf³³² juist is, dan was het aanvaardbaar dat hij deel uitmaakte van de bewoners van de motte. Welnu in de onmiddellijke nabijheid van deze motte lagen de heerlijkheden van de familie Belle en Ghime ook west van de Elverdingse Weg³³³. Het buurschap van beide voornoemde gezinnen zal als resultaat een huwelijk opleveren tussen Salomon Belle en Christine

328 D. JACQUART, *o.c.*, blz. 68-69.

329 R.A.BLONDEAU, *Wetenschap in de taal der Vlamingen* (Gent, 1991), blz. 52.

330 G. DES MAREZ - E.DE SAGHER, *Comptes...*, I, blz. 159,184.

331 IBIDEM, II, blz. 72 : de motte van de kastelein ligt buiten de Elverdingepoort nabij de Leemput.

332 In 1318 wordt bv. een nieuwe riool geschapen rond de burggrafelijke motte. (IBIDEM, II, blz. 72 : "Item pour 30 verghes d'iritage qui furent pris a pluisseurs gens pour faire ledit riolo entour le mote le castelain dehors le porte d'Elverdinghe"). Was Jan Yperman betrokken bij deze beslissing ?

333 BRUSSEL, K.B., FM, hs..90,blz. 348 : "la maison U il maint ens hors le porte d'Elverdinghe devers le west de le rue sour le tiere Francois Belle" chirograaf van 27 november 1279. Het kasteleinstraatje op Belle's grondgebied bewijst de nabijheid van de burggraaf (IBIDEM, hs. 90, blz. 60 : chirograaf van 6 februari 1284).

Ghime³³⁴. En wanneer Christine Ghime het Belle godshuis in 1276 zal oprichten, is het geloofwaardig dat zij een haar bekende chirurgijn nl. Yperman als arts van haar geboortestad de burggraaf, zal in dienst nemen en zijn zuster als chirurgijn in het O.-L.-Vrouwgasthuis³³⁵. De vraag blijft natuurlijk bestaan of Jan Yperman reeds Vlaams kende. Immers Latijn en Frans waren op het einde van de 13de eeuw op het moment dat hij aan de Universiteit studeerde, de klassieke talen voor de wetenschappelijke teksten en studiën. Gezien we hem echter reeds als een lid van de derde generatie beschouwen is er kans dat hij zijn boek over chirurgie in het Vlaams schreef³³⁶. Er is een taalkundig onderzoek nodig om te constateren of de kopieën, waarover we hedentendage beschikken, geen vertalingen zijn van oorspronkelijke Franse teksten.

Hiermede sluiten we onze bijdrage over de 12de-eeuwse Ieperse vesting af. Deze studie over het bestaan en de ligging van de walgracht heeft aanleiding gegeven tot het creëren van een aantal nieuwe aspecten van de 12de-eeuwse stadsgeschiedenis. Dit geschiedt o.m. dank zij de eventuele aanwezigheid van vreemde personen, wier bijdrage aan de ontwikkeling van de Vlaamse steden en landbouw nimmer bestudeerd werd. Daarnaast zijn er de huisnamen, die de mogelijkheid bieden om het reliëf van de stadsbodem te bepalen. Gezien de meeste academici deze toponiemen niet als authentiek aanvaardden en daarom deze historische gegevens niet gebruiken³³⁷, willen we nog even een voorbeeld geven dat een aantal huisnamen wel degelijk tot de vroegmiddeleeuwse geschiedenis behoren en als dusdanig toch als bewijsstuk kunnen gebruikt worden. Nemen we bv. de aanvang van de Boterstraat vanaf de Boomgaardstraat. In onze bijdrage hebben we de huizen aan de noordzijde van deze straat in verband

Dat de heerlijkheden Belle en Ghime in elkaars nabijheid lagen, valt af te leiden uit een tekst van 5 januari 1281 ns. : "la maison u il maint ens estant sour le tiere Francois Belle hors le porte d'Elverdinghe et une maison ausi que il a estant sour le tief Michiel Ghime" (G. DES MAREZ, *Le droit privé...*, blz. 181).

334 CH. VAN RENYNGHE DE VOXVRIE, *La famille Belle à Ypres, 1200 à 1500* (Brugge, 1966. Uittreksel uit *Tablettes de Flandre*). E. Warlop weigert deze Ieperse schepenfamilie nl. Ghime als echtgenote van Salomon Belle te aanvaarden, maar een definitieve andere oplossing heeft hij niet gevonden (E. WARLOP, *De stichters van het godshuis Belle, kinderen van hun tijd*, in : *Septingentesimum Jubilaeum hospicii dicti Belle* (Ieper, 1976), blz. 38-40).

335 G. DES MAREZ - E. DE SAGHER, *Comptes...*, I, blz. 158.

336 R.A. Blondeau is overtuigd dat Jan Yperman reeds Vlaams kende en dat hij zijn boeken in het Vlaams schreef ter voorlichting van zijn zoon, wiens kennis van Latijn merkelijk geringer was dan bij zijn vader (R.A. BLONDEAU, o.c., blz. 52).

337 D.P. BLOK, *Ortsnamen* (Turnhout, 1988. *Typologie des sources du Moyen Age Occidental*, fasc. 54).

gebracht met de internationale handel. De zuidzijde daarentegen is volledig tegengesteld. Het hoekhuis van de Boomgaard- en Boterstraat was het "Rooseboomsteen" en de twee huizen daarnaast waren "Hooghe Rome" en "Roode Duere"³³⁸. Welnu deze drie namen hebben betrekking op de natuur: "Rooseboom" = bodem begroeid met riet³³⁹; "Hooghe Rome" bovendrijvende struiken³⁴⁰; "Roode Duere" = toegang tot een groot waterbekken³⁴¹. Het eerste huis gelegen in de Boomgaardstraat naast de "Rooseboomsteen" noemde "Rosendale"³⁴². In onze bijdrage hebben we deze term reeds ontmoet in de Clierstraat en verklaard als laagliggend rietland. Alle gegevens verwijzen dus naar een moerasgebied zuid van de Boterstraat. We zijn overtuigd dat de Boterstraat, die o.m. het Ieperse "castrum" verbond met Poperinge en die het hoger genoemde noordelijk gebouwencomplex van de internationale handel bevatte, op een vroeg-middeleeuws verhoogd terrein is aangebracht met als noordgrens het "Scotkin" (nu Schotlandstraatje), dat minstens 2 m. lager ligt dan de Boterstraat³⁴³. De huisnamen zijn dus een letterlijke herinnering aan de originele bodem aldaar. Deze toestand zal gewijzigd worden door het graven van de nieuwe arm van de Ieperleet in de eerste helft van de 12de eeuw. De nieuwe Ieperleet op de Leet en de Boomgaardstraat diende niet alleen om de scheepvaart te vergemakkelijken, maar ook om het overtollige water, waarmee het Ieperse centrum benadeligd was, te verwijderen. De namen zijn dus aan te nemen als een beschrijving van bepaalde plaatsen en te dateren in de 11de of begin 12de-eeuw. Gezien de ouderdom ervan, is het begrijpelijk dat deze toponiemen kunnen gebruikt worden als inlichtingsbron bij de vroeg-middeleeuwse geschiedenis van Ieper. Wel moet de oudste vermelding van deze namen opgezocht worden. Het verschijnen van deze namen in de 13de, 14de en begin 15de eeuw kan teruggaan op een ontstaan in vroegere tijden, terwijl later eerste vermeldingen mogelijks nieuw of veranderingen zijn. We kunnen alleen de hoop uitdrukken dat aan de hand van deze bewijsstukken de nieuwe hypothesen door de historici zullen aanvaard worden.

338 V. VERFAILLIE, *o.c.*, nrs 922, 910, 401.

339 G.DUJARDIN, *o.c.*, I, blz. 172, 250.

340 J. DE VRIES, *Etymologisch Woordenboek* (Utrecht/Antwerpen, 1958), blz. 201.

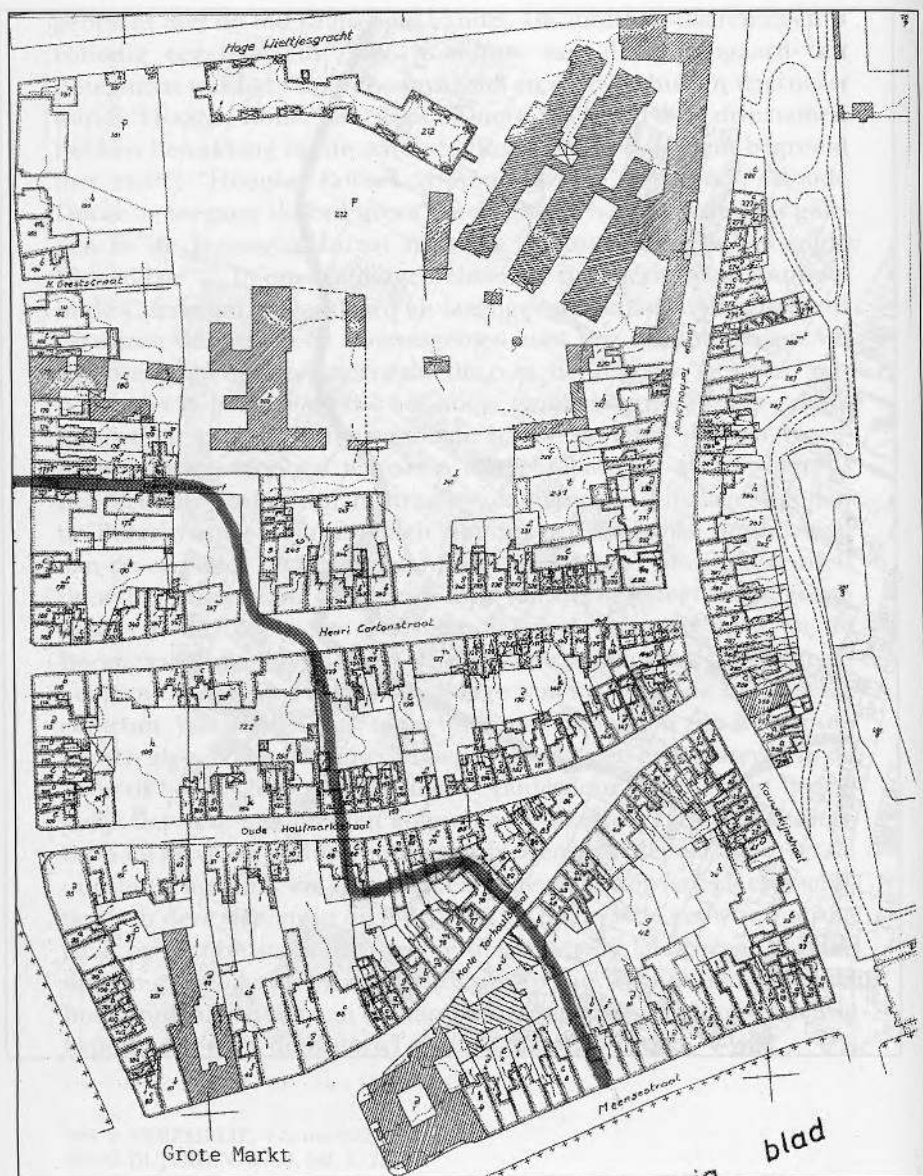
341 M.SCHOENFELD, *o.c.*, blz. 261.

342 G.DES MAREZ - E.DE SAGHER, *Complex...*, I, blz. 235 (1307).

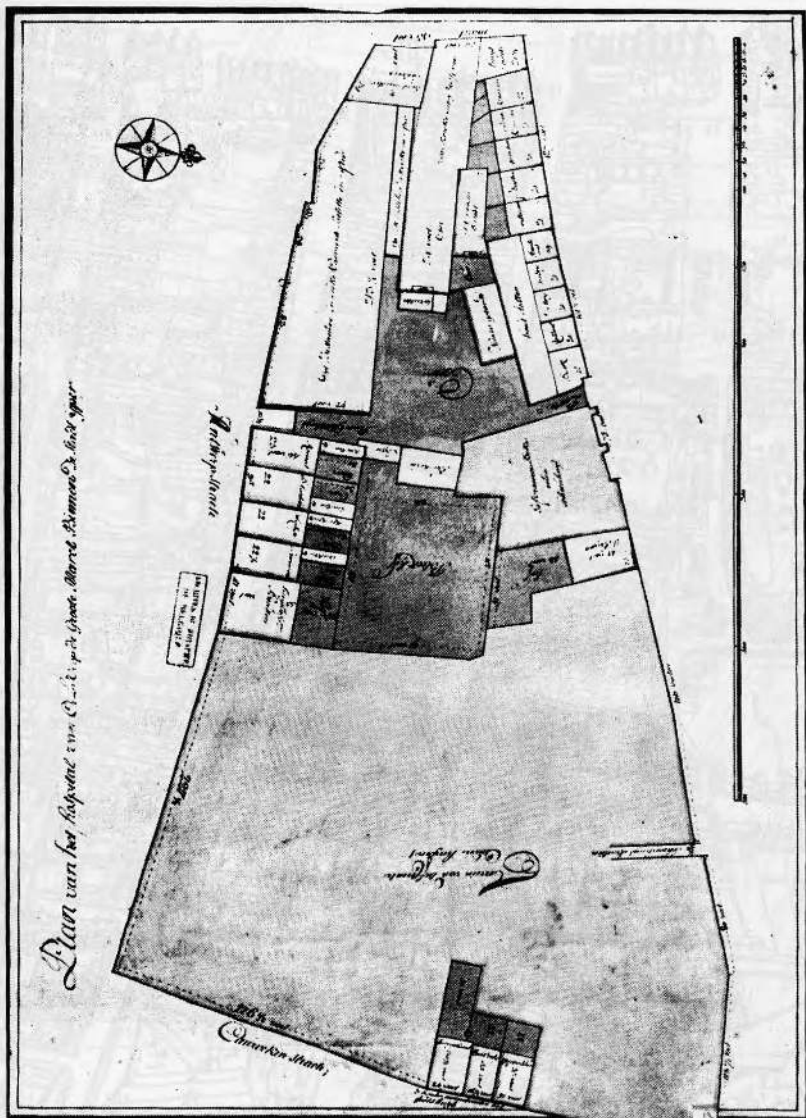
343 "Schot" = waterplas (J. HELSEN, *Plaatsnamen der Antwerpsche Kempen*, in: Mededelingen uitgegeven door de Vlaamsche toponymische vereniging te Leuven, 13 (1937), blz. 22)

I Actuele kadastrale kaart van een deel van de stad Ieper gelegen tussen de Menenstraat en de St-Pieterskerk met opgave van de daar gelegen 12de-eeuwse gracht.

II Actuele kadastrale kaart van een deel van de stad Ieper gelegen tussen de Diksmuide- en de Menenstraat met opgave van de daar gelegen 12de-eeuwse gracht.

III Plattegrond van het O.L.-Vrouw Gasthuis eind 18de eeuw. Brussel, A.R.A., fds. Kaarten 663.

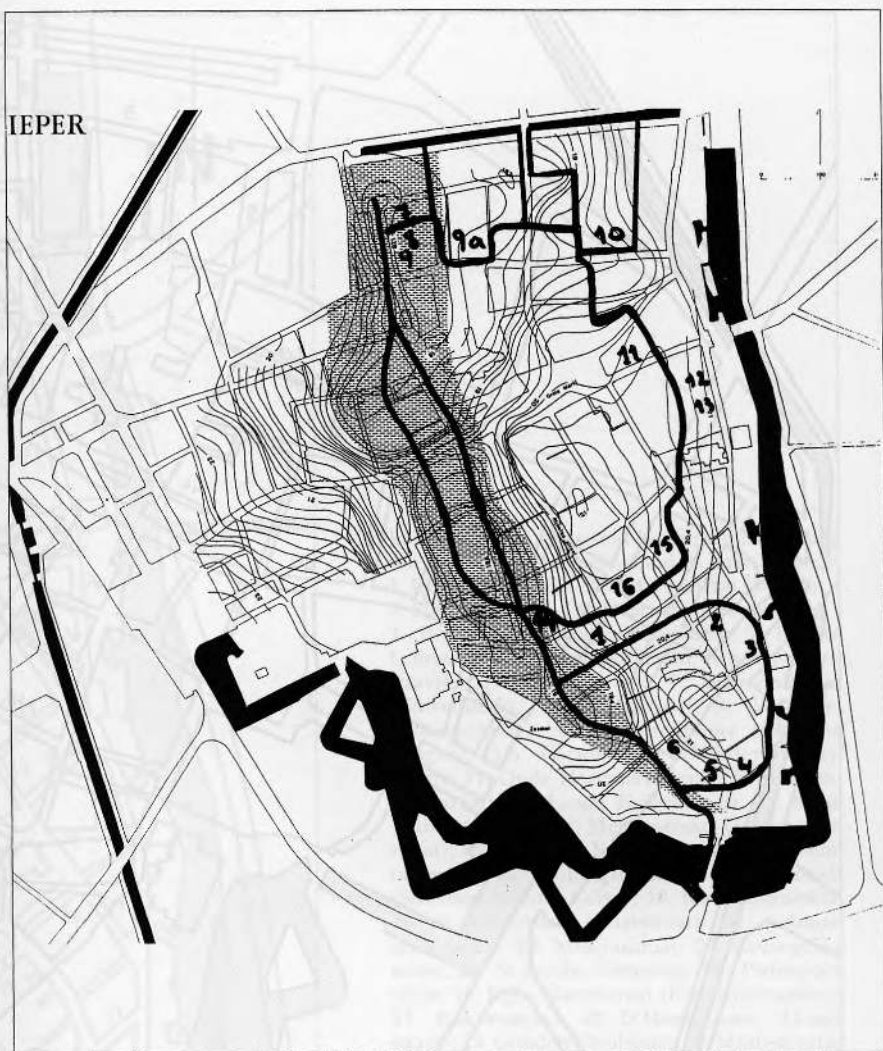
IV Detail uit de kaart van Thevelin en Destrée (1562), deel gelegen tussen de Markt en de St.-Pieterskerk. Naast het nummer 38 wordt de watermolen, die wij in onze tekst als een volmolen betitelen, voorgesteld.

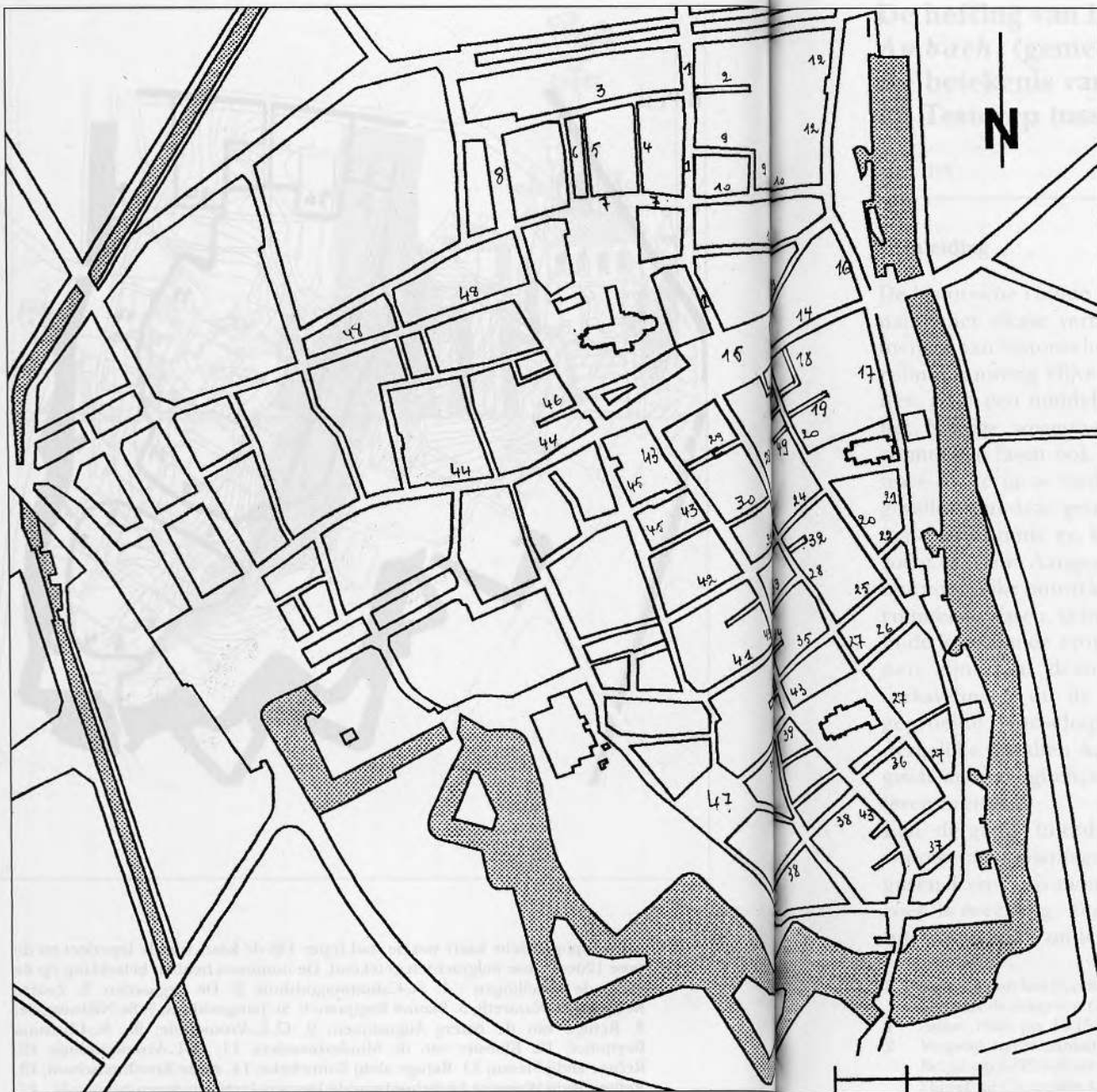
V Detail uit het stadsplan van Thevelin en Desrécé (1562) voorstellende o.m. het klooster van de Minderbroeders, waarop het cijfer XVI is genoteerd.

VI Het godshuis van de H. Geest aan de hand van een 14de-eeuwse miniatuur.

VII Microtopografische kaart van de stad Ieper. Op de kaart zijn de Ieperleet en de twee 12de-eeuwse walgrachten getekend. De nummers hebben betrekking op de volgende instellingen : 1. St-Catharinagodshuis; 2. De Begaarden; 3. Zwarte Begijnen; 4. Nazareth; 5. Blaue Begijnen; 6. St-Jansgodshuis; 7. St-Niklaasgilde; 8. Refuge van de paters Augustijnen; 9. O.-L.-Vrouwgilde; 9a. St-Christina Begijnhof; 10. Klooster van de Minderbroeders; 11. O.-L.-Vrouwgasthuis; 12. Refuge abdij Mesen; 13. Refuge abdij Zonnebeke; 14. Arme Knechtschool; 15. Refuge abdij Waasten; 16. School van de Dertien Arme Kinderen.

VIII Kaart van de huidige stad Ieper met aanduiding van de straatnamen vernoemd in onze bijdrage.

1. Diksmuidestraat ; 2. H. Geeststraat (Bilcke);
3. Slachthuisstraat (St.-Maartens Nieustraat);
4. Brakkestraat (Oelaertstraetkin); 5. Blauwe Leliestraat (Streckevidstraetkin, Schermynckelstraetkin); 6. Kaaistraat; 7. Surmontstraat (Zuivelmarkt, Scuevelgracht); 8. Veemarkt (Boesincstrate); 9. Recollettenpoort (Goudine Gracht); 10. Cartonstraat (Minderbroederstraat); 11. Oude Houtmarktstraat (St.-Maartens Neerstraat); 12. Lange Torhoutstraat; 13. Korte Torhoutstraat; 14. Menenstraat (Hangwaertstraat); 15. Markt; 16. Kauwekijnstraat (Cauw-ent-instraat); 17. Bollingstraat; 18. Harpestraat (Straetkin bachter Colve); 19. Kersevatstraetkin; 20. St.-Jacobstraat (Clierstraat); 21. Aalmoezenierstraat; 22. Moscoustraat; 23. Gevangenisstraat; 24. St.-Jacobs Nieuwweg; 25. Paddepoelstraat; 26. Rijke Klarenstraat (Posternestraetkin); 27. Bukkerstraat; 28 D'Hondtstraat (Hondstraat); 29. Gouden Vioolstraat; 30. Maan-straatje; 31. Oude Kleermarkt; 32. Molenstraat-je; 33. Gouden Poortstraat (Cramicstraat); 34. Cattestraetkin; 35. Wenninckstraat; 36. Patteelstraat; 37. Grimminckstraat; 38. Tegelstraat; 39. Klaverstraat; 40. St.-Catharinastraatje; 41. Lombaardstraat (Volderstraat); 42. St.-Elisabethstraat (Zeikelbeic straetkin); 43. Rijselstraat (Zuidstraat); 44. Boterstraat; 45. Boomgaardstraat; 46. Schotlandstraatje; 47. Zaalhof; 48. Elverdingestraat; 49. Roode Zee straetkin

